

13.12.91

EKONOMICKÝ ČASOPIS

38 | 1990 | 12
12.— Kčs

Z OBSAHU

ŠIKULA, Milan: Kritický prah neracionálnosti hospodárenia a ekonomické reformy — POLOUČEK, Stanislav: Jak došlo k dlužnické krizi rozvojových zemí? — LOOSE, Brigitte: Prechod NDR k trhovému hospodárstvu — KEREMIDČIJEV, Spartak: Postupy a mechanizmy privatizácie štátnych podnikov v Bulharsku — BUREŠ, Jiří: Několik úvah o tržní ekonomice — HOŠKOVÁ, Adela — MIKULÁŠOVÁ, Eva: Leasing — jedna z foriem financovania investícií — Správy — Bibliografia — Obsah 38. ročníka Ekonomického časopisu

Ekon. Čas., 38, 1990, č. 12, s. 1057—1152

ISSN 0013—3035

S-1-C

čas. 2112

62670

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre ekonomickú teóriu a hospodársku politiku

Ekonomický časopis prináša state, diskusné príspevky a analytické štúdie z oblasti ekonomickej teórie, hospodárskej politiky, plánovania a riadenia, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledky prognostických prác, teórie financií, cien, ekonometrie, matematickej ekonómie, ekonomickej štatistiky, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných prierezových a odvetvových ekonomík, ako aj sociálneho rozvoja. Venuje pozornosť otázkam svetovej ekonomiky a československých vonkajších ekonomických vzťahov. Zaoberá sa aj dejinami ekonomickeho myslenia a národného hospodárstva. Prináša recenzie teoretických prác, správ y z vedeckého života a bibliografu.

Journal for economic theory and economic policy

Ekonomický časopis brings out articles, discussions and analytical studies on economic theory, economic policy, planning and management, theory and methodology of social forecasting and results of forecasting works, theory of finance, prices, econometrics, mathematical economics, economic statistics, industrial economics, agricultural economics, and other cross-sectional and branch problems, as well as on social development. It pays attention to problems of the world economy and the Czechoslovak external economic relations. It also deals with the history of economic thought and the national economy. It brings out reviews of theoretic works, reports on scientific life and bibliography.

Журнал по экономической теории и экономической политике

Ekonomický časopis печатает статьи, дискуссии и аналитические работы из области экономической теории, экономической политики, планирования и управления, теории и методологии общественного прогноза и результатов прогностических работ, теории финансов, цен, эконометрии, математической экономики, экономической статистики, экономики промышленности, сельского хозяйства и других разрезных и отраслевых экономик, как и социального развития. Он уделяет внимание вопросам мировой экономики и чехословацких внешних экономических отношений. Занимается также историей экономической мысли и народного хозяйства. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Hlavná redaktorka Zora Komínková
Výkonná redaktorka Jana Černá
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Jozef Dančo, Rudolf Filkus, Vladislav Garaj, Egon Hlavatý, Pavel Hoffmann, Milan Horniaček, Felo Hutník, Ivan Jakúbek, František Jarušek, Adam Laščiak, Jozef Markuš, Eduard Mikelka, Jaroslav Němec, Mikuláš Sedlák, Brigita Schmögnerová, Jozef Sojka, Milan Šikula, Ivan Tirpák, Ladislav Unčovský, Karol Vlachynský.

Adresa redakcie: Fučíkova 10, 811 02 Bratislava, telefón 576 37, 543 41-3.

Číslo bolo redakčne spracované v septembri 1990.

OBSAH**State**

ŠIKULA, Milan: Kritický prah neracionálnosti hospodárenia a ekonomická reforma	1059
POLOUČEK, Stanislav: Jak došlo k dlužnícké krizi rozvojových zemí?	1075

Podniky v podmienkach prechodu od centrálne plánovanej ekonomiky k trhovej ekonomike

LOOSE, Brigitte: Prechod NDR k trhovému hospodárstvu	1091
KEREMIDČIJEV, Spartak: Postupy a mechanizmy privatizácie štátnych podnikov v Bulharsku	1099

Diskusia

BUREŠ, Jiří: Několik úvah o tržní ekonomice	1106
---	------

Konzultácie

HOŠKOVÁ, Adela — MIKULÁŠOVÁ, Eva: Leasing — jedna z foriem financovania investícií	1120
--	------

Správy

Druhý československo-britský okrúhly stôl Reštrukturalizácia zrelých ekonomík (B. Schmögnarová)	1128
Medzinárodný seminár Vzťahy štátu a trhu v modernej ekonomike (A. Smolka)	1131
Medzinárodný seminár o ekonomike služieb (V. Michalová)	1134
Prémia Slovenského literárneho fondu za I. polrok 1990	1139
Prémia Slovenského literárneho fondu za vedecké prvotiny mladých autorov za rok 1990	1139

Bibliografia	1140
---------------------	------

Obsah 38. ročníka Ekonomického časopisu	1147
--	------

CONTENTS**Articles**

ŠIKULA, Milan: Critical Threshold of Irrationality of Economy and Economic Reform	1059
POLOUČEK, Stanislav: How Did the Debt Crisis of Developing Countries Come About?	1075

Enterprises in Conditions of Transition from Centrally Planned to Market Economy

LOOSE, Brigitte: Transition of the GDR to a Market Economy — — — —	1091
KEREMIDČIJEV, Spartak: Methods and Mechanisms of Privatization of State Enterprises in Bulgaria — — — — — — — — — —	1099

Discussion

BUREŠ, Jiří: Several Reflections on Market Economy — — — — —	1106
--	------

Consultations

HOŠKOVĀ, Adela — MIKULÁŠOVĀ, Eva: Leasing — a Form of Financing of Investments — — — — — — — — — —	1120
--	------

Reports

Second Czechoslovak—British Symposium Restructuring of Nature Economies (B. Schmögnarová) — — — — — — — — — —	1128
International Seminary Relations between the State and the Market in the Contemporary Economy (A. Smolka) — — — — — — — — — —	1131
International Seminar on Service Economy (V. Michalová) — — — — —	1134

Bibliography — — — — — — — — — — — — — —	1140
--	------

Contents of the 38th Volume of Ekonomický časopis — — — — —	1147
---	------

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ШИКУЛА, Милан: Критический порог нерациональности хозяйствования и экономическая реформа — — — — — — — — — —	1059
--	------

ПОЛОУЧЕК, Станислав: Как произошёл дебиторский кризис развивающихся стран? — — — — — — — — — —	1075
--	------

Предприятия в условиях перехода от центрально планированной экономики к рыночной экономике

ЛОЗЕ, Бригитта: Переход ГДР от плановой к рыночной системе — — — —	1091
--	------

КЕРЕМИДЧИЕВ, Спартак: Подходы и механизмы приватизации государственных предприятий в Болгарии — — — — — — — — — —	1099
---	------

Дискуссия

БУРЕШ, Йиржи: Несколько рассуждений о рыночной экономике — — — —	1106
--	------

Консультации

ГОШКОВА, Адела — МИКУЛАШОВА, Эва: Лизинг — одна из форм финансирования капиталовложений — — — — — — — — — —	1120
---	------

Научная жизнь

Второй чехословацко-бритский круглый стол Реструктуризация зрелых экономик (Б. Шмөгнерова) — — — — — — — — — —	1128
--	------

Международный семинар Взаимоотношения государства и рынка в современной экономике (А. Смолка) — — — — — — — — — —	1131
---	------

Международный семинар по экономике услуг (В. Михалова) — — — — —	1134
--	------

Библиография — — — — — — — — — — — — — —	1140
--	------

Перечень статей опубликованных в журнале в 1990 г. — — — — —	1147
--	------

Kritický prah neracionálnosti hospodárenia a ekonomická reforma

ŠIKULA, Milan

Súčasný stav ekonomík východoeurópskych krajín, ktorý je výsledkom dlhodobo sa kumulujúcich negatívnych tendencií, rozpad byrokraticko-centralistických systémov riadenia a smerovanie radikálnych ekonomických reforiem znovu, no už nekompromisne nastoľujú mnoho desaťročí vedome či nevedome zamlčovaných a ignorovaných otázku racionálneho hospodárenia. Okolo otázky, či je možné v podmienkach zrušenia súkromného vlastníctva a odstránenia trhu racionálne hospodárenie spoločnosti, viedlo sa od polovice minulého storočia, keď bola prvýkrát sformulovaná, veľa sporov. Je príznačné, že túto otázku vôbec nenastolovala a len sporadicky k nej zaujímala stanovisko ekonomická teória v krajinách tzv. reálneho socializmu. Celkový reálny hospodársky vývoj týchto krajín, no predovšetkým jeho priebeh v 80. rokoch však priniesol dostatok poznatkov a skúseností, ktoré dnes už umožňujú jednoznačnejšie zhodnotiť základné prístupy, ktoré sa sformovali vo vedeckom spore o tom, či je teoreticky možné a v doteraz prakticky uplatňovanom modeli fungovania socialistickej ekonomiky dosiahnuteľné racionálne hospodárenie. Inými slovami, či je v jeho rámci možné riešenie problému kritérií a metód výberu alternatívneho použitia disponibilných zdrojov pre dosiahnutie optimálneho hospodárskeho výsledku.

Najprv stručne ukážeme základné modelové vlastnosti socialistickej ekonomiky, ktoré priamo či nepriamo predpokladali K. Marx a F. Engels. Naším cieľom je však objasniť základné historické smerovanie kritiky teoretických východísk doterajšieho modelu socializmu a jej opodstatnenosť a na tomto základe sformulovať a argumentovať hypotézu o dolnom a hornom prahu reformovateľnosti ekonomiky¹ tzv. reálneho so-

¹ V tejto súvislosti je potrebné aspoň stručne vymedziť pojem „reformy“. Je to dôležité preto, lebo v inflácii pojmov, počnúc „zdokonaľovaním plánovitého riadenia národného hospodárstva“, cez „prestavbu hospodárskeho mechanizmu“, „hospodársku reformu“, „radikálnu ekonomickú reformu“ až po „ekonomický prevrat“, vzniká opráv-

cializmu. Chceme tak v širšom historickom kontexte prispieť k hlbšiemu pochopeniu nevyhnutnosti a zmyslu radikálnej ekonomickej reformy.

Modelové vlastnosti socialistickej ekonomiky v prácach K. Marxa a F. Engelsa

Klasici marxizmu nevypracovali ucelený model socialistickej ekonomiky. Z tohto dôvodu nie je možné, prísne vzaté, ani ich model kritizovať. Z ich prác [1; 2; 3;] však možno zrekonštruovať viaceré modelové črty, resp. vlastnosti,² ktoré považovali za podstatné, resp. rozhodujúce a ktoré sa v rôznej miere komplexnosti a modifikovanosti stali predmetom kritického záujmu odporcov socializmu z radov významných ekonómov. Vychádzajúc z mnohých čiastkových, v rôznych kontextoch sformulovaných téz, resp. hypotéz možno súdiť, že Marx a Engels predpokladali, že na základe nahradenia súkromného vlastníctva spoločenským a uplatnenia princípu plánovania bude v socialistickej ekonomike:

- priame — ex ante riadenie spoločenskej deľby práce;
- priame určovanie nákladov živej a zhmotnenej práce na jednotku produkcie;
- kalkulácia vo fyzických jednotkách;
- rozdeľovanie spoločenského produktu tak, aby boli uspokojené spoločenské potreby, pričom kritériom rozdeľovania fondu individuálnej spotreby bude vynaložená práca;
- fond akumulácie a rozhodovanie o spôsobe jeho použitia sa sústreď v rukách spoločnosti ako celku.

Takto, hoci nepriamo a neúplne, a teda aj značne podmienené definovaný model socialistického hospodárstva klasikmi marxizmu, chápaný ako centrálné plánované hospodárstvo, bol v úplnom protiklade ku kapitalistickej ekonomike, ktorú vcelku i jej štruktúrne prvky spontánne reguluje trh. Uvedené črty však klasici marxizmu sami nechápali a neformulovali bezprostredne ako súčasť komplexnej schémy fungovania socialistickej ekonomiky, ale boli skôr „vedľajším produktom“ ich kritiky kapitalizmu a výsledkom polemiky s teoretickými či ideologickými odporcami. Napriek tomu stúpenci socializmu vo veľkej miere prevzali

nený dojem, že namiesto skutočného riešenia problému sa často pre pretrvávajúci problém vymýšľajú nové pomenovania. Z tohto dôvodu považujeme za účelné použiť jednoducho pojem „reforma“, ktorou však rozumieme prípravu a presadenie kritickej miery zmien v systémovotvorných súčiastiach fungovania ekonomiky, dostatočných na navodenie nezvratného prechodu k racionálnemu hospodáreniu. Z povahy vecí je potom zrejmé, že to môže byť len reforma dostatočne radikálna, resp. prevratná. Reformovateľnosťou ekonomiky tzv. reálneho socializmu potom prirodzene nerozumieme také či onaké jej „vylepšovanie“, ale historickú opodstatnenosť uskutočnenia uvedenej kritickej miery zmien.

² Podrobnejší rozbor príslušných častí prác K. Marxa a F. Engelsa relevantných pre zrekonštruovanie ich predstavy o niektorých kľúčových systémovotvorných vlastnostiach socialistickej ekonomiky možno nájsť v knihe W. Brusa [4. kap. II] a v knihe J. Kostu [5, s. 20–29].

uvedené črty ako neotrasiteľné axiómy, z ktorých sa vytvorila utkvelá a vo svojej podstate utopická predstava, že skutočnému socialistickému hospodárstvu najlepšie vyhovuje v najužšom zmysle slova priamy a na rozdeľovaní vo fyzických jednotkách založený systém riadenia jednotlivých výrobných faktorov i celej výroby, teda systém, ktorým sa celé národné hospodárstvo bude riadiť ako jedna fabrika. Napriek hromadiacim sa teoretickým argumentom a praktickým skúsenostiam dokazujúcim neživotnosť a neracionálnosť uvedeného modelu, ten s nepodstatnými modifikáciami tvrdošijne pretrvával až do začiatku súčasných ekonomických reforiem v krajinách východnej Európy.

Z prísne teoretického hľadiska by bolo možné a potrebné rozlišovať modelové črty socialistickej ekonomiky v prácach klasikov marxizmu, teoretický model socialistickej ekonomiky, ktorý sa sformoval po roku 1917 v Sovietskom zväze a v ostatných socialistických štátoch a ktorý okrem skostnátenej a v mnohom aj deformovanej interpretácie črt vymedzených klasikmi bol aj „tvorivo“ skompletizovaný a konkretizovaný črtami priamo alebo nepriamo korešpondujúcimi a odvodenými z dobovej ideológie, a napokon podstatné systémovotvorné črty praktického fungovania ekonomiky tzv. reálneho socializmu. Naznačené tri dimenzie majú viacero významných odlišností, no zároveň aj mnoho spoločné. Pritom oboje sa navyše menilo v čase. Na jednej strane rozpory medzi nimi narástli, do priepastných rozmerov a na druhej strane sa zvýraznili viaceré zhodné momenty a ich problematickosť. Práve táto druhá stránka robí históriu kritiky socialistickej ekonomiky nielen zaujímavou, ale aj nanajvýš užitočnou pre súčasnosť.

V teoretických sporoch a diskusiách, ktoré sa viedli o možnosti či nemožnosti racionálneho hospodárenia v danom modeli socialistickej ekonomiky prakticky od vydania Manifestu komunistickej strany v roku 1848 až po dnešné dni, sformovalo sa niekoľko základných myšlienkových prúdov. Chceme upozorniť najmä na tie, v ktorých sa koncentruje jadro argumentácie dokazujúcej neracionalitu kritizovaného modelu fungovania socialistickej ekonomiky. Nejde nám pritom o detaily a čiastkové problémy, s ktorými by bolo isto možné v mnohom polemizovať, ale o stručnú rekapituláciu najdôležitejších východísk, argumentov a záverov a ich základného smerovania, ktoré sú práve dnes mimoriadne poučné.

Základné smerovanie kritiky

Prvým významným kritikom predstáv o socialistickej spoločnosti, ktorá vznikne po zrušení súkromného vlastníctva, bol *H. Gossen*. Už niekoľko rokov po vydaní Manifestu sformuloval základné východiská [6] takého smeru ekonomickej teórie, ktorý jednoznačne popiera tak teoretickú, ako aj praktickú možnosť racionálneho hospodárenia v podmien-

kach zospoločnenšenia výrobných prostriedkov a riadenia všetkej hospodárskej činnosti z jedného centra. V polemike s Marxom poukazuje na to, že on a jeho stúpenci urobili z dvoch javov neprimerané závery. Na základe skutočnosti, že už v kapitalizme sa možno stretnúť s vytváraním hodnôt bez stimulu vlastníctva a že niektoré inštitúcie kapitalistickej spoločnosti priniesli robotníkom veľa strádania, precenili morálne stimuly pri tvorbe materiálnych hodnôt a likvidáciou súkromného vlastníctva chceli podporiť rozvoj blahobytu spoločnosti [6; s. 228—230]. Upozorňuje na problémy racionálneho využívania výrobných zdrojov po zrušení súkromného vlastníctva, bez ktorého nie je možné zabezpečiť podmienky slobody jednotlivca v spoločnosti — slobodu voľby povolania a zamestnania z hľadiska výhodnosti pre jednotlivca a slobodu disponovania dôchodkom bez akýchkoľvek obmedzení. Pozoruhodná je nielen argumentácia jeho odmietavého prístupu k štátnemu intervencionizmu, ale aj jeho predvídave a ako život ukázal aj opodstatnené upozornenie na ťažkosti socialistickej ústrednej inštitúcie, ktorej prípadne úloha rozdeľovať a odmeňovať spoločenskú prácu, pretože bude musieť nahradiť trh, ktorý je jedine schopný riešiť tieto problémy. Gossenovský prístup a argumentáciu rozvinuli ďalší významní ekonómi.

A. F. Schäffle vo svojej Kvintesencii socializmu [7] prvýkrát v ucelenej podobe sformuloval základnú výhradu voči teórii socializmu, že totiž neobjasnila podstatnú otázku fungovania kolektívneho organizmu práce a kapitálu v súlade s princípmi hospodárnosti. Pritom vyčerpávajúco nastoľuje všetky základné problémy riadenia socialistickej ekonomiky — od hmotnej zainteresovanosti a zodpovednosti jednotlivca a kolektívu, cez efektívnu alokáciu pracovných síl a výrobných prostriedkov, problémy so štátnobyrokratickou tvorbou cien, ktoré nemôžu byť racionálne určované inak ako trhom, problémy reprodukcie fixného kapitálu z hľadiska času a technického pokroku, až po rozkrádanie a plytvanie. Argumentuje, že administratívna cesta riešenia uvedených problémov podkopáva základy ekonomického počtu (Wirtschaftsrechnung), a preto nemôže zabezpečiť ani efektívnejšie využitie výrobných faktorov, ani spravodlivejšie rozdelenie národného dôchodku.

Tento prúd kritiky zaujímavovo obohatil F. Wieser (8) svojou teóriou hodnoty. V nej sa pokúsil nielen integrovať užitočnosť, presnejšie, ocenenie užitočnosti s výmennou hodnotou, ale poukázal aj na protirečenie medzi „súkromnou prirodzenou hodnotou“ a „prirodzenou štátnou hodnotou“. Prvá je výsledkom súkromnohospodárskych záujmov, druhá záujmov verejných. Skutočná, resp. prirodzená hodnota statkov je výsledkom vyvážení oboch skupín záujmov [8, s. 225—236]. Špecifické chápanie dvoch stránok prirodzenej hodnoty odvodil z toho, že deľbou práce sa sformovali dve relatívne samostatné sféry — súkromnohospodárska a štátnohospodárska — na základe charakteru potrieb, ktoré môže každá z nich najlepšie zabezpečovať, t. j. s najväčším efektom a s najmenšími

nákladmi. V dôsledku toho musí byť v každej spoločnosti, teda aj socialistickej oddelená hospodárska činnosť jednotlivých subjektov (domácnosti a podniky) od všeobecnej hospodárskej politiky štátu uskutočňovanej z hľadiska spoločnosti ako celku. V socialistickej spoločnosti, kde bude štátne vlastníctvo a štát bude namiesto trhu sám priamo riadiť podniky, stane sa kalkulácia výnosov a nákladov a výber z možných alternatív vo sfére výroby na základe efektívnosti veľmi zložitým, až neriešiteľným problémom [8, s. 227]. Wieser tým, že ukázal relatívnu samostatnosť a vzájomnú spätosť trhu a hospodárskej politiky štátu ako nevyhnutných podmienok racionálneho spoločenského hospodárenia prejavujúceho sa v „prirodzenej hodnote“, odhalil závažné slabiny mikroekonomickej a makroekonomickej stránky fungovania socialistickeho hospodárstva.

Významným obohatením argumentácie o nemožnosti racionálneho hospodárenia v modele netrhovej socialistickej ekonomiky, v ktorej neexistuje „preslávená hodnota“, bola štúdia holandského ekonóma *E. G. Piersona* [9].³ Sformuloval tri závažné argumenty o nevyhnutnosti pôsobenia zákona hodnoty za socializmu. Prvý spočíva v tom, že aj socialisticke štáty budú uskutočňovať svoj zahraničný obchod tak, že sa bude musieť uznávať sloboda výmeny podľa vlastného uváženia jej účastníkov a že táto výmena sa bude realizovať na základe princípu ekvivalencie. Podstatou druhého argumentu je skutočnosť, že aj za socializmu je potrebné z hľadiska tvorby a rozdeľovania národného dôchodku definovať hrubý a čistý dôchodok spoločnosti. Čistý dôchodok sa nedá vypočítať z naturálnych ukazovateľov, ale len z hodnoty [9, s. 68]. Tretí argument o nevyhnutnosti hodnoty za socializmu je zacielený na pokus nahradiť v rozdeľovacích procesoch peniaze pracovnými poukážkami. Dokazuje, že pracovnými poukážkami sa nielen neodstraňuje problém hodnoty, ale že znamená len komplikovanejšie riešenie, ktoré nakoniec tiež vedie k trhu, lebo tam, kde platí zásada vzácnosti, je trh so všetkými kategóriami nevyhnutný [9, s. 72].

Komplexnosťou a vyhranenosťou argumentácie zaujíma medzi kritikmi naturálno-centralistického modelu socialistickej ekonomiky ústredné miesto *L. von Misesa*.⁴ Kľúčové miesto v jeho prácach má téza o nemožnosti ekonomického počtu a racionálnej ekonomickej voľby a z toho vyplývajúca neschopnosť efektívne využívať disponibilné výrobné faktory na dosiahnutie „kolektívneho blahobytu“ v podmienkach zrušenia súkromného vlastníctva a trhových vzťahov. Prvýkrát ju sformuloval vo

³ Prvýkrát bola publikovaná v holandskom ekonomickom časopise v roku 1902 ako výsledok diskusie so socialistami.

⁴ Tým sa dá vysvetliť isté nedocenenie zásluh predchodcov *L. von Misesa* a naopak, snád trochu nadnesené hodnotenie jeho prínosu. Napríklad *F. A. Hayek* mu pripisuje hlavnú zásluhu na tom, že prvýkrát sformuloval ústredný problém socialistickej ekonomiky, a to tak dokonale, že nebol dodnes teoreticky prekonaný [10].

svojej doktorskej dizertácii [11] a komplexnejšie rozvinul v knihe [12]. Jadro Misesovej argumentácie možno zhrnúť nasledovne:

— Ekonomický počet, ako nevyhnutý predpoklad racionálneho hospodárenia, je možný len ako peňažný počet a vyžaduje tvorbu cien tak výrobných prostriedkov, ako aj spotrebných predmetov.

— Ceny sa môžu utvárať len na voľnom trhu. Tam, kde tento trh neexistuje, niet ani cenového mechanizmu a nemožno uplatniť ani ekonomický počet.

— Fungovanie trhu predpokladá súkromné vlastníctvo vymieňaných tovarov. Odstránenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov znamená zrušenie trhu výrobných prostriedkov, likvidáciu ich objektívnych cien, a tým aj likvidáciu hlavného nástroja ekonomického počtu, bez ktorého nie je možná racionálna alokácia výrobných faktorov. Pozornosť zasluhujú aj argumenty, ktoré poukazujú na neschopnosť centra vytvoriť podmienky pre potrebnú iniciatívu hospodárskych vedúcich, pre ich účinnú materiálnu zainteresovanosť a zodpovednosť za ekonomické rozhodovanie. Podobne aj argumenty odhaľujúce nezlučiteľnosť centrálného plánovania so suverenitou spotrebiteľa, lebo vládnúce centrum berie na seba funkcie, ktoré vo výmennom hospodárstve môže plniť len dopyt.

Mises vychádza z toho, že hospodáriace subjekty pri uspokojovaní svojich potrieb neustále kalkulujú, a tak optimalizujú svoje rozhodnutia. V konfrontácii ich individuálnych preferencií nadobúda výmena medzi nimi objektívny charakter. Vo výmene sa uskutočňuje proces „imputácie“ ich preferencií do hodnoty, a tak vznikajú ceny, ktoré vyjadrujú mieru vzácnosti zdrojov k ľudským potrebám. „Imputácia“ hodnoty je však možná len prostredníctvom cien, ktoré sa vytvárajú voľne na trhu. Kalkulácia vychádzajúca z týchto cien orientuje rozhodovanie podnikateľov tak, aby sa disponibilné vzácne zdroje alokovali a využívali v súlade s preferenciami spotrebiteľov, teda aby sa vyrábali tovary, ktoré sú pre spotrebiteľov najužitočnejšie. Ak vychádzame zo skutočnosti, že výrobné faktory sú obmedzené, ak uznávame princíp maximalizácie užitočnosti spotrebiteľa a berieme do úvahy zložitost' a štruktúrovanosť spoločenskej delby práce, tak musíme uznať, že Misesovu argumentáciu o nemožnosti racionálneho hospodárenia v naturálno-centralistickej ekonomike marxistická teória nikdy nevyvrátila. Naopak, doterajšia hospodárska prax krajín tzv. reálneho socializmu ju plne potvrdila.

K analogickým záverom ako Mises viacmenej súčasne dospel aj B. *Brutzkus*. Ako prvý sa už opieral aj o zhodnotenie praxe prvých rokov fungovania sovietskej ekonomiky.⁵ To mu umožnilo sformulovať ďalšie zásadné argumenty o tom, že bez reálneho trhu, na ktorom sa ceny

⁵ Publikoval ich v roku 1921 v časopise *Economist* a neskôr v rozpracovanejšej knižnej podobe [13].

utvárajú v neustálej interakcii dopytu a ponuky, teda pod vplyvom intenzity spoločenských potrieb, nie je možné presne zisťovať a porovnávať náklady a výsledky výroby a na tomto základe usmerňovať výrobné činitele do najefektívnejších odvetví. Ceny opierajúce sa o pracovné, resp. výrobné náklady nielenže neumožňujú ani adekvátne porovnanie individuálnych a spoločensky nutných nákladov, lebo ignorujú vzácnosť a užitočnosť ďalších faktorov výroby, ale najmä neodrážajú podmienky dopytu a ponuky a neukazujú význam jednotlivých statkov pre spoločnosť [13, s. 29–30]. Z hľadiska dôkazu nemožnosti racionálneho hospodárenia v diskutovanom modeli socialistickej ekonomiky sú najdôležitejšie dva Brutzkusove argumenty. Prvý ukazuje, že socialistický štát nemá reálnu možnosť zostaviť „komplexný a podrobný centrálny plán“, pretože ani za pomoci celého arzenálu vedeckých teórií a obrovského štatistického aparátu nie je možné vypočítať všetky potreby spoločnosti v naturálnej forme a stupeň užitočnosti jednotlivých statkov. Na základe centrálného plánu teda nemožno dať výrobe správne rozhodnutia a splnenie takého plánu nemôže zabezpečiť maximálne uspokojenie potrieb [13, s. 47]. Podstata druhého argumentu spočíva v administratívnom pridelovaní výrobných prostriedkov a v mimoekonomickej konkurencii (zveličovanie požiadaviek, špekulácie, známosti atď.) podnikov na pôde centrálného úradu, ktorý výrobné prostriedky rozdeľuje. Tento mechanizmus nielenže neumožňuje pružné koordinované prispôsobovanie rozdeľovania výrobných prostriedkov tak, aby ich kombinácia a substitúcia zodpovedali meniacim sa potrebám, ale naopak, ešte vytvára protipôsobiace záujmy. Brutzkus dospieva k celkovému záveru, že hospodársky systém s takto neracionálnym mechanizmom fungovania výroby a spotreby je v porovnaní s kapitalizmom „superanarchický“ a nemôže sa udržať.

Kvalitatívne nové dimenzie do kritiky modelu socialistickej ekonomiky priniesol *F. A. Hayek*, ktorý už reagoval aj na pokusy Pareta a Baroneho dokázať teoretickú možnosť racionálneho hospodárenia za socializmu.⁶

⁶ W. Pareto vo svojich prácach, najmä [14], dokázal, že ak má centrálny plánovací orgán zabezpečiť optimálne rozdeľovanie zdrojov, musí ex ante vypočítavať a presadzovať rovnaké „koeficienty výroby“, aké sa utvárajú pod vplyvom dokonale fungujúceho trhu. Len tak možno získať také množstvo a štruktúru výrobkov, ktoré, ak sa správne rozdelia, zabezpečia maximum blahobytu pre každú domácnosť. Podľa Pareta socializmus môže teoreticky zabezpečiť maximálny blahobyt (ofelimitu) pre spoločnosť, zároveň však upozornil, že výpočet výrobných koeficientov pomocou rovníc narazí na neprekonateľné prekážky a jediným východiskom môže byť metóda „postupných aproximácií“, ktorou sa však možno len hrubo priblížiť k optimu, no za cenu podstatne vyšších strát v porovnaní so stratami spôsobenými trhom.

Prvý ucelený matematický model všeobecnej ekonomickej rovnováhy socializmu, založený na Paretovej teórii „výrobných koeficientov“ a Walrasovej teórii všeobecnej rovnováhy, vypracoval E. Barone [15]. Vychádza z predpokladov štátneho vlastníctva výrobných prostriedkov, osobného vlastníctva spotrebných predmetov, rozdeľovania podľa vopred určených pravidiel, rozhodovania štátu o akumulácii, neexistencie peňazí a „ministerstva výroby“ usilujúceho sa zabezpečovať také koeficienty výroby, aby sa maximalizoval kolektívny blahobyt. Na rozdiel od Marxa a Engelsa nepredpokladal priame (ex ante) rozdeľovanie spoločenskej práce, ale nepriamo prostredníctvom

Originalita a jedinečný význam Hayekovej argumentácie spočíva v tom, že v kritike obrátil pozornosť na problematiku informácií vo fungovaní centrálne riadenej ekonomiky. Podal dôkaz o nemožnosti informačného zvládnutia exaktnej centralistickej plánovacej procedúry. Jeho argumentácia má tri základné aspekty. V prvom ukazuje, že praktické využitie teoreticko-matematického inštrumentária na určenie objektívnych cien výrobných prostriedkov, alebo na priamu optimálnu alokáciu výrobných zdrojov, by vyžadovalo predovšetkým dokonalú centralizáciu informácií za celú ekonomiku v plánovacom orgáne. To je nereálne preto, lebo nie je možné vypracovať komplexné tabuľky preferencií hospodárskych subjektov, ako jeden z kľúčových komplexov informácií pre zostavenie rovníc ekonomickej rovnováhy, a rovnako nemožná je centralizácia technických poznatkov taktiež nevyhnutných pre zostavenie uvedených rovníc. Prakticky je takisto nespĺniteľná požiadavka, aby príslušné výpočty brali v potrebnej miere do úvahy špecifické podmienky z hľadiska všetkých podnikov a výrobkov. V tomto zmysle je dôležité rozlíšenie informácií na centralizovateľné (poznatky expertov jednotlivých vedných odborov) a na necentralizovateľné (poznatky praktikov o špecifických podmienkach jednotlivých podnikov). Racionálne hospodárenie preto nezastupiteľne vyžaduje úplnú decentralizáciu hospodárskeho rozhodovania opierajúceho sa o informačno-konkurečný cenový systém. Túto pôvodnú argumentáciu [10, úvod] neskôr rozvinul o problém „rozptýleného“ charakteru informácií, potrebných pre racionálne hospodárenie. Jeho podstata je v tom, že informácie, o ktoré sa opiera ekonomický počet hospodáriacich subjektov, nikdy nie sú dané pre spoločnosť ako celok. Informácie, z ktorých vychádzajú pri ekonomickej voľbe, nikdy nie sú jednotliatym celkom, ale sú „rozptýlené“ ako nedokonalé, a často aj protirečivé časti [16, s. 103—114]. Nezaškodí pripomenúť, že podľa Hayeka nejde o to, či treba plánovať alebo nie, ale o to, či má centrum plánovať celé národné hospodárstvo, alebo majú plánovať všetky hospodáriace subjekty a či sa pokúšať centralizovať všetky informácie, ktoré sú prirodzene rozptýlené medzi všetky hospodáriace subjekty, alebo im poskytovať dodatočné informácie, aby mohli adekvátnejšie prispôbovať svoje plány plánom iných subjektov.

Druhý aspekt Hayekovej argumentácie sa sústreďuje na technickú nezvládnuteľnosť riešenia obrovského počtu rovníc zobrazujúcich tak parciálne rovnováhy, ako aj všeobecnú ekonomickú rovnováhu. Vtedy známymi metódami a dostupnými prostriedkami by sa podľa neho príslušné výpočty státisícov rovníc nedali zvládnuť ani za obdobie života jednej generácie. Ak by sa aj podarilo zvládnuť výpočet rovnovážnych cien,

---

ekonomických nástrojov, pričom jeho vymedzenie „výrobných koeficientov“ tiež predpokladá niektoré funkcie peňazí. V zhode s Paretom dochádza k záveru, že názory, podľa ktorých bude v „kolektívnom systéme“ logika utvárania všeobecnej ekonomickej rovnováhy úplne odlišná od „individualistického systému“, sú fantastické a utopické.

bol by tu ešte ďalší neriešiteľný problém — nie je možné s potrebnou rýchlosťou vypracovať a odovzdať obrovskú masu direktív z centra bezprostredným vykonávateľom plánu.

Tretí argumentačný aspekt stavia do centra pozornosti vzťah informácií a reálnej dynamiky ekonomického vývoja. Uvedené informačné bariéry sú v reálnom živote znásobované ešte tým, že neustále vývinové zmeny v hospodárstve vyvolávajú nepretržité zmeny samotných informácií, ktoré pre zostavenie plánu potrebuje centrálny plánovací orgán. Tým sa uzatvára dôkaz informačnej neriešiteľnosti úloh centrálného plánovania, ktoré by malo z hľadiska racionálneho hospodárenia zabezpečovať aspoň také výsledky ako trh.

Veľmi zaujímavá a inšpiratívna je modifikácia vo vývoji Hayekovho chápania predmetu kritiky centralistickej ekonomiky. Spočiatku koncentroval svoju argumentáciu na dôkaz neuskutočniteľnosti metód hospodárenia, ktorými chce socializmus dosiahnuť svoje ciele, no vedeckú polemiku o samotných cieľoch nepovažoval za účelnú [10, s. 16]. V neskorších prácach rozširuje kritiku aj o sociologicko-politické aspekty [17]. Na základe skúmania vzťahu kategórie „slobody“ a dôsledkov štátom centralisticky riadenej ekonomiky poukazuje na nereálnosť proklamovaných a degeneráciu faktických cieľov, na patologické javy v ich hodnotení a generovaní, na zhubný vplyv fetišu plánu, na vývinovú kreatívnosť potrieb a na narastajúci totalitarizmus a obmedzovanie osobnej slobody.

Ekonomická teória v krajinách tzv. reálneho socializmu v celom jej vývoji od roku 1917 prakticky ignorovala uvedené kritické argumenty a spravidla sa obmedzovala na povrchné všeobecné odsúdenie ich autorov. O to zaujímavejšie sú práce niektorých západných ekonómov, ktorí polemizovali s najvýznamnejšími kritikmi modelu socialistickej ekonomiky a pokúsili sa zdôvodniť potrebu rozpracovania modelu centrálne riadenej ekonomiky ako alternatívneho „protimodelu“ k dokonale decentralizovanému riadeniu hospodárskych procesov. Pozornosť zasluhujú predovšetkým práce W. Euckena a K. P. Hensela. *W. Eucken* bol snáď prvý, kto otvorene vyhlásil, že teória centrálne riadeného hospodárstva je možná a potrebná. V tomto zmysle na základe analýzy a zovšeobecnenia skúseností nemeckého vojnového hospodárstva sa pokúsil rozpracovať pozitívnu teóriu centrálne riadenej ekonomiky [19]. Vymedzil 4 stupne (fázy) centrálneho riadenia [19, s. 63]:

— štatistické zachytenie údajov, z ktorých sa vypracuje kvantitatívna (množstevná) bilancia tvorby a použitia zdrojov v predchádzajúcom plánovacom období;

— vlastné plánovanie ako vybilancovanie plánovaných potrieb a tvorby zdrojov, v ktorom vlastné plánovačské umenie spočíva vo včasnom odhalení najväčšieho „úzkého profilu“, z riešenia ktorého sa musí odvíjať tvorba centrálného plánu;

- vydanie pokynov pre výrobu;
- kontrola plnenia plánu.

Základné Euckenove závery o ekonomickej kalkulácii (počte) v centrálnej riadenej ekonomike [19, s. 73, 77, 81, 84, 116] možno zhrnúť nasledovne:

- v tomto systéme chýba riadiaci mechanizmus a meradlo obmedzenosti, resp. ohraničenosti zdrojov;
- neexistuje exaktná prepočítacia veličina, počíta sa len pomocou skupinových, kolektívnych a globálnych veličín, ekonomická kalkulácia je len čisto kalkuláciou množstva;
- kalkulácia nákladov môže mať len globálny charakter, no kalkulácia na základe hraničných nákladov nie je možná;
- plánovacie rozhodnutia sa odvodzujú z kvantitatívnych bilancií a len hrubo odlišených stupňov naliehavosti na základe globálnych, a nie individuálnych hodnotení;

— centrálné riadenie nie je schopné určiť ekonomický správne ceny a vnášať potrebnú rovnováhu do hospodárskych procesov. Eucken tak zdôvodnil model centrálne riadenej ekonomiky ako teoreticky i prakticky možnú, no z hľadiska racionálnosti hospodárenia zďaleka nie rovnocennú alternatívu modelu decentralizovane riadenej ekonomiky.

O zrovnoprávnenie modelu centrálne riadenej ekonomiky v rovine teoretickej analýzy ideálne modelových typov riadenia ekonomiky sa veľmi podnetne pokúsil *K. P. Hensel* [20]. Snáď najväčší prínos jeho práce spočíva v zásadnej metodologickej inovácii v prístupe ku skúmaniu centrálne riadenej ekonomiky. Zmysluplnosť skúmania modelu čisto centrálne riadenej ekonomiky neodvodzuje z toho, že by bol prakticky možný a účelný, ale z toho, že v praxi existujú modely, v ktorých dominujú buď prvky decentralizovaného, alebo centralizovaného riadenia. Tak ako analýza modelu, v ktorom dominujú prvky decentralizovaného riadenia, musí vychádzať z teórie dokonale decentralizovaného riadenia hospodárskych procesov, tak skúmanie modelu s domináciou prvkov centrálného riadenia musí zase vychádzať z teórie dokonale centrálného riadenia ekonomických procesov. Len na tomto základe možno posúdiť účinky zavedenia určitých prvkov centrálného riadenia do systému decentralizovaného riadenia a naopak, či a do akej miery sa dajú zabudovať prvky decentralizovaného riadenia do systému centrálného riadenia bez toho, aby sa podstatne narušili jeho funkcie. V tomto zmysle je potrebná teória dokonalého (čisto) centrálného riadenia, odpovedajúca na otázku, aké podmienky musia byť splnené, aby hospodársky proces mohol byť centrálné riadený zmysluplným spôsobom [20, s. 2]. Kritikom modelu centrálne riadenej, resp. socialistickej ekonomiky Hensel vyčíta ako vážny metodologický nedostatok skutočnosť, že možnosť, resp. nemožnosť ekonomickej kalkulácie (počtu) v modele dokonale centralizovaného riadenia hospodárstva posudzovali na základe myšlienkových stereotypov

zodpovedajúcich logike dokonale decentralizovaného riadenia. „Ak vôbec existujú rozdielne riadiace mechanizmy, potom sa musia v nich aj rozdielnymi prostriedkami riešiť problémy riadenia, inak by to neboli vôbec rozdielne, ale rovnaké systémy riadenia“ [20, s. 3]. Nanajvýš poučné a opodstatnené je jeho kritické stanovisko k zmiešavaniu, resp. zámene teoretických a politických argumentov. Na otázku, či pre slobodnú spoločnosť nie je nebezpečené ukazovať možnosti centrálného riadenia, odpovedá: „Kto si pravdu želá, nemusí sa pravdy obávať“ [20; 3].⁷

Snáď najúčelnejším spôsobom ako stručne charakterizovať základné črty Henselovej teórie centrálne riadenej ekonomiky je jej porovnanie s Euckenovou teóriou. Hensel v zásade súhlasí s Euckenom, pokiaľ ide o závery zovšeobecňujúce a hodnotiace prax centrálne riadenej ekonomiky, a to nielen pokiaľ ide o nemeckú vojnovú ekonomiku, ale aj vo vzťahu k nevojnovým centrálne riadeným ekonomikám. Pokiaľ ide o teóriu, obaja síce vychádzajú z hospodárskej reality a z generovania plánov, no v celkovom poňatí i v charaktere a význame jej prvkov sú už zásadné rozdiely.

Z hľadiska systémovo-imanentných možností ekonomickej kalkulácie v centrálnom riadení hrá v Henselovej koncepcii kvantitatívne (množstevné) bilancovanie omnoho väčšiu úlohu ako u Euckena. Práve zo systému bilancií odvíja riadiaci mechanizmus, ktorý nazýva mechanizmom plánovania a ktorého pôsobnosť obmedzuje len na plánovanie hospodárskeho procesu. Saldá bilancií chápe ako plánované saldá reflektujúce národohospodárske obmedzenia či ohraničenia zdrojov. Na základe plánových bilancií ukazuje možnosť kalkulácie nákladov, osobitne hraničných nákladov a hraničnej užitočnosti, ako aj vytvárania všeobecnej plánovej rovnováhy. Argumentuje stanovisko, že pri plnom rozvinutí teórie centrálného riadenia hrubé stupnice naliehavosti alebo odstupňovania potrieb, ktoré spočiatku slúžia len na výstavbu plánovacieho systému, môžu byť po vyjavení ohraničení dostatočne spresnené. Osobitne poukazuje na to, že keď sa problémy plánovania a realizácie plánu dostatočne od seba oddelia, je zrejmé, že ceny hrajú dôležitú úlohu pri uskutočňovaní plánu, nie však pri jeho tvorbe [20, s. 227].

Hoci Eucken si bol vedomý nebezpečenstva, ktoré vyplýva z prenášania systémovotvornej logiky a predstáv z modelu decentralizovaného riadenia na centralizovaný, nebol v tom podľa Hensela dôsledný. Nehovorí síce už o nevyhnutnosti všeobecnej kalkulačnej (počítacej) jednotky, ani o nepoužiteľnosti naturálnej kalkulácie (počtu), no keď hovorí o absencii exaktnej kalkulačnej veličiny, o prepočtoch pomocou skupinových, kolektívnych, globálnych veličín, keď objasňuje ekonomic-

⁷ Táto brilantná odpoveď je samozrejme ešte „treffejšia“ vo vzťahu k tabuizovaným hraniciam, v ktorých sa smela pohybovať ekonomická teória v krajinách tzv. reálneho socializmu. Nazdávame sa však, že ešte zďaleka nestratila na aktuálnosti ani k mnohým teoretickým a praktickým aspektom prebiehajúcich ekonomických reforiem v krajinách východnej Európy.

kú kalkuláciu ako čisto kvantitatívnu (množstevnú) kalkuláciu, keď ukazuje na to, že v podnikoch sa neuskutočňuje vyrovnávanie hraničných výnosov, že oceňovanie sa vykonáva v globále, a nie individuálne, tak vzniká podozrenie, poznamenáva Hensel, že Eucken mal pred očami formy decentralizovanej ekonomickej kalkulácie a že z tejto pozície zdôvodňoval nemožnosť exaktnej ekonomickej kalkulácie v centralizovanej riadenej ekonomike [20, s. 227].

Pre lepšie pochopenie Henselovho prístupu je účelné uviesť analógiu, ktorú použil v závere svojej práce, keď rozdiel medzi decentralizovane a centralizovane riadenou ekonomikou prirovnal k rozdielu medzi zlatníckou váhou a váhou na vagóny. Obe váhy sú vo svojej kategórii relatívne presné, tzn. že vzhľadom k váženým množstvám majú normálnu, resp. prípustnú mieru nepresnosti. Na hypotetickom číselnom príklade potom ukazuje, že pri predpokladanom celkovom množstve, ktoré bude vážené raz po veľkých častiach na váhe pre vagóny a raz po veľmi malých častiach na zlatníckej váhe, môže sa suma veľkých, no málo početných nepresností rovnať sume veľmi malých, no veľmi početných nepresností. Kalkulácia vo veľkých množstvách pri centrálne riadenej ekonomike nemusí v celkovom výsledku viesť k väčším nepresnostiam ako kalkulácia v malých množstvách v decentralizovane riadenej ekonomike [20, s. 228].

Pravda, aj Henselova teória napriek svojej originalite, alebo práve preto, vyvoláva viaceré vážne otázky či námietky. K najvšeobecnejším patrí otázka, či sú možné dva úplne odlišné spôsoby racionálneho hospodárenia, alebo ide o dlhodobú genézu v zásade jedného možného spôsobu, v ktorom sa všeobecné princípy racionálneho hospodárenia vo vývojovej konkrétosti hospodárskeho vývoja rozvíjajú do zložitejších a modifikovanejších podôb. Či možno ozaj ako rovnocenné posudzovať sformovanie systému racionálneho hospodárenia decentralizovaným a centralizovaným spôsobom a stavať ich proti sebe ako vylučujúce sa alternatívy, alebo primárnym je decentralizovaný systém, z ktorého vnútorných potrieb postupne vyrastajú a na báze ktorého sa účelne rozvíjajú prvky a formy centrálného riadenia a že opačný postup, v ktorom je východiskom centrálné riadenie, nemá prirodzený základ, je v rozpore s vývojovou logikou ekonomických procesov.

Polárne vymedzenie decentralizovaného a centralizovaného riadenia ekonomiky je založené na viacerých nanajvýš sporných predpokladoch. Pri centrálnom plánovaní sa predpokladá, že v centre sa urobí dokonalý plán a že sa dokonale rozpíše na výkonné jednotky, pričom sa problém zužuje prevažne na technickobilančnú stránku a vplyv reálnych ekonomických záujmov sa buď prehliada, alebo idealizuje. Pritom aj technická stránka veci je z hľadiska Hayekových argumentov veľmi problematická.

V decentralizovanom riadení sa zase predpokladá, že hospodáriace subjekty plánujú len „dovnútra“ pre seba a že vzájomnú koordináciu medzi

nimi zabezpečuje trh až dodatočne. Trh však v čoraz väčšej miere funguje aj ex ante ako dynamický zmluvný systém.

V decentralizovanom i centralizovanom riadení sa predpokladá rovnocenné pôsobenie ekonomických záujmov, t. j. že automaticky v oboch prípadoch jednoznačne korešpondujú s uvažovanou logikou fungovania príslušného systému. Zatiaľ čo pre decentralizované riadenie je tento predpoklad zabezpečovaný donucovacou silou trhu, pre centrálné riadenie je v mnohých aspektoch sporný až nereálny, napr. v súvislosti s tým, že vplyv cien sa predpokladá len na realizáciu plánu, no nie na jeho tvorbu [20, s. 227].

Pri oboch systémoch sa tiež predpokladá, že sú rovnocenné aj z hľadiska vývoja ich vlastností v čase, t. j. že sa nemenia, resp. že sa zdokonaľujú. V skutočnosti zdokonaľovanie zaznamenáva len decentralizované riadenie späté s vývojom trhových foriem a z jeho potrieb odvíjané prvky a formy centrálného riadenia, no systémy založené primárne na centrálnom riadení vykazujú pri dlhodobejšom fungovaní výrazné degeneračné tendencie vo vzťahu k racionálnemu hospodáreniu.

Uvedené poznámky prirodzene chápeme tiež diskusne a súhlasíme s Henselom, že „teoretická analýza musí vychádzať zo skutočnej ekonomiky, na nej sa musia overovať teoretické úsudky“ [20, s. 221]. Vysoko oceňujeme jeho dôsledne nezaujatý a vedecky poctivý prístup. Nazdávame sa, že keby sa ekonomická teória v krajinách východnej Európy bola mohla rozvíjať takýmto spôsobom, mohla oveľa skôr hľadať a nachádzať odpovede na otázky, ktoré tak ostro nastoľuje proces prebiehajúcich ekonomických reforiem.

Dolný a horný prah reformovateľnosti

Stav ekonomík krajín tzv. reálneho socializmu, do ktorého ich priviedol doterajší spôsob ich fungovania, tým najextrémnejším spôsobom prakticky potvrdil opodstatnenosť uvedenej kritiky. Úmyselne zdôrazňujeme extrémnosť tejto verifikácie, ktorú sa pokúsime dokázať na základe rozlíšenia dolného a horného prahu reformovateľnosti diskutovaného modelu fungovania socialistickej ekonomiky. Prax potvrdila, že tento model, generujúci krajne neracionálne, stratové hospodárenie, môže pretrvávajúť mnoho desaťročí. Keby si však spoločnosť prostredníctvom svojich mocenskopolitických a riadiacich štruktúr kedykoľvek od jeho vzniku reálne vytýčila ako prioritnú úlohu racionálne hospodárenie a začala nezaujato skúmať predpoklady a faktory, ktoré ho podmieňujú, musela by brať vážne najzávažnejšie kritické argumenty, dať im za pravdu a dospieť k záveru o nevyhnutnosti radikálnej ekonomickej reformy. Skutočnosť, že kritizovaný model fungovania socialistickej ekonomiky mal od svojho vzniku systémovo zabudovanú neracionalitu hospodárenia a že bol v tomto zmysle vlastne od začiatku zrelý na principiálnu reformu, nazveme *dolným prahom jeho reformovateľnosti*.

Ak uvedený dolný prah reformovateľnosti existoval ako niečo potenciálne možné, rozložené v pomere dlhom časovom horizonte mnohých desaťročí, tak *horný prah reformovateľnosti* sa koncentruje do relatívne veľmi krátkeho časového úseku. V krajinách východnej Európy sa dosiahnutie tohto prahu explozívne prejavilo krajne nepriaznivými ekonomickými a sociálnymi dôsledkami úplného zlyhania adaptačných procesov ich ekonomík na prevratné zmeny vo svetovom hospodárstve, ktoré sa začali na prelome 70. a 80. rokov.⁸ Horný prah reformovateľnosti má kategorický charakter a znamená, že dlhodobá sa kumulujúce dôsledky neracionálneho hospodárenia, rozsah umŕtvovania a znehodnocovania zdrojov dosiahli hranicu, od ktorej ekonomika už stráca schopnosť uspokojovať aj základné potreby a kvalitatívny zvrat v podobe radikálnej ekonomickej reformy alebo nezadržateľného zrútenia a rozpadu ekonomiky sa stáva bezprostrednou nevyhnutnosťou.

Rozlíšenie dolného a horného prahu reformovateľnosti diskutovaného modelu fungovania socialistickej ekonomiky umožňuje formulovať dva relevantné okruhy otázok.

Do prvého patria najmä otázky, v čom spočívali najdôležitejšie teoretické a praktické ústupky od predpokladov pôvodného modelu, aký charakter mali jeho zdokonaľovacie modifikácie v čase, keď sa socialistickej ekonomiky nachádzali na dolnom prahu reformovateľnosti a prečo sa nemohli stať účinnou reformou.

Druhý okruh tvoria otázky týkajúce sa základných vlastností diskutovaného modelu fungovania socialistickej ekonomiky, ktoré ho dovedli až na horný prah reformovateľnosti a uvažovaných scenárov prekonania tohto prahu.

Odpoveď na tieto otázky sa pokúsime načrtnúť v druhej časti nášho príspevku v niektorom z nasledujúcich čísel Ekonomického časopisu.

Došlo 4. 6. 1990

Literatúra

- [1] MARX, K.: Kapitál I. Bratislava 1959; III-1. Bratislava 1958; III-2. Bratislava 1958.
- [2] ENGELS, F.: Anti-Dühring. Bratislava 1962.
- [3] MARX, K. — ENGELS, F.: Kritika gothajského programu. Bratislava 1978.
- [4] BRUS, W.: Ogołne problemy funkcjonowania gospodarski socialistycznej. Warszawa 1961.
- [5] KOSTKA, J.: Wirtschafts Systeme des realen Socialismus. Probleme und Alternativen. Köln 1984.
- [6] GOSSEN, J.: Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkers. Wien 1853.
- [7] SCHÄFFLE, A. F.: Kvintessenz des Sozialismus. Berlin 1874.
- [8] WIESER, F.: Der Natürliche Wert. Wien 1889.

⁸ Základné výsledky komparatívnej analýzy adaptačných procesov v ekonomikách VKŠ a krajín RVHP sme prvýkrát prezentovali už v roku 1985 v rámci prognostických prác [18, s. 12—45].

- [9] PIERSON, E. G.: The Problem of Value in the Socialist Society. In: *Collectivist Economic Planning*. [Zborník.] London 1935.
- [10] HAYEK, F. A.: The Nature and History of Problem. In: *Collectivist Economic Planning*. [Zborník.] London 1935.
- [11] MISES, L. von: Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen. Bd 47. Tübingen Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1920.
- [12] MISES, L. von: Die Gemeinwirtschaft Untersuchung über den Sozialismus. Jena 1922.
- [13] BRUTZKUS, B.: Die Lehre des Marxismus im Lichte russischen Revolution. Berlin 1928.
- [14] PARETO, W.: *Systèmes socialistes*. 1902.
- [15] BARONE, E.: IL ministro della produzione nello stato collettivista (Grionale Degli Economisti). 1908.
Anglický preklad In: *Collectivist Economic Planning*. [Zborník.] London 1935.
- [16] HAYEK, F. A.: *Scientisme et sciences sociales*. Paris 1953.
- [17] HAYEK, F. A.: *The Road to Serfdom*. Chicago 1944.
- [18] Predbežné výsledky východiskovej hypotézy základných tendencií ekonomického rozvoja SSR do roku 2010. Časť I. Základné problémy adaptačného procesu čs. ekonomiky voči vývinu svetového hospodárstva. Bratislava, EÚ SAV 1985.
- [19] EUCKEN, W.: *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*. 1952.
- [20] HENSEL, K. P.: *Einführung in die Theorie der Zentralverwaltungswirtschaft*. Stuttgart — New York 1979.

CRITICAL THRESHOLD OF IRRATIONALITY OF ECONOMY AND ECONOMIC REFORM

ŠIKULA, Milan

The article presents a concentrated appraisal of the most important points of departure, arguments and conclusions of the most distinguished critics of the model of socialist economy contained in the works of K. Marx and F. Engels and in the theory and practice of so called real socialism. Historical trend of its critique is demonstrated on the key pieces of knowledge in the works of H. Gossen, A. F. Schaffle, F. Wieser, E. G. Pierson, L. von Mises, B. Brutzkus, F. A. Hayek, W. Eucken and K. P. Hensel. The practice confirmed that their essential conclusion that irrationality of economy was systematically built-in in this model from the outset was well founded. Following up this piece of knowledge the hypothesis about lower and upper threshold of possibility of reforming of economy of so called real socialism is formulated and substantiated in the article.

Whereas socialist economies were on the lower threshold practically since their formation, at the turn of the 70s and the 80s they already reached the upper — critical threshold, when long cumulated consequences of irrationality of economy reached the limit implying impending inevitability of either radical economic reform or complete collapse and breakdown of the economy.

КРИТИЧЕСКИЙ ПОРОГ НЕРАЦИОНАЛЬНОСТИ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ РЕФОРМА

ШИКУЛА, Милан

Статья приводит концентрированную оценку важнейших исходных пунктов, аргументов и заключений самых выдающихся критиков модели социалистической экономики, охваченной в произведениях К. Маркса и Ф. Энгельса и в теории и на практике так называемого реального социализма. Историческое направление его критики показывается на ключевых знаниях произведений Х. Госсена, А. Ф. Шеффле, Ф. Визера, Э. Г. Пирсона, Л. фон Мизеса, Б. Бруцкуса, Ф. А. Хайека, В. Юкена и К. П. Хансела. На практике подтвердилась обоснованность их существенного заключения в том, что в этой модели уже с самого начала была системно

встроена нерациональность хозяйствования. Исходя из этого знания, в статье формулируется и аргументируется гипотез о нижнем и верхнем порогах реформируемости экономики так называемого реального социализма.

Если на нижнем пороге находились социалистические экономики практических от их возникновения, так на рубеже 70-х и 80-х годов они поступили уже на верхний — критический порог, когда долговременно накапливающиеся последствия нерационального хозяйствования достигли предел, который означает непосредственную необходимость или радикальной экономической реформы или полное расстройство и распад экономики.

Jak došlo k dlužnické krizi rozvojových zemí?

POLOUČEK, Stanislav

Trvalé nerovnováhy platebních bilancí jsou jedním z nejtěživějších problémů, se kterými se světová ekonomika v současné době potýká. Jsou problémem nejen teoretickým, ale i praktickým a týkají se jak ekonomik průmyslově vyspělých států, tak rozvojových zemí. Dlouhodobá nerovnováha platební bilance, ať už vede k dlouhodobým a rozsáhlým aktivům či naopak k zadlužení, má negativní vliv jak na ekonomiky, které vykazují aktiva platební bilance, tak na ekonomiky vykazující pasiva. Mnohem tíživěji však zřejmě pocítují nerovnováhy platební bilance země a deficity platební bilance, ke kterým patří především rozvojové země. Přitom jednotlivé dlužnické státy i skupiny států byly a jsou ve velice rozdílné situaci. Aniž bychom chtěli zacházet do detailů, v ekonomické teorii se obvykle hovoří o tom, že existují dvě dlužnické krize — afrických zemí a zemí Latinské Ameriky [1, s. 65; 11, s. 165; 6, s. 9—11; 3, s. 1511, 1513]. I když je situace afrických zemí velice tíživá a vážnější z humánního hlediska, celkově jsou platby i dluhy mnohem menší než v Latinské Americe (tvoří kolem 7 % celkového zadlužení rozvojových zemí) a převážná část tohoto zadlužení je zadlužení vůči státním a mezinárodním institucím, nikoliv vůči soukromému sektoru. Celé dlužnické krizi dominuje zcela jednoznačně relace USA-Latinská Amerika. Na Západě je hospodaření zemí Latinské Ameriky a jejich využívání úvěrů dáváno do protikladu k zadlužení zemí jihovýchodní Asie, jako např. Tchaj-wanu, Jižní Korei, Hong-Kongu, Thajska aj. států. Tyto země se měly (na rozdíl od latinskoamerických zemí) podle na Západě převládajícího názoru zaměřit na strukturální přestavbu ekonomiky a tím přizpůsobení svého hospodářství měnícím se podmínkám a potřebám světového hospodářství. Jim poskytnuté úvěry jsou považovány za jakousi formu „samorostoucích aktiv“ zemí jihovýchodní Asie.¹

¹ Bližší charakteristika regionálních rozdílů zahraniční zadluženosti je obsažena v práci [10, s. 13—32].

Přes rozdílnost konkrétní situace existují určité obecnější příčiny zadluženosti, vystupující poměrně zřetelně zvláště u zemí Latinské Ameriky. Právě klíčovými aspekty těchto otázek je věnována předložená stať a i když hovoří výlučně o zadluženosti rozvojových zemí, resp. pokouší se zobecnit některé aspekty vzniku zadluženosti určité skupiny zemí², celá řada úvah a závěrů může být transformována i k zadlužení dalších skupin zemí, včetně některých východoevropských ekonomik.

Rozvojové země se pokoušejí ovlivnit nerovnováhu platební bilance a zadluženost celou řadou opatření a používají k tomu velice různorodé hospodářskopolitické nástroje. Jejich možnosti jsou však více než omezené a spočívají v podstatě na dvou nejjednodušších opatřeních, která mají vést ke snížení dovozu — jde buď o deflační politiku, spojenou většinou s „citlivými a bolestivými“ dopady na vnitřní ekonomiky, nebo jsou založeny na restriktivních opatřeních v převážně míře v oblasti vnějších ekonomických vztahů, vedoucích ve svých důsledcích k omezování obchodu jako takovému.

1. *Jak se formovaly podmínky vedoucí k zadlužení*

Dlužnická krize rozvojových zemí je relativně novým jevem a týká se v podstatě 80. let. Rozumíme jí v podstatě situaci, kdy řada zemí není schopna řešit dlouhodobé nerovnováhy své platební bilance změnami ve vnitřní ekonomice a v oblasti vnějších ekonomických vztahů, takže není schopna plnit své dlužnické závazky vůči zahraničním věřitelům. Přestože to tedy je ve větším rozsahu skutečně situace relativně nová, její příčiny je nutno hledat již v dávné minulosti, kdy se rozvojové země pokoušely vybudovat samostatné peněžně úvěrové systémy a nezávislé měnové vztahy s ostatními státy prakticky od získání nezávislosti: v té době zavádějí vlastní peněžní jednotky, zakládají centrální banky a pokoušejí se začít kontrolovat a regulovat činnost peněžně úvěrových institucí a podnikatelského sektoru. Většinou je však tato kontrola nedůsledná a také málo účinná, neboť finanční operace, uskutečňované v rozvojových zemích mezinárodními a nadnárodními korporacemi, se realizují do značné míry mimo tyto peněžní instituce. Kontrola vnějších ekonomických vztahů postupně přináší rozvojovým zemím stále větší problémy.

Vlastní strategie hospodářskopolitického vývoje, vedoucí k zadluženosti, se formovala pod vlivem celé řady vnitřních a vnějších faktorů. V rozvojových zemích existuje silná závislost investičních záměrů na zahraničním kapitálu, a to věcně i finančně (u 40 nejméně rozvinutých

² Na první pohled by se mohlo zdát, že taková analýza a také otázky vzniku a vývoje dlužnické krize jsou v současné době neaktuální a méně závažné než formy jejího řešení. Podle našeho názoru je však i v tomto případě historie nesmírným poučením a úzce se dotýká i naší československé ekonomické teorie a praxe. Umožňuje mj. učinit si představu o perspektivách návratnosti našich pohledávek v rozvojových zemích a současně o postupu věřitelů vůči zadluženým zemím.

zemí činila počátkem 80. let více než 80 %). Tím vyšší jsou požadavky na závislost v období industrializace, resp. VTR. V těchto obdobích je poptávka rozvojových zemí po finančních zdrojích vyvolaná a ovlivněna i celkovou strategií industrializace, obecně přijímanou jak v rozvojových zemích, tak také v průmyslově vyspělých státech a teoretiky Východu i Západu — i když s rozdílným zdůvodněním i s rozdílnou orientací z hlediska jednotlivých odvětví a oborů a struktury ekonomiky jako celku — rozvojovým zemím doporučována. Byla spojena s přílivem kapitálu z průmyslově vyspělých západoevropských zemí, Japonska, USA, a některých dalších států do rozvojových zemí, přičemž ve formách a způsobu vyváženého kapitálu dochází od poloviny 50. let k významným změnám. Do rozvojových zemí se kapitál dostává (a tato tendence neustále sílí) stále více ve formě záůjčného kapitálu na úkor přímých investic. Programy rozvoje ekonomik těchto zemí jsou také stále více financovány ze soukromých zdrojů. Úvěry poskytované rozvojovým zemím komerčními bankami kompenzovaly snižování zahraniční pomoci od vlád průmyslově vyspělých států. Relativně se snížil i objem úvěrů, poskytovaných mezinárodními institucemi — řada omezení a podmínek, kladených při poskytování půjček např. MMF, nutila a nutí zadlužené země obracet se při získávání půjček na krátkodobé úvěry, poskytované do značné míry „bez závazků“ komerčními bankami. Tendence v tomto duchu začaly již před prvním ropným šokem v roce 1973, ale velice intenzívně probíhaly od poloviny 70. let, kdy komerční banky umísťovaly prostředky, získávané ze zemí OPEC, zpět v průmyslově vyspělých zemích. Část těchto prostředků však směřovala i do rozvojových zemí. Obrovské deficity platební bilance rozvojových zemí dovážejících ropu a aktiva exportérů ropy, především zemí OPEC, tak vytvořily ve světové soustavě hospodářství relativně novou situaci. Přestože celá řada zemí OPEC zahájila ambiciózní industrializační a modernizační programy, jejich nerozvinuté ekonomiky nebyly schopny absorbovat všechny získané prostředky. Velká část takto získaných finančních zdrojů směřovala proto zpět na peněžní a kapitálové trhy a rozpornost existujících mezinárodních měnových vztahů tak byla rozšířena o problémy spojené s recyklací dolarů. Zvýšila se podstatně i masa spekulativního kapitálu, neboť značná část vlastníků těchto prostředků se pokoušela využít výhod a rozdílů existujících v podmínkách zhodnocování v různých zemích a na různých kapitálových trzích.

Rozvojové země tak byly stále více vtahovány do „podnikání“ na trhu eurodolarů a euroměn. Až do počátku 80. let byla považována taková tendence, takový posun k financování rozvojových zemí soukromým sektorem za pozitivní vývoj. Byl zdůvodňován neoliberalistickou, resp. neoklasickou teorií jako nástroj efektivní alokace zdrojů, která umožňuje kompenzovat nízké úspory v rozvojových zemích. Objevovaly se i úvahy o „samofinancování“ přílivu kapitálu do rozvojových zemí.

Jako velice chybné se však ukázalo nejen toto přesvědčení, ale i názor, obecně přijímaný v převážné většině průmyslově vyspělých zemí, že takové půjčky jsou a musí být efektivní a efektivně využívané. Velice rychlé změny ve světové ekonomice, zásadní strukturální změny v průmyslově vyspělých zemích totiž nenašly adekvátní odraz i ve strukturálních změnách ve všech rozvojových zemích. Velice malou adaptabilitou se prokázaly i východoevropské ekonomiky.

Monopolní kapitál průmyslově vyspělých států ovlivňoval uvedené změny a pokoušel se je využít v duchu strategie, uplatňované ve vztahu k rozvojovým zemím po celé poválečné období. Finanční prostředky byly často využívány a umísťovány tak, aby umožňovaly ovlivňovat, resp. kontrolovat vývoj ekonomik rozvojových zemí pomocí finančně úvěrových nástrojů. Z tohoto hlediska není dlužnická krize ani tak odrazem růstu zahraničních dluhů rozvojových zemí jako spíše toho, za jakých podmínek tyto země dostávaly a využívaly importovaného kapitálu, že tyto podmínky neodpovídaly potřebám nezávislého rozvoje jejich ekonomik. Jedná se však o fakt a s ním spojené otázky, které jsou velice sporné a diskutabilní. Je zřejmé, že získávání úvěrů a otevírání ekonomiky je spojeno s intenzivnějším zapojením ekonomiky do mezinárodní dělby práce. To je moment jednoznačně pozitivní. Je zřejmé i to, že efektivní zapojení do mezinárodní dělby práce vyžaduje vysokou specializaci a že specializovaná a otevřená ekonomika je zranitelnější. Uvedené skutečnosti bývají však často interpretovány a kritizovány jako jednostrannosti struktury výroby a služeb a často je jim dáván ideologický nádech v tom smyslu, že byly uskutečňovány podle představ a potřeb průmyslově vyspělých zemí. Aniž by se dalo toto konstatování zcela odmítnout, jeví se i ono příliš jednostranné. Vždyť v soudobém internacionalizovaném světě jsou navzájem propojeny všechny ekonomiky, a zvláště střední a malé jsou a musí být na vnějším prostředí závislé a jím také zranitelnější mnohem více. Čelí tomu především pružností, adaptabilitou na změny ve světě. Tento fakt je třeba si uvědomit i z hlediska formování struktury východoevropských ekonomik, včetně Československa.

Co se týká vlastních úvěrových podmínek, byly v 70. letech pro půjčující si ekonomiky relativně výhodné. V polovině 70. let vrcholil mezi věřiteli boj o klientelu. Jednotlivé banky, ale i celá řada dalších finančně úvěrových institucí (spořitelny, pomocná družstva, pojišťovací společnosti aj.) poskytovala rozvojovým zemím nejen krátkodobé, ale i dlouhodobé úvěry za poměrně nízké úrokové sazby a při minimálních požadavcích z hlediska jejich využití.

Ke změnám v úvěrových podmínkách začíná docházet v polovině 70. let, částečně i díky průběhu ropné krize. První ropná krize se totiž negativně odrazila především v rozvojových zemích dovážejících ropu, zatímco průmyslově vyspělé státy, přes zhoršení reálných směnných re-

lací, neměly potřebu úvěrového financování platebních deficitů. Na počátku 80. let při druhé ropné krizi však byla situace poněkud jiná. Navíc průmyslově vyspělé státy přistoupily k řešení svých hospodářských problémů zcela jinak než při první ropné krizi a hledaly odpověď zcela opačnou, než vyplývala z keynesiánské ekonomické teorie [14, s. 560; 20, s. 160—170]. Výrazná orientace na úspory energie a vývoj alternativních zdrojů, způsobené druhým ropným šokem, a velice dynamicky probíhající strukturální změny se odrazily i v růstu jejich zájmu o úvěry. Pokud průmyslově vyspělé státy v roce 1979 potřebovaly na eurotržích 27,2 mld dolarů bankovních úvěrů, potom v roce 1981 to bylo již 86 mld dolarů. Větší zájem průmyslově vyspělých států o půjčky na tržích kapitálu zhoršil možnosti rozvojových zemí získat úvěr. Do popředí se tak začínají dostávat i četné další rozporné vazby a vztahy, které s sebou přináší vnější zadluženost rozvojových zemí a výrazné nerovnováhy platebních bilancí se začínají stále více dotýkat i průmyslově vyspělých států. Problém dluhu také zjevně přestává být pouze problémem finančním či čistě ekonomickým a stále více vystupuje do popředí skutečnost, že je i problémem politickým.

2. Inflační procesy, úrokové sazby a vývoj kursu dolaru

Podmínky poskytování a splácení úvěrů se pro rozvojové země zhoršují i díky tomu, že průmyslově vyspělé státy začínají od přelomu 70. a 80. let postupně uplatňovat stále důsledněji restriktivní antiinflační politiku. Taková hospodářská politika s cílem odstranit, resp. omezit inflaci byla zcela dominantní na počátku 80. let a nesla s sebou mj. dynamicky rostoucí nominální úrokové sazby. K růstu nominálních úrokových sazeb docházelo už v 70. letech, ale jejich negativní vliv na dlužníky se projevil pouze v omezeném rozsahu: vzhledem k inflaci byly reálné úrokové sazby (rozdíl mezi nominální úrokovou sazbou a inflací) dokonce negativní (v 60. letech rostly zhruba o pouhých 2 % ročně). Relativně vysoká inflace kompenzovala růst nominálních úrokových sazeb i na přelomu 70. a 80. let (zvláště v letech 1978—1982) a dávala nadále výhody na stranu dlužníků. Řada rozvojových zemí proto pokračovala v dřívější politice, využívající výhodných úvěrů — v politice, která (jak ukázal další vývoj ve finančně úvěrové oblasti) byla zvláště po roce 1979 velice nerozvážná. Nerozvážné byly půjčky i z hlediska soukromopodnikatelského sektoru, který zcela nesprávně zhodnotil budoucí vývoj. V ekonomické teorii stále patří k nejvíce diskutovaným a nejasným problémům odpověď na otázku, co vedlo soukromopodnikatelský sektor k poskytování půjček, proč vycházel z úvahy, že půjčky „veřejnému sektoru“ je možno poskytovat nadále bez omezení. Souhlas existuje pouze s hodnocením některých zřejmě nesprávných rozhodnutí, jako např. předpokladů o vývoji cen ropy, který byl považován za záruku půjček

Mexika. Při poskytování půjček na přelomu 70. a 80. let se stále ještě nebralo v úvahu také nebezpečí růstu úrokových sazeb.

V oblasti úrokových sazeb se totiž na počátku 80. let situace podstatným způsobem mění. Přestože od roku 1982 nominální úrokové sazby klesají, vzhledem k podstatnému snížení inflace v průmyslově vyspělých státech se reálné úrokové sazby od počátku 80. let postupně zvyšovaly a dosahovaly 5 %. V USA byla v roce 1986 inflace nejnižší od roku 1965, v průmyslově vyspělých státech dokonce od roku 1961 a reálné úrokové sazby nejvyšší za zhruba 10–15 let. Zvýšení reálných úrokových sazeb v USA o 1 % přitom např. v roce 1984 prakticky znamenalo zvýšení zadluženosti rozvojových zemí o 2,5 mld dolarů. Jen pro Mexiko, Brazílii a Argentinu znamená zvýšení úrokových sazeb o 1 % růst dluhu o 1,2 mld dolarů [4, s. 11]. Na počátku 80. let měl velice negativní dopady na ekonomiku zadlužených rozvojových zemí také růst kursu dolaru. Protože více než 70 % platebních závazků je denominováno v dolarech, růst kursu dolaru v letech 1980–1985 vedl k růstu dluhové služby a prakticky také zvyšoval dluh rozvojových zemí.

3. *Hospodářská aktivita a vývoj cen*

Při analýze vzniku vysokého zadlužení některých rozvojových zemí a jejich platební neschopnosti je třeba vzít v úvahu jako jednu z nejzávažnějších skutečností i to, že koncem 70. let se postupně začalo zemích docházet — ve srovnání s ostatními poválečnými hospodářskými zemích docházet — ve srovnání s ostatními poválečnými hospodářskými poklesy — k dlouhodobému poklesu hospodářské aktivity v letech 1980–1982. Hospodářský pokles je provázen snížením zahraničního obchodu, restrikcemi a protekcionismem průmyslově vyspělých zemí, což postupně omezuje i exportní možnosti rozvojových zemí. Pokud neexistují podmínky a předpoklady pro export, resp. je export rozvojových zemí i uměle omezován, potom nemůže být ani splácen zahraniční dluh. Pokles exportu rozvojových zemí v tomto období a rostoucí dluhová služba se projevily velice negativně na jejich platební bilanci. Vysoké byly i údaje o dluhové službě (viz tabulka 1).

Negativní dopady hospodářského poklesu v průmyslově vyspělých státech na rozvojové země byly na počátku 80. let umocněny i rozdílným vývojem cen surovin na jedné straně a hotových výrobků na straně druhé. Směnné relace se vyvíjely pro rozvojové země velice nepříznivě a odrážely v podstatě jejich nedostatečnou adaptabilitu na strukturální změny ve světové ekonomice a na přestavbu mezinárodních hospodářských vztahů pod vlivem vědeckotechnické revoluce [10, s. 13]. Důvody poklesu cen surovin jsou velice různorodé a souvisejí především s vývojem ekonomik průmyslově vyspělých států, ale i rozvojových zemí. Pokles cen je přitom většinou vysvětlován pouze změnami na straně poptávky, přičemž je zřejmé, že v 80. letech byl ovlivněn i vývoj nabídky.

Tabulka 1

Zadlužení a dluhová služba rozvojových zemí (1979–1989)

Rok	Celkové zadlužení (mld dolarů)	Míra zadlužení jako % exportu zboží a služeb ^a	Míra zadlužení jako % GDP ^{a, b}	Dluhová služba jako % exportu zboží a služeb ^a
1979	533,9	90,9	24,2	14,3
1980	635,8	81,9	24,4	13,2
1981	747,7	95,0	27,9	15,6
1982	846,6	119,8	31,3	18,9
1983	897,0	133,4	33,2	17,8
1984	942,0	132,9	34,1	19,2
1985	1016,6	148,8	36,6	20,3
1986	1099,0	167,8	38,1	21,9
1987	1194,8 [1292] ^c	156,6	38,4	19,1
1988	1228,9 [1284] ^c	147,6	36,2	19,3
1989	1262,8 [1290] ^c	139,0	34,5	17,5

^a Dluh na konci roku vzhledem k exportu zboží a služeb, resp. hrubému domácímu produktu v příslušném roce.

^b Hrubý domácí produkt.

^c IMF Survey, January 8, 1990, s. 1 a 12.

Pramen: World Economic Outlook (International Monetary Fund), různé ročníky.

ky, výraznými modernizačními a inovačními procesy. V analýzách MMF je např. prudký pokles cen surovin, zvláště potravin a zemědělského zboží, dáván do souvislosti s velice dynamickým růstem nabídky na počátku 80. let [20, s. 250].

Zvláště v případě rozvojových zemí těžících ropu byl pokles příjmů, plynoucí z poklesu cen exportu, velice výrazný a disproporce na straně příjmů nebylo možné kompenzovat (v žádném případě ne tak rychle) omezením výdajů. Pokud v roce 1980 činily příjmy zemí OPEC 280 mld dolarů, v roce 1986 to bylo 90 mld dolarů. Projekty se nedají zrušit všechny, ale ani navyklá spotřeba v ekonomice se nedá změnit ze dne na den. Aktivní saldo obchodní bilance, pokud vůbec bylo rozvojovými zeměmi dosahováno, sloužilo pak především ke splácení úroků a v malé míře či u některých států vůbec ne ke splácení dluhu. Řada zemí nebyla dokonce schopna získat prostředky ani na splácení úroků.

4. Byly pro dlužnickou krizi rozhodující vnější nebo vnitřní faktory?

Z uvedeného výkladu jakoby vyplývalo, že příčiny dlužnické krize leží vně ekonomik zadlužených zemí, že jsou jakoby způsobeny vnějšími faktory. Takové názory nejsou v ekonomické teorii ojedinělé a obvykle považují za hlavní příčiny dlužnické krize růst úrokových sazeb, hospodářský pokles v průmyslově vyspělých zemích a vývoj cen na světových

tržích [5, s. 185]. Stále častěji se však objevují i názory, považující za hlavní příčinu dlužnické krize nadměrné výdaje státu jako výsledek nesprávné hospodářské politiky rozvojových zemí a vnější faktory za pouze doplňující a argumentují, že tržní síly měly pouze obtížnější úlohu při vyrovnávání chyb špatné makroekonomické hospodářské politiky v prostředí vnějších šoků [22, s. 79, 21, s. 190 a 193]. V poslední době především podnikatelský sektor a banky stále více zdůrazňují chybné zásahy států do ekonomiky, jako např. příliš volnou úvěrovou politiku, nesprávné řízení dluhové služby, a zvláště neefektivní využívání poskytnutých úvěrů, nedostatečné usměrňování toků kapitálu z půjček do těch specializačních oborů, které vyžaduje účast v soudobé mezinárodní dělbě práce. Řada ekonomů upozorňuje také na fakt, že rozvojové země mají i vysoké vnitřní zadlužení a rostoucí deficity státního rozpočtu, stejně jako trpí vysokou inflací, což má být dalším potvrzením nesprávné vnitřní hospodářské politiky. V letech 1978—1982 se např. zdvojnásobil podíl deficitního financování na HDP (v procentuálním vyjádření) v Argentině, Brazílii, Mexiku i v dalších státech Latinské Ameriky [2, s. 321].

Uvedené rozdělení faktorů, které vedly k dlužnické krizi, na vnitřní a vnější, je možno považovat za rozhodující členění — kritériem zhodnocení příčin zadluženosti je to, zda příčina dlužnické krize je především mimo vlastní dlužnické ekonomiky, ve vnějším prostředí, či zda je spíše ve vnitřní ekonomice. Je zřejmě možno přijmout názor, že dlužnická krize byla výsledkem především vnitřního vývoje v jednotlivých rozvojových zemích. Současně je však třeba zdůraznit, že tento vývoj probíhal v podmínkách, kdy byl více než výrazně [tj. výrazněji než v jiných obdobích po válce] ovlivňován liberalizačními tendencemi, požadovanými a doporučovanými průmyslově vyspělými státy a prosazovanými některými mezinárodními institucemi, především MMF. Tato krize tedy měla velice různorodé a široké příčiny. Zhodnocení podílu a váhy různých příčin přitom není pochopitelně možné bez analýzy konkrétních podmínek v jednotlivých zadlužených zemích.

Sám hospodářský pokles v rozvojových zemích na počátku 80. let, vyvolaný v řadě případů prudkým snížením dovozu jako prvním krokem při snaze snížit deficit platební bilance, měl na rozvojové země velice negativní dopady a byl čímsi novým a cizorodým v jejich dosud relativně velice dynamicky se vyvíjejících ekonomikách. Řada rozvojových programů byla omezena nebo zrušena, což zpětně negativně ovlivnilo i dynamiku světové ekonomiky.

5. *Vyvrcholení krize zadluženosti*

Krize vnější zadluženosti se vyhrtila v letech 1981—1982. Dramatický dopad mělo především prohlášení oficiálních představitelů Mexika krátce před pravidelným výročním zasedáním MMF a Světové banky v září 1982 v Montrealu, že Mexiko není schopno splnit své dlužnické závazky.

Ukázalo se, že byla nesplacitelná zhruba polovina celkové hodnoty úvěrů, splatných v této době.³

Tedy také dochází k absolutnímu snížení objemu zahraničního kapitálu, který směřoval do zadlužených zemí. Objem úvěrů poskytnutých rozvojovým zemím kulminoval v roce 1981, kdy dosáhl (úvěry delší než 1 rok) 105,6 mld dolarů [13, s. 153]. Objem čistě komerčních půjček také kulminoval v roce 1981: tyto se snížily z 87 mld dolarů (1981) na 19 mld dolarů (1985) a pouhých 10 mld dolarů (1986) [8, s. 275]. Nejmarkantnější je tento pokles u zemí Latinské Ameriky: půjčky ze soukromých zdrojů se snížily z přibližně 41 mld dolarů ročně (1981–1982) na 3,5 mld dolarů ročně (1983–1984) a pouhou 1 mld dolarů v roce 1985 [20, s. 250]. Z údajů je zřejmé, že komerční banky podstatným způsobem změnilы postoj k poskytování půjček zadluženým rozvojovým zemím a v této době se velice nerady připojovaly dokonce k půjčkám poskytovaným MMF [17, s. 11]. V 80. letech však dochází k ještě výraznějšímu poklesu objemu půjček od oficiálních měnových institucí (vlády, MMF, Světová banka, BIS aj.), který vedl i k podstatnému snížení jejich podílu na přílivu kapitálu do rozvojových zemí. Čistý příliv od této skupiny věřitelů se od roku 1982 snižuje a v roce 1985 dosáhl 44 mld dolarů [8, s. 275]. Po mírném zvýšení v roce 1986 (51,5 mld dolarů) dochází k dalšímu výraznému poklesu (na 41,4 mld dolarů) v roce 1987, v roce 1988 činí čistý příliv kapitálu do rozvojových zemí z oficiálních měnových institucí 44,2 mld dolarů. Ze samotného MMF se půjčky v letech 1983–1985 výrazně snížily a růst úrokových plateb a splátek vedl k tomu, že do roku 1985 dochází k čistému odlivu kapitálu z rozvojových zemí do MMF [23, s. 66]. Zatímco v 60. letech byl podíl oficiálních měnových institucí na rozvojové pomoci kolem 80 %, v polovině 80. let činil pouhých 40 % [18, s. 247]. Teprve v druhé polovině 80. let se jejich podíl opět zvyšuje. Reálně potom růst plateb z půjček (především zisků a úrokových plateb a celkový pokles objemu půjček) znamená, že od roku 1982 začíná docházet k čistému úniku kapitálu z některých rozvojových zemí, především latinskoamerických. Únik činil 0,7 mld dolarů v roce 1982 a zvýšil se na více než 10,5 mld dolarů (1983) a na 26,3 mld dolarů (1984). Za léta 1982–1988 dosáhl téměř 180 mld dolarů [16, s. 99]. Od roku 1983 je už uváděn čistý únik finančních prostředků ze všech rozvojových zemí za úvěry poskytnuté soukromým sektorem, který v roce 1984 činil 20,7 mld dolarů a v roce 1985 30 mld dolarů [13, s. 134]. Takové tendence jsou vyvolány především

³ V roce 1982 činila zahraniční zadluženost rozvojových zemí 530 mld dolarů (z toho 350 mld dolarů bylo zadlužení u soukromých bank) a nadále rostla. Údaje o zadlužení se však v jednotlivých pramenech značně liší. Různorodá je i klasifikace zadluženosti z hlediska druhu poskytnutých úvěrů, doby jejich splatnosti atd. Údaje o celkové zadluženosti se např. pohybovaly v roce 1985 od 600 mld dolarů až do 1200 mld dolarů, většinou se však právě tento rok spojoval s překročením hranice 1000 mld dolarů.

oživením hospodářské aktivity v průmyslově vyspělých zemích a rostoucími úrokovými sazbami. Únik tohoto kapitálu byl částečně kompenzován půjčkami ze zahraničí, které byly nezbytné k financování deficitů státního rozpočtu a nahrazovaly nedostatečnou akumulaci domácího kapitálu. V rozvojovém světě již není kromě zemí jižní a jihovýchodní Asie žádná skupina zemí, která by nebyla čistým dodavatelem finančních zdrojů do průmyslově vyspělých států [13, s. 151] a k čistému transferu zdrojů dochází v druhé polovině 80. let, jak bylo již uvedeno, z rozvojových zemí i do MMF a Světové banky. Únik kapitálu je posilován legálním i nelegálním investováním finančních prostředků v zahraničí do cenných papírů, nemovitostí či vklady u zahraničních bank. J. Fárek a N. Ordnung ukazují, že „rozvojové země platí ve sféře jak zápujčnického kapitálu, tak i přímých investic více, než dostávají a z tohoto hlediska spíše ony poskytují rozvojovou pomoc vyspělým kapitalistickým zemím“ [9, s. 209]. A tak není divu, že především v rozvojových zemích jsou tyto tendence široce kritizovány, přičemž rozvojové země požadují v první řadě zvýšení aktivity a oficiální pomoci ze strany MMF. Řada z nich totiž nebyla schopna získat půjčky na volných trzích kapitálu, navíc se jednalo o půjčky za poměrně vysoké úrokové sazby.

Zainteresované strany, tedy jak dlužníci, tak také věřitelé, se museli pokusit řešit vzniklé problémy pokud možno novým způsobem. Platební neschopnost byla příčinou toho, že v letech 1976–1979 požádalo o odklad splátek v celkové hodnotě 8,1 mld dolarů 11 zemí, v letech 1980–1982 v hodnotě 55 mld dolarů 39 zemí. Jen v roce 1982 se však 25 zemí — dlužníků obrátilo k věřitelům se žádostí, aby přehodnotili podmínky pro splácení jejich půjček. V roce 1983 požádalo o změnu termínů splátek a finanční pomoc 26 států a do poloviny roku 1984 to bylo 30 států. Zhoršení finanční situace dlužnických států se odrazilo i v růstu nedoplatků, které činily v roce 1986 už 9 mld dolarů a v roce 1987 k nim přibývalo dalších 5 mld dolarů. Největší dlužníci z rozvojových zemí a státy s nejvyšší mírou zadlužení jsou uvedeni v tabulce 2.

O restrukturalizaci dluhu (rescheduling — jde o přestavbu struktury zadlužení dohodou, která zpravidla zahrnuje změnu termínů splatnosti jednotlivých půjček, úrokových sazeb i plateb, a zpravidla i poskytnutí nových půjček zainteresovanými bankami) požádala i později z nejrůznějších důvodů a příčin celá řada států. Představitelé MMF společně se zástupci vlád věřitelů, dlužnickými státy a soukromými bankami vypracovali společnou strategii, která spočívala v konkrétním řešení problémů jednotlivých zemí (na bázi case-by case), a protože má umožňovat koordinovaný postup jak dlužníků, tak věřitelů, předpokládá se její další rozpracování [8, s. 275–276]. V ekonomické teorii se objevují zcela opodstatněné úvahy o tom, že není možné vyřešit problémy zadluženosti celkovým omezováním úvěrů rozvojovým zemím. Především z keynesiánské teorie a návrhů vyplývá, že věřitelé se mají takovým krokům vyhnout za každou cenu. Aby bylo možno zabránit mezinárodní

Tabulka 2

Sedmnáct nejvíce zadlužených zemí v roce 1987

Stát	Dluh ^a		Dluhová služba ^b		Míra zadlužení	
	celkem (mld dolarů)	z toho ze soukromých zdrojů (%)	celkem (mld dolarů)	z toho úroky (mld dolarů)	dluh v % GDP ^c	úroky v % exportu ^d
Argentina	49,4	85,8	23,7	7,9	65,8	33,1
Bolívie ^e	4,6	26,7	1,6	0,6	118,8	31,5
Brazílie	114,5	75,5	61,4	20,0	41,0	30,2
Chile	20,5	83,2	9,8	4,2	138,8	29,5
Ekvádor ^e	9,0	70,2	4,3	1,8	83,5	24,4
Filipíny	29,0	60,6	12,0	4,6	93,6	19,0
Jamajka	3,8	17,4	1,6	0,6	109,3	17,4
Jugoslávie	21,8	69,6	10,2	3,7	33,0	7,7
Kolumbie	15,1	49,4	8,5	3,1	46,8	16,6
Kostarika ^e	4,5	50,8	2,4	0,7	118,7	18,9
Maroko	17,3	32,0	8,1	2,6	126,7 ^f	25,4 ^f
Mexiko	105,0	86,2	44,9	22,2	83,8	32,7
Nigerie	27,0	55,1	12,2	3,8	45,5	11,6
Peru	16,7	53,2	7,9	2,2	62,4	29,0
Pobřeží slonoviny	9,1	60,5	4,0	1,7	122,7	17,1
Uruguay	3,8	80,1	1,3	0,7	63,4	15,3
Venezuela	33,9	99,3	15,9	6,6	70,8	22,5

^a Veškeré zahraniční zadlužení, včetně úvěrů MMF.

^b Dluhová služba je vypočítána z dlouhodobého dluhu a ke konci roku 1986 pro léta 1987–1989. Nebere v úvahu nové půjčky dojednané či restrukturalizace podepsané po tomto datu.

^c Celkové zadlužení jako % hrubého domácího produktu v roce 1986.

^d Úrokové platby (1987) jako % dluhu ke konci roku 1986, v porovnání s exportem zboží a služeb v roce 1986.

^e Konec roku 1986.

^f Kromě soukromého negarantovaného dluhu.

Pramen: World Debt Tables. External Debt of Developing Countries. Volume I. Analysis and Summary Tables. Washington, D. C., The World Bank 1988, s. xiv.

dlužnické krizi, státy s přebytky musí podle nich buď zvýšit dovoz, nebo jako po válce USA poskytovat zahraniční půjčky a dary [7, s. 329]. Navíc je logické a zřejmé, že problém zadluženosti je konkrétním a specifickým problémem některých zemí a konkrétní kombinace vnitřních a vnějších příčin vedla k jejich neschopnosti splácet půjčky.⁴ Přitom u žádného ze zadlužených států neznamená zrušení úvěrů záruku splacení dřívějších půjček. Nejbezpečnějším způsobem, jak komerční banky mohou získat poskytnuté prostředky zpět, je zřejmě skutečně restrukturalizace dluhu. Otázkou však zůstává, zda jde o optimální, resp. reálné řešení.

Restrukturalizace obvykle znamená poměrně složitá a rozsáhlá jedná-

⁴ Na konkrétní příčiny dlužnické krize v některých zemích je upozorněno v [14, s. 161–162].

Tabulka 3

Vývoj rozdělení měnových rezerv mezi průmyslově vyspělé státy a rozvojové země v letech 1972–1988 (mld SDR)

Rok	Měnové rezervy průmyslově vyspělých států		Měnové rezervy rozvojových zemí		Měnové rezervy rozvojových zemí neexportérů ropy		Cena zlata ^b
	bez zlata	se zlatem ^a	bez zlata	se zlatem ^a	bez zlata	se zlatem ^a	
1972	79,7	110,3	31,3	36,3	22,4	26,2	64,9
1975	83,7	114,2	74,6	79,1	27,5	30,8	140,3
1978	143,1	174,1	100,7	104,6	55,7	58,4	226,0
1980	184,3	211,9	135,4	141,1	67,5	71,8	589,5
1981	185,1	212,7	138,9	144,6	71,1	75,2	397,5
1982	184,4	211,9	136,2	141,7	70,6	74,6	456,9
1983	204,9	232,5	145,6	151,1	79,9	83,9	381,5
1984	224,5	252,0	166,5	172,0	98,5	102,4	308,3
1985	227,4	254,9	157,3	162,9	89,6	93,5	327,0
1986	248,9	276,4	132,0	137,5	81,5	85,5	390,9
1987	320,1	247,4	132,3	137,7	84,2	88,2	384,1
1988 (září)	346,5	373,9	145,7	150,9	88,5	92,3	396,7

^a Zlato v ceně 35 SDR za trojskou unci.

^b V SDR za trojskou unci.

Pramen: International Financial Statistics, různé ročníky.

ní a dohody — např. Mexiko v roce 1985 dosáhlo dohody o odložení splátek dluhu v hodnotě 48,6 mld dolarů se zhruba 550 věřitelskými bankami. Jednání se uskutečnila za účasti MMF a Mexiko se zavázalo splnit hospodářské ukazatele, které mu byly MMF předepsány. Přitom ale celá řada států často dělá i dosti svévolné kroky — např. Brazílie se rozhodla koncem roku 1986 zastavit na 90 dnů vyplácení úroků a splátek z dlouhodobých úvěrů soukromým bankám. Tento krok zdůvodnila zhoršením hospodářské situace v zemi. Ve sdělovacích prostředcích jsou obvykle tyto kroky široce komentovány, skutečností však zůstává, že jejich pozitivní výsledky z hlediska dlužnické země, a to i z ekonomického hlediska, jsou velice sporné.⁵ Jde také o to, že analogickými kroky se zpochybňuje odpovědnost za dřívější závazky a i na takových krocích závisí dlouhodobá strategie rozvoje mezinárodní dělby práce. Banky mají zájem udržet kontakty s rozvojovými zeměmi i přes všechny existující problémy a tyto země musí mít zájem dlouhodobě s nimi spolupracovat. Velice kriticky bylo proto posuzováno např. i jednostranné rozhodnutí Peru (1986) omezit platby zahraničním bankám, které napomohlo dal-

⁵ V uvedeném případě prezident Brazílie J. Sarney prohlásil moratorium za největší chybu, jakou vůbec jeho vláda udělala, a hned na počátku roku 1987 se Brazílie vrátila k jednáním o restrukturalizaci dluhu a k žádostem o nové půjčky.

šímu zhoršení pozice této země v bankovních kruzích [12, s. 172]. Příkladem tohoto druhu je však možno přesto najít celou řadu.

Ostrý tlak ze strany bankovních kruhů, vlád průmyslově vyspělých států i mezinárodních měnových institucí splácet úroky a dluhy vedl i k tomu, že řada rozvojových zemí začala snižovat své měnové rezervy. Rok 1986 byl druhým rokem, jak ukazují údaje v tabulce 3, ve kterém došlo k poklesu měnových rezerv (bez zlata) rozvojových zemí, a to o 16,2 % (v roce 1985 došlo k poklesu o 5,6 %). K celkovému poklesu u rozvojových zemí došlo jak díky poklesu měnových rezerv zemí vyvážejících ropu, u kterých byl pokles nejvýraznější (o 25,7 % na 50,4 mld SDR), a k mírnému poklesu dochází ještě v roce 1987, tak ostatních rozvojových zemí. I z teritoriálního hlediska došlo k poklesu měnových rezerv ve všech částech rozvojového světa kromě evropských rozvojových zemí.⁶

6. Je krize vyřešena?

V polovině 80. let dochází i díky těmto krokům v oblasti zadlužení rozvojových zemí k relativní stabilizaci a objevují se dokonce názory, že dlužnická krize je v podstatě vyřešeným problémem. Tato stabilizace je spojena se skutečností, že řada menších bank nebyla schopna unést restrukturalizaci dluhů a zkrachovala. Nesla tak důsledky dnes především oficiálními měnovými institucemi zdůrazňovaného nadměrného poskytování půjček v letech 1973—1981 [20, s. 208]. Konzervativní křídlo ekonomů považuje takové řešení dlužnické krize za žádoucí a zánik některých bank za přirozené řešení nedostatečné efektivnosti bankovního sektoru. Současně jsou ale v ekonomické teorii vyjadřovány i obavy, že takové krize mohou znamenat ne krizi jednotlivých bank, ale mohou vést ke krizi celého mezinárodního měnového systému, přičemž by pochopitelně nedošlo k zániku dlužnických států [7, s. 323—338]. Zatímco velké banky tak měly „jen“ ztráty, malé na to doplatily hůře, přestože byly obvykle v půjčování rozvojovým zemím opatrnější. Pokud však půjčovaly velké banky, které měly rozsáhlé informační zdroje, malé banky se většinou k půjčkám připojovaly, ať už ve formě konsorcií, či syndikátů, nebo samostatně. Přitom poskytování půjček do rozvojových zemí je vysoce koncentrováno a poskytuje je pouze asi 5 % bank průmyslově vyspělých zemí. Ty se navíc snaží koncentrovat půjčky do několika málo největších latinskoamerických zemí [15, s. 72]. Pouze některé z nich mají s rozvojovými zeměmi široce rozvinuté vztahy nejen při realizaci dalších forem finančně úvěrových vztahů, ale také při poskytování slu-

⁶ Podle Internacional Financial Statistics jsou k evropským rozvojovým zemím (v souladu s klasifikací MMF) řazeny Portugalsko, Řecko, Jugoslávie, Maďarsko a Polsko.

žeb, uskutečňování obchodních operací apod. Vzhledem k vysokým nákladům na realizaci takových činností a udržování sítě poboček je jejich počet odhadován na méně než 20 [12, s. 172] s tím, že v nejbližších letech se dá ztěžší očekávat zvýšení jejich počtu.

I když se v řadě případů zadluženosti rozvojových zemí jednalo a jedná v podstatě o zadluženost, která je vztahem mezi komerčními bankami průmyslově vyspělých států a rozvojovými zeměmi a nebyla tedy garantována nebo schvalovaná vládami, vzhledem k závažnosti situace byla a je řešena za aktivní účasti vlád a mezinárodních finančních institucí. Odložení splátek, poskytnutých oficiálními institucemi nebo garantovaných státem, je koordinováno mezi průmyslově vyspělými státy při schůzkách v rámci tzv. Pařížského klubu. Ani průmyslově vyspělé státy, ani rozvojové země totiž nemají zájem na vyhocení rozporů, a tak konkrétní řešení je momentálně hledáno především ve snížení negativních dopadů platební neschopnosti rozvojových zemí na mezinárodní měnové vztahy s tím, že jsou jim poskytovány nové úvěry a postupně se přehodnocují splátky z dříve poskytnutých úvěrů. Prosazuje se tendence zhruba zdvojnásobit termíny půjček (na 15—20 let) a snížit úrokové sazby na dříve poskytnuté úvěry. Krátkodobý úvěr se tak z nutnosti stává střednědobým a dlouhodobým úvěrem s nižší mírou zhodnocení a vyšším rizikem. V letech 1981—1985 se např. snížil podíl hodnoty bankových úvěrů, poskytnutých na jeden rok, z 63 % na 25 % a jejich splatnost se odložila většinou na léta 1989—1992. Komerční banky, které považovaly krátkodobé úvěry za bezpečnější, se musely smířit s tím, že rychlost oběhu jejich prostředků se podstatně zpomalí. To se pochopitelně odrazí na ziscích. Nicméně sám tento fakt, tj. přehodnocení úvěrové situace a postupná přeměna převážné většiny úvěrů krátkodobých na střednědobé a dlouhodobé, se poměrně příznivě odrazil ve vývoji ekonomik průmyslově vyspělých států i rozvojových zemí. Zvýšila se poptávka po penězích, do určité míry se stabilizovaly finančně úvěrové trhy, což podnítilo hospodářský růst. A takový vývoj světové ekonomiky bývá také považován za rozhodující předpoklad odstranění dlužnické krize a nestability mezinárodního měnového systému.

Došlo 9. 11. 1989

Literatura

- [1] ANULOVA, G. N.: Ob regulirovanii vněšněj zadolžennosti razvivajuščichsja stran. *Děngi i kredit*, 1988, č. 1.
- [2] BACHÁR, V.: Stratégia zadlžovania a rastúci zahraničný dlh rozvojových štátov. *Ekon. Čas.*, 35, 1987, č. 4.
- [3] BRATZKE, G. — HELÍSEK, M.: K vývoji zahraniční zadluženosti rozvojových zemí. *Polit. Ekon.*, 37, 1989, č. 12.
- [4] CLAUSEN, A. W.: *Third World Debt and Global Recovery*. Washington, D. C., The World Bank 1983.

- [5] CLINE, W. R.: International Debt. From Crisis to Recovery? American Economic Review, 1985, č. 2.
- [6] CLINE, W. R.: International Debt: Progress and Strategy. Finance and Development, 1988, č. 2.
- [7] DAVIDSON, P.: A Modest Set of Proposals for Resolving the International Debt Problem. Journal of Postkeynesian Economics, 1987–1988, č. 2.
- [8] Divergent Global Trends in 1986 Shown for Growth and External Balances. IMF Survey, 1987, September 28.
- [9] FÁREK, J. — ORDUNUNG, N.: Finančně úvěrová krize kapitalismu a rozvojové země. Praha, Svoboda 1987.
- [10] FÁREK, J. — VRANÝ, J. a kol.: Základní cíle, možnosti a cesty řešení zahraniční zadluženosti rozvojových zemí (s ohledem na příčiny a důsledky dluhové krize). Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1989.
- [11] FISHER, S.: Sharing the Burden of the International Debt Crisis. American Economic Review, 1987, č. 2.
- [12] HELLER, H. R.: The Debt Crisis and the Future of International Bank Lending. American Economic Review, 1987, č. 2.
- [13] KARPUNIN, V.: Vnější zadalženost rozvíjajících se stran. Mirová ekonomika i mezinárodní vztahy, 1987, č. 6.
- [14] KREUGER, A. O.: Debt, Capital Flows, and LDC Growth. American Economic Review, 1987, č. 2.
- [15] On Debt Row. The Economist, 1988, April 2.
- [16] Region's Growth Slowed to 1 % in 1988: Bank Disbursements Reached Record Level. IMF Survey, 1989, April 3.
- [17] Report Focuses on Fund's Role in Promoting Adjustment with Growth. IMF Survey, 1987, August 10.
- [18] Study Explains Need for Additional Official Flows to Developing Countries. IMF Survey, 1987, August 10.
- [19] TÍKAL, S. i kol.: Problemy zadluženosti v míře. Praha, EÚ ČSAV 1986.
- [20] de VRIES, M. G.: Balance of Payments Adjustment, 1945 to 1986. The IMF Experience. Washington, D. C., IMF 1987.
- [21] WIESNER, E.: Latin American Debt Lessons and Pending Issues. American Economic Review, 1985, č. 2.
- [22] The World Bank Research Program 1986. Abstract of Current Studies. Washington, D. C., The World Bank 1987.
- [23] The World Economic Survey. New York, U. N. 1989.

HOW DID THE DEBT CRISIS OF DEVELOPING COUNTRIES COME ABOUT?

POLOUČEK, Stanislav

In the last years problems of indebtedness belong to the most frequent ones in the economic theory. Therefore the author tries to indicate the main factors which led to debt crisis and to carry out classification of them in the article. The main reasons of debt crisis do not lie outside the economies of indebted countries, but in their incorrect macroeconomic policy. And this is true despite the fact that fast growth of indebtedness of many countries in the 80s was more than considerably (i. e. more considerably than in other periods after the war) influenced by liberalizing tendencies. Appraisal of a contribution and a weight of various factors (inflationary processes, trend of interest rates, deficits of state budget and balance of payments, trend of exchange rate of the dollar, efficiency of use of credits etc.), understandably, is not possible without analysis of concrete conditions in particular countries. Some consequences and manifestations of debt crisis, such as decrease in currency reserves of developing countries, restructuring of debts and the like, are also studied.

КАК ПРОИЗОШЁЛ ДЕБИТОРСКИЙ КРИЗИС РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН?

ПОЛОУЧЕК, Станислав

Вопросы задолженности принадлежат за последние годы в экономической теории к самым частым. Автор поэтому стремится в статье показать на основные факторы, ведущие к дебиторскому кризису, и провести их определённую классификацию. Основные причины дебиторского кризиса не лежат вне экономик задолженных стран, они состоят в неправильной макроэкономической политике этих стран. И то вопреки тому, что быстрый рост задолженности ряда стран в 80-х годах больше чем выразительно (т. е. выразительнее чем в других периодах после войны) находился под влиянием либерализационных тенденций. Оценивание доли и веса разных факторов (процессы инфляции, развитие процентных ставок, дефициты государственного бюджета и платёжного баланса, движение курса доллара, эффективность использования кредитов и т. п.) однако является невозможным без анализа конкретных условий в отдельных странах. В статье рассматриваются и некоторые последствия и признаки дебиторского кризиса, как например понижение валютных резервов развивающихся стран, реструктуризация долгов и т. п.

Podniky v podmienkach prechodu od centrálne plánovanej ekonomiky k trhovej ekonomike

Prechod NDR k trhovému hospodárstvu

LOOSE, Brigitte

I. Cesty prechodu od plánovaného hospodárstva k trhovej hospodárskej sústave

V centre diskusií boli v NDR fakticky dve cesty prechodu k trhovému hospodárstvu. V oboch variantoch má ústredný význam zavedenie novej menovej sústavy v NDR: v prvom ako cieľ viacerých krokov rozložených v čase, v druhom ako začiatok a signál prechodného procesu.

Prvý variant, označený ako *Menová dohoda so SRN*, je univerzálnou cestou a znamená pomalú, postupnú stabilizáciu hospodárstva podľa vzoru povojnovej stabilizácie trhových ekonomík. Vychádza pritom z uprednostňovania zachovania NDR ako samostatného štátu. Ide o opatrenia, potrebné pre každý prechod k trhovému hospodárstvu, t. j. o peňažnú reformu, dosiahnutie tvrdého rozpočtového obmedzenia, reformu cien a ich tvorby na trhu, likvidáciu štátneho monopolu zahraničného obchodu, rozvoj práv vlastníctva, štruktúrnu politiku, stanovenie pevného alebo pružného menového kurzu a dosiahnutie konvertibilnej meny v súlade s ozdravovaním národného hospodárstva a hodnoty peňazí. V tejto koncepcii hrá významnú úlohu ochranná politika štátu pre postupné, sociálne zabezpečené vyrovnávanie produktivity práce so svetovou úrovňou. Štátna intervencia, ochranné opatrenia štátu majú však v určitej miere paralyzujúci vplyv na produktivitu a štruktúru výroby, falšovanými signálmi predlžujú prechod k trhu, vedú k znižovaniu objemov a k predlžovaniu doby návratnosti investícií.

Druhý variant, nazvaný ako *menová, hospodárska a sociálna únia so SRN*, je unikátnym riešením. Ludwig Erhard vo svojom programe pripojenia NDR už v roku 1954 podrobne vysvetlil, že účelnejšie je hneď na začiatku uskutočniť menovú reformu, zaviesť konvertibilitu peňazí a jednotnú menu, a zároveň „spustiť“ komplexnú hospodársku reformu

v oblasti tvorby cien, v daňovej a úverovej sústave, slobodnom obchode a podnikaní. V tejto ceste vidíme viacero zásadných predností:

1. Signálne pôsobenie, začiatkový impulz pre trhové hospodárstvo. Spoločný trh a konvertibilná mena so SRN umožní okamžitý prechod od direktívneho menového systému a núteného trhu k najracionálnejšej sústave výroby, materiáľno-technického zásobovania a skladovania, exportu tovaru a importu kapitálu, k vytvoreniu malých a stredných podnikov (očakáva sa, že sa ich vytvorí asi 500 000) a množstva nových, efektívnych pracovných miest namiesto mrhania prácou v podnikoch a voľným časom vo frontách.

2. Prílev pevných, konvertibilných mariek zo SRN do NDR. Bolo by nereálne očakávať, že naše banky majú dostatočné skúsenosti s emisiou peňazí v podmienkach otvoreného trhového hospodárstva. Podľa pripravovanej štátnej zmluvy emisiu meny bude uskutočňovať Spolková banka SRN.

3. Rýchle ozdravenie hospodárstva, zabezpečujúce hladký proces preniknutia na jednotný trh ES v roku 1992.¹

4. Finančné prednosti pre obe krajiny v súvislosti s financovaním migrácie obyvateľstva a s financovaním ozdravenia a adaptácie ekonomiky. Tieto výhody sú zjavné najmä v porovnaní s prvou koncepciou prechodu, keď v dlhšom adaptačnom čase ekonomiky vznikajú dodatočné náklady na štátne zásahy a na koordinačné a informačné zmeny, ktoré okrem toho dávajú často neracionálne signály pre štruktúrnu politiku.

Pravda, s touto koncepciou sa spája aj množstvo nejasností a otvorených problémov, osobitne napríklad:

— masový odliv meny od obyvateľstva NDR do SRN, najmä v prvom období po vytvorení menovej únie, čo bude mať za následok falošné signály pre štruktúrnu politiku podnikov NDR;

— masová nezamestnanosť, najmä po úplnom otvorení trhu NDR silnému prílevu tovarov zo SRN, s ktorými naše výrobky svojimi ekonomickými a technickými parametrami často nemôžu konkurovať (ako sa už teraz ukazuje v elektronike, v rozličných druhoch kozmetiky);²

¹ NDR je pomerne malá krajina; je nútená obchodovať a preniknúť do vnútroštátnej (vnútroštátnej) a medzinárodnej delby práce. V direktívnom menovom a obchodnom systéme bol objem zahraničného obratu umelo znížený, lebo obchod fungoval podľa chybných, skreslených signálov trhu.

² Najoptimistickejšie výpočty hovoria o 200 000 nezamestnaných (podľa ministra hospodárstva Pohla) pri vytvorení aspoň 500 000 nových pracovných miest, a najpesimistickejšie výpočty vychádzajú zo 4 miliónov nezamestnaných. Týka sa to najmä riadiaceho a administratívneho personálu, akademických pracovníkov v spoločenských vedách, pracovníkov v elektronickom, chemickom, banskom a energetickom priemysle (na ktoré sa vzťahujú ekologické obmedzenia), v bezpečnosti, a nepochybne aj v armáde, v automobilovom a ľahkom priemysle.

— ocenenie podnikov, ich výrobných prostriedkov a pôdy; keďže zatiaľ neexistuje kapitálový trh, je veľmi zložité oceniť investovaný kapitál podnikov, čo je nevyhnutné pre vytvorenie akciových spoločností, vydávanie cenných papierov a účastín pri spoločnej výrobe a kapitálovej účasti zahraničných investorov v našich podnikoch;

— pôsobenie daňovej sústavy SRN v našich podnikoch, vyžadujúcich stimuly a peňažné prostriedky na obnovu a preorientáciu výroby na ziskovú produkciu;

- úplná zmena účtovnej evidencie podnikov;
- zvýšenie reálnych príjmov obyvateľstva;

hrubé príjmy v priemere dosahujú dnes v NDR 1280 mariek a v SRN 3300 mariek [vzájomný pomer 39 % v NDR a 100 % v SRN; podľa čistých príjmov pracujúci NDR v priemere dostáva 40—47 % úrovne SRN;³ ak sa nezabezpečí valorizácia miezd, podľa navrhovanej štátnej zmluvy sa očakáva silné zníženie reálnych príjmov obyvateľstva NDR v dôsledku cenovej reformy (t. j. zníženie dotácií, ktoré by bolo treba prepočítat v dopade na mzdy v objeme 25 %, t. j. približne 250 mariek), v dôsledku odpočítania vyšších výdavkov na sociálne poistenie v SRN (dôchodkové poistenie tu predstavuje 18,7 %, nemocenské poistenie 12,8 % a poistenie pre prípad nezamestnanosti 4,3 % hrubého príjmu oproti 6 % v NDR) a vplyvom zvýšenej inflácie (priemerné zvýšenie cien v SRN v tomto roku má predstavovať približne 3 %, financovanie pripojenia a stabilizácie NDR má vyvolať dodatočný rast inflácie približne o 2,5 %, t. j. dohromady o 5,5 %);

— elastické prispôsobovanie miezd konkurenčnej schopnosti produkcie podnikov. To si vyžiada reálne hodnotenie produktivity práce, lebo vyššie náklady na mzdy znižujú šance na stabilizáciu podnikov NDR a znižujú nadšenie zahraničných investorov (niektorí z nich už odložili pripravené dohody o fúziách alebo investíciách kapitálu).

Napriek unikátnosti nemeckej cesty vzhľadom na jej národné zvláštnosti sa dá očakávať, že tu nebude platiť téza, podľa ktorej „menej vyspelé“ krajiny si nemôžu dovoliť slobodnú medzinárodnú výmenu, ale musia sa brániť pred výkonnejšími krajinami direktívnou menovou reguláciou a inými obmedzeniami, akými sú clá, dovozné limity, mini-

³ Prepočet mzdy v NDR na DM v pomere 1:1 by vyžadoval 40—50 % úroveň produktivity práce v porovnaní so SRN. [Podľa prepočtov produktivity práce NDR v pomere k SRN.] Nemecký ústav pre hospodársky výskum v západnom Berlíne je však toho názoru, že pri určení miery zaostávania našej ekonomiky za ekonomikou SRN je nevyhnutné brať do úvahy okrem výrobnjej sféry aj kvalitu vzdelávania, dôchodkové zabezpečenie a ďalšie faktory, so zarátaním ktorých sa dosahuje 54 % úroveň v pomere k SRN. So zohľadnením predpokladaného rýchleho rastu výroby v NDR by to malo umožniť zvýšenie miezd aspoň o sumu zodpovedajúcu zlikvidovaným dotáciám. Naš priemerný ročný čistý príjem bez prémie zodpovedá spravidla dôchodku západonemeckého príjemcu dávok sociálneho zabezpečenia.

málne dovozné ceny, zákazy vyplácať dividendy cudzincom, kontingenty pri odovzdávaní valút štátu a i. Ako hlavný regulátor medzinárodných obchodných stykov bude vystupovať iba menový kurz. Možno to zdôvodniť aspoň týmito piatimi momentmi:⁴

a) Národohospodári nie sú múdrejší v dlhodobom prognózovaní platobnej bilancie než podnikateľ, ktorý navyše dbá o rozmnoženie svojho vlastníctva. Pohyb kapitálu zabezpečuje, že tlak na menový kurz na voľnom trhu príliš nestúpa.

b) Začiatkové zhoršenie kurzu má riadiace funkcie, napríklad signalizuje podnikateľom, aby nekupovali drahé tovary zo Západu, ale lacnejšie z vlastnej krajiny.

c) Pri postupnej liberalizácii obchodu sa v niektorých oblastiach očakáva veľký odpor, čo súvisí s ich ochrannými opatreniami voči ziskovým oblastiam. V tejto súvislosti sa často zavádza vnútorná cenová sústava, ktorá celkom skresľuje signálne pôsobenie trhu. V malých krajinách nebezpečenstvo deformácie cien, vychádzajúce z monopolného postavenia podnikov, je veľmi vysoké. Medzi jednotlivými oblasťami je preto lepšie obchod liberalizovať, čím sa neutralizuje zvyšovanie a znižovanie cien.

d) Vznikli by veľké politické náklady na vydržiavanie pohraničnej armády, colníc a pod. Slobodu pohybu by bolo potrebné obmedziť z ekonomických príčin pohraničnou kontrolou.

e) Kontigentácia meny alebo iné obchodnopolitické prekážky pre pohyb kapitálu bezprostredne zhoršujú povest' krajiny. Dokonca aj vtedy, ak je import kapitálu celkom slobodný a je zabezpečený jeho re-export, úroky a dividendy, lebo dlhodobá rentabilita závisí priamo alebo nepriamo od stanovenia meny štátom. Nedôvera zahraničia sa vždy prejavuje zvýšením úrokových sadzieb. Pravda, v stabilizačnej etape môže byť účelné dočasne obmedziť zameniteľnosť súkromného kapitálu a jeho export, aby sa neobmedzili impulzy pre rast hospodárstva.

II. Štruktúra a postupnosť opatrení na prechod k trhovému hospodárstvu v podmienkach NDR

Postupná a čiastočná reforma jednotlivých článkov, vychádzajúca z existujúceho stavu, nemá nádej na úspech a mohla by mať za následok dokonca nesprávny vývoj. Uskutočniť prechod jednorazovým krokom však nie je reálne. Nevyhnutná je preto jednak ucelená koncepcia ekonomickej reformy, jednak jej časová postupnosť. Pritom treba brať do úvahy, že nemáme skúsenosti z oblasti úspešnej transformácie socialistického plánovaného hospodárstva na trhové hospodárstvo so súkromným vlastníctvom. Navrhujeme sa táto štruktúra a postupnosť reformy:

⁴ Porovnaj WILGERODT, H.: Vorteile der wirtschaftlichen Einheit Deutschlands. Gutachten der Universität zu Köln, marec 1990.

— Určenie administratívno-právneho rámca obsahujúceho reformu vlastníctva, zabezpečenie slobody podnikania, vrátane práva súťaženia a práva insolvenčie, bankovú reformu, daňovú reformu a reformu sociálneho zabezpečenia. To vyžaduje zmeny a spresnenie zákonov NDR.

— Uskutočnenie vzájomne prepojených reforiem v oblastiach podnikania, tvorby cien, zahraničného obchodu, peňažnej sústavy, kapitálového trhu, finančných zásad a sociálneho zabezpečenia (t. j. súčasne začať a súbežne pokračovať až po zavŕšenie v rôznych časových úsekoch).

— Reformy začať uskutočňovať v tých oblastiach a tými opatreniami, ktoré sa najľahšie realizujú. Zložité a časovo náročné opatrenia začať zároveň, ale predĺžiť dobu ich realizácie.

Sloboda súkromného podnikania a účasť cudzincov v spoločných podnikoch, a to aj s podielom nad 50 % sa veľmi ľahko realizuje už od 25. januára 1990. Zložitejšia je reprivatizácia a decentralizácia kombinátov, ku ktorej sa pristúpilo v marci 1990. V tvorbe cien sa dá veľmi rýchlo realizovať nahradzovanie výrobných dotácií osobnými dotáciami, čo však, žiaľ, vláda H. Modrowa a okružly stôl neuskutočnili. Prechod na svetové ceny treba uskutočniť hneď po menovej únii. Zmeny v tvorbe cien sa práve pripravujú v súvislosti s otvorením vnútorného trhu zahraničným firmám (pod tlakom svetových cien sa znížili ceny elektroniky, kávy, kozmetiky, čokolády, pančúch, naopak, po odbúraní dotácií sa zvýšili ceny kvetov, ovocia, zeleniny, detských odevov a obuvi).

— Obzvlášť dôležité sú kľúčové momenty, ako odovzdanie hospodárskych právomocí podnikom a vytvorenie efektívneho trhu kapitálu, vplývajúceho na všetky ostatné oblasti.

Kritériom hodnotenia úspechu tej či onej cesty alebo alternatívy bola a je v NDR mohutnosť prúdu vystahovateľstva do SRN, inými slovami, zaostávanie úrovne výroby a životnej úrovne za SRN. Sociálne rozdiely medzi SRN a NDR zostanú aj v budúcnosti a budú sa znižovať v súlade so zvyšovaním produktivity práce. To je napokon cieľom všetkých opatrení.

Podrobnejšie sa teraz zmienime o jednotlivých opatreniach, ktoré sa už začali realizovať. V súvislosti s efektívnejším využívaním inštitúcie vlastníctva sa zatiaľ schválili tieto zákony:

1. *Spoločné podniky s účasťou zahraničného kapitálu (zákon z 25. januára 1990 — Joint venture)*

Táto forma hospodárskej kooperácie medzi firmami rozličných krajín, najmä medzi západnými a východnými, nie je nová. V Poľsku, v Maďarsku a v ZSSR ju rozvíjajú od polovice 80. rokov. Vznikajúce spoločné vlastníctvo otvára pre obe krajiny nové možnosti v rozvoji výroby. Vznik zákona (prvého v hospodárskej reforme) mal ťažkú cestu. Bolo treba predovšetkým zmeniť ústavu NDR. Zákon zakotvuje pravidlo kapitálové-

ho podielu NDR vo výške 51 %; pod tlakom firiem SRN bolo doplnené povolením výnimiek najmä pre malé a stredné podniky a pre vedeckotechnické inovácie, ale len s odsúhlasením hospodárskej komisie NDR. Vážnou prekážkou pre získanie kapitálu zo Západu je, že v Ústave zatiaľ nie je zakotvené trhové hospodárstvo, t. j. všeobecné právo zmluvnej hospodárskej a obchodnej slobody, ochrana vlastníctva a rovnoprávnosť všetkých foriem vlastníctva, nejestvuje zákon na ochranu investovaného kapitálu, právo slobodnej voľby jeho umiestnenia a povolenie zakladať firmy cudzincami.

Do 31. marca (t. j. za dva mesiace) bolo vytvorených 599 takýchto podnikov, 60 % v oblasti cestovného ruchu a služieb, 30 % v priemysle. Medzi nimi 17 veľkých podnikov (len so SRN) pôsobí v oblasti energetiky, telekomunikácií, chemických zariadení, vydavateľstiev, stavebných materiálov. Zvyšok tvoria malé a stredné podniky s kapitálom do 20 miliónov mariek a do 200 zamestnancov. Celkovo sa investovalo 150 miliónov DM, vrátane 91 miliónov DM zahraničného kapitálu (61 %). 90 % firiem funguje ako spoločnosti s ručením obmedzeným a 10 % ako účastinné spoločnosti. Žiaľ, 96 % investorov je zo SRN a iba malá časť investorov je z iných krajín. Preto nový minister hospodárstva Pohl navrhol zrušiť tento zákon a nahradiť ho právom zahraničných investorov slobodne zakladať firmy a voliť miesta ich pôsobenia, vytvoriť fungujúci kapitálový a úverový trh a riešiť otázky ocenenia a vlastníctva pozemkov.

2. Zákon o vytvorení spoločnosti pre riadenie národného majetku podľa nariadenia snemovne ľudu NDR (marec 1990) — systém poručenstva

Táto spoločnosť bola vytvorená Modrowovou vládou na organizovanú decentralizáciu kombinátov a vytváranie podnikov typu účastinnej spoločnosti alebo spoločnosti s ručením obmedzeným a na riešenie otázky vydávania cenných papierov, predaja účastín obyvateľstvu NDR a zahraničným firmám. V ich štatúte sú zatiaľ iba zákonné pravidlá pre rozdelenie kombinátov.⁵ Zákon je vystavený veľkej kritike, pričom sa porovnáva so situáciou „chcieť sa umyť bez vody“.

Nové zákony na vyriešenie otázky vlastníctva kombinátov sa očakávajú najskôr v druhom polroku. Podľa štatútu poručenstva rada pracujúcich rozhodne o otázke zmeny štátneho podniku na kapitálovú spoločnosť a o jej type. Poručenstvo má byť držiteľom účastín národného majetku a bude vydávať cenné papiere. Predaj účastín je možný iba s povolením dozornej rady podnikov, v ktorej sú spravidla zástupcovia rady pracujúcich, zástupcovia poručenstva a jeden predstaviteľ ľudovej moci. Vzhľadom na množstvo deformácií vyvolaných subjektívnym pôsobením manažérov, najmä v otázke monopolizácie združení a pri hodnotení kapitálu,

⁵ Pri zmene vlastníckych vzťahov v prospech súkromných účastinárov sa vyžaduje povolenie ľudovej moci.

vyžaduje sa prísna parlamentná kontrola a vytvorenie demokratických kontrolných orgánov vo všetkých štátnych podnikoch. Oficiálne sa zatiaľ navrhuje obmedziť účasť SRN a zahraničných firiem s tým, že polovica účastní sa ponúkne obyvateľstvu NDR a zvyšok na voľný predaj. Získané príjmy sa predpokladajú využiť na modernizáciu štátnych podnikov. Bolo by však vhodnejšie využiť ich ako investície do toho istého podniku na zdvojnásobenie kapitálu. V súčasnosti je v rámci systému poručenstva 8000 podnikov a kombinátov s hodnotou 1000 miliárd východonemeckých mariek, čo bude po menovej reforme predstavovať 300 miliárd DM. Zatiaľ je vytvorených 79 spoločností (s obmedzeným ručením a účastinných spoločností), pritom štát v nich vlastní 100 % kapitálu v objeme 1,9 miliárd DM, z čoho vidno, že proces premeny podnikov na trhové subjekty je zdĺhavý a zložitý.

3. Zákon o vytvorení a činnosti súkromných podnikov a o účasti v podniku z 28. marca 1990

• Do 30. júna 1990 sa mali likvidovať všetky kombináty miestneho významu (67 kombinátov s 728 podnikmi a 2700 výrobnými prevádzkami so 140 000 zamestnancami a 18 miliardami mariek ročnej výroby). Patrí sem aj 12 000 bývalých súkromných, polosúkromných a družstevných podnikov, ktoré boli v roku 1972 vyvlastnené. Stav týchto podnikov je zlý, ich nároky na jednoduchú reprodukciu sa zabezpečovali na 75 %, keďže boli na poslednom mieste pri rozdeľovaní investícií. Uvedený zákon dovoľuje bývalým majiteľom kúpiť podnik za rovnakých pomienok ako v roku 1972. Proces sa začal, ale prebieha veľmi zložito. Zatiaľ bolo podaných 5000 žiadostí (40 % bývalých súkromných majiteľov) o reprivatizáciu. Problém spočíva v hodnotení dodatočného kapitálu a miery opotrebovania základných prostriedkov. Podnikom sa umožňuje vyčleniť nezdanenú sumu, ktorú môžu využiť na obmenu opotrebovaných základných prostriedkov, pri stratovosti sa im poskytujú úvery a oslobodenie od daní na 2 roky. Od týchto podnikov sa vyžaduje, aby pokračovali v ľubovoľnej výrobe a podľa možnosti zachovali pracovné miesta.

Drobné podnikanie v oblasti služieb a živností sa podľa Ústavy NDR (časť 11, odsek 1) povoľovalo už v minulosti a dokonca bolo podporované štátom. Nikdy mu však neboli zabezpečené rovnaké podmienky hospodárenia ako v štátnych podnikoch (dane pri živnostiach predstavovali do 31. decembra 1989 95 % zisku, teraz 50 %), oveľa horšie podmienky boli v materiálno-technickom zásobovaní. Drobné podniky pritom nemohli vznikáť a špecializovať sa slobodne, slobodne sa nemohli rozhodovať, ani pokiaľ ide o počet zamestnancov.

Nový zákon potvrdzuje slobodu živnosti a podnikania. V marci 1990 bola zmenená sústava ich zdaňovania. Otvorili sa veľké možnosti úverovania na vytváranie nových podnikov z osobitého Fondu pre rekonštrukciu hospodárstva (ERP — European recovery programm) vytvoreného

z peňazí, ktoré poskytli USA po druhej svetovej vojne na obnovu nemeckého hospodárstva (ktorý doteraz fungoval v SRN).

4. Zákon na ochranu konkurencie — kartelový zákon

Na ochranu konkurencie bol vytvorený úrad, tesne spolupracujúci so Zväzovým kartelovým úradom SRN, ktorého úlohou je dozor nad nadmernou monopolizáciou hospodárstva. V zákone SRN sa úplná monopolizácia výslovne zakazuje. Vzhľadom na to, že podniky v NDR veľmi potrebujú zahraničný kapitál na svoju obnovu a na zachovanie pracovných miest, v zákone NDR sa stanovuje kompromis (medzi zákazom monopolizácie a získaním kapitálu) s tým, že úplnú monopolizáciu vláda povoľuje iba vo výnimočných prípadoch. Nebezpečné vákuum však vzniká pri štátnom vlastníctve, o kooperácii ktorého rozhoduje štát. Štátne monopoly sa nahrádzajú hospodárskymi monopolmi.

Preložila *Lýdia Riabinina*

Došlo 15. 8. 1990

Postupy a mechanizmy privatizácie štátnych podnikov v Bulharsku

KEREMIDČIJEV, Spartak

Bulharská spoločnosť stojí pred dilemou, od vyriešenia ktorej závisí, či bude tretia národná katastrofa pre krajinu osudná, alebo sa podarí nájsť spôsob, ako začleniť Bulharsko do Európy. Stav bulharskej ekonomiky je alarmujúci. K neúnosnej zahraničnej zadlženosti, silnému poklesu výroby, obrovskej nerovnováhe štátneho rozpočtu, narastajúcej inflácii, nedostatku základných druhov spotrebného tovaru a prekvitaniu čierneho trhu musíme prirátavať typicky bulharský jav — ľud je presýtený ustavičnými ekonomickými pseudoreformami. Doterajší diktátorský režim šikovne kráčať po línii pseudoreformiem viac ako tridsať rokov. Na jednej strane to bolo preto, lebo tým chcel zakryť svoju voluntaristickú politiku, na druhej strane však aj preto, lebo chcel svojich „poddaných“ udržať v područí. Nie je náhodné, že Bulharsko volali „hrobom“ hospodárskych mechanizmov.

Toto všetko sa muselo odzrkadliť už na tradične vysokej miere skepsy v psychike bulharského národa. Preto nedôvera a vyčerpanosť ľudu predstavujú popri rozklade hospodárskeho systému dva najvážnejšie dôvody okamžitej realizácie skutočnej a úplnej spoločensko-ekonomickej reformy.

Bulharsko je malý štát s nevelmi významným ekonomickým potenciálom. Jeho zahraničnú a vnútornú politiku v novodobej histórii vždy riadili mocné sily. Bulharsko nemôže byť nezávislé od zahraničných vplyvov, akokoľvek podstatne sa zmenili medzinárodné podmienky. Inklinácia k niektorým zo svetových ekonomických centier ukrýva v sebe nebezpečenstvo, že ekonomický model, ktorý máme vytvoriť, nebude zladený so skutočnosťou existujúcou v krajine, ale bude vychádzať z vonkajších obmedzení. Druhé nebezpečenstvo vyplýva z tendencií stavať „vzdušné zámky“ a vyhýbať sa vyskúšaným cestičkám, vedúcim k východu z labyrintu, ktorými prešli rozvinutejšie krajiny. Skutočnosť, že krajina nemá teoretické a praktické skúsenosti z prechodu od takéhoto post-

totalitného systému k demokratickej spoločenskej štruktúre, bude túto tendenciu iba zosilňovať. Výnimočnosť situácie, v ktorej sa dnes nachádzame, musí stimulovať vznik originálnych myšlienok a riešení, a nie utopických projektov.

Tretie nebezpečenstvo spočíva v „pobulharčovaní“, to znamená v nešpektovaní špecifických podmienok, čím dochádza ku skresľovaniu, k deformácii a k ničeniu v podstate dobrých myšlienok. Aj tie najlepšie myšlienky a plány by viedli k úbohému výsledku, ak sa nenájde dost síl a energie na ich kvalitnú realizáciu. Je nesporné, že prvé roky reformy budú ťažké a vyžadujú si obeť. Sú však všetci na to dostatočne pripravení a zvládnu to? Alebo to opäť dopadne tak, ako to bývalo v nedávnej minulosti: prinášanie vykupiteľských obetí bude vytvárať fond aktív pre nových „hrdinov“. Odpoveď na tieto otázky dostaneme v priebehu reformy, ale už dnes je jasné, že ak nebude reforma masovo podporovaná, iba sa oddiali.

Niektoré z uvedených nebezpečenstiev sú mimo dosahu hospodárskych problémov. Uviedli sme ich, aby sme ukázali, že by sa ľahko mohli stať neprekonateľnými prekážkami, ak by sme ich pri riešení ekonomických problémov nebrali do úvahy.

Tri názory na reformu

Modernú trhovou ekonomiku, ktorá je jedinou alternatívou centrálně plánovaného hospodárstva, charakterizuje polycentrická štruktúra vlastníctva a vysoký stupeň ekonomickej samostatnosti fungujúcich hospodárskych subjektov. V Bulharsku, kde pripadá viac ako 90 % národného dôchodku a spoločenského produktu na štátne a poštátne družstevné vlastníctvo, pluralizmus foriem vlastníctva zostáva iba pekným úmyslom. Hospodárske subjekty vytvorené pomocou administratívnych prostriedkov a existujúce v ekonomickom prostredí, kde sa prosperita dosahuje nie vďaka, ale napriek vynaloženému úsiliu, fungujú mimoriadne neefektívne.

Z toho vyplýva, že jednou z najdôležitejších etáp reformy bude utváranie subjektovej štruktúry ekonomického systému na základe rôznych foriem vlastníctva. Črtajú sa tri názory na spôsob, akým je možné tento proces uskutočniť; všetky do určitej miery ovplyvnia celkový priebeh reformy.

Prvý z nich by sme mohli označiť ako „systém robotníckej samosprávy“. Jeho zmyslom je rýchlá premena pracovných kolektívov na vlastníkov podniku, v ktorom pracujú. Zároveň s tým sa navrhuje úplná liberalizácia ekonomiky — zavedenie voľnej tvorby cien, zrušenie štátnych objednávok, zavedenie únosných daní a pod. Je tu predpoklad, že v krátkom čase sa vytvoria orgány samosprávy pracovníkov, zatiaľ čo riadiace vrstvy budú pozbavené „svojho“ súkromného vlastníctva a navždy sa odstránia zásahy štátu. Výhody tohto variantu spočívajú v okamžitom

odovzdání vlastníctva a v prekonaní materiálnych prekážok vytvorenia pracovníkov-vlastníkov.

Táto myšlienka má však aj podstatné nedostatky. Už pri samom akte odovzdávania vlastníctva kolektívom pracovníkov sa prejavuje nerovnosť. Za mimoriadne nepriaznivého stavu výrobných fondov sa značná časť pracovníkov nestane vlastníckmi, ale fakticky dlžníkmi. Vlastnícke práva sú obmedzené, pretože ak pracovník z podniku odíde, stráca svoj podiel. Keďže sa neráta s vytvorením trhu cenných papierov a burzy fondov, otázka oceňovania podnikov a prelievania kapitálu zostáva nejasná. Otázka efektívnosti samosprávy pracovníkov je tiež do určitej miery sporná. Keďže si pracovníci budú sami voliť riaditeľa, ten sa bude snažiť o populárne opatrenia, aby si udržal svoj vysoký post, čo sa prirodzene odrazí na jeho autoritatívnosti a na pracovnej disciplíne.

Podniky so samosprávou pracovníkov nemajú sklon k inovovaniu. V podmienkach relatívne nasýteného trhu inovácie vedú k zvyšovaniu produktivity práce a znižovaniu počtu pracovných miest, čo pracovníci sotva prijímú. Tento návrh je preto skôr pohľadom romantika než pragmatika.

Druhý návrh je na rozdiel od prvého viac pragmatický. Jeho základ tvorí prenájom vo dvoch formách: trvalý prenájom a prenájom s právom kúpy. Prenajímatelia získavajú všetky práva na vlastníctvo, s výnimkou práva kúpy a predaja prenajatého vlastníctva. Tento variant vlastne tiež zavádza samosprávu pracovníkov so všetkými jej výhodami i nevýhodami. Ako už pri predchádzajúcom prípade, aj tu je obmedzený voľný pohyb pracovnej sily — je viazaná na vlastníctvo, ktoré si prenájomca prenajíma. Je tu veľké nebezpečenstvo, že riadiaci aparát sa zmení v rentiera. Nevyužívajú sa princípy podielníctva, čo znemožňuje integráciu medzi formami vlastníctva. Zmena proporcií medzi formami vlastníctva by bola extrémne pomalá. Ako ukazujú skúsenosti z Číny, od roku 1978 do roku 1987 súkromný sektor v priemyselnej výrobe vzrástol z takmer nulovej hodnoty iba na 2,4 %.¹ Veľmi otázne je určovanie poplatku za prenájom, hodnotenie výrobných fondov a zásad rozpredaja.

Z tohto všetkého vyplýva, že v druhom scenári reformy zostáva trh za kulisami.

Tretí názor na reformu sa zakladá na koncepcii privatizácie. Politika privatizácie je časťou ekonomickej politiky, uskutočňovanej v posledných rokoch vo vyspelých západoeurópskych krajinách — v Anglicku, vo Francúzsku, v SRN, v Taliansku, v Španielsku, v Rakúsku, v novoindustrializovaných krajinách — v Južnej Kórei, v Malajzii, na Filipínach, ako aj v rozvojových štátoch — v Turecku, v Alžírsku, v Maroku, v Brazílii atď. Je to náhoda či zákonitosť? Odpoveď na túto otázku možno dostať, ak odhalíme tri súčasti privatizácie. Vo väčšine krajín pro-

¹ Beijing Review, zv. 32, č. 1, 2.—2. január 1990, s. 19.

cesy privatizácie obsahujú na prvom mieste — liberalizáciu ekonomickej politiky a znižovanie štátneho paternalizmu; na druhom — pretvorenie režimu fungovania štátnych podnikov tak, aby sa podriaďovali tým istým „pravidlám hry“ ako iné podniky, pričom jediný rozdiel je v tom, že patria štátu; a na poslednom mieste — denacionalizáciu.

Preto treba preskúmať konkrétnejšie výsledky privatizácie.

Čo možno čakať od privatizácie?

Ako každý jav, aj privatizácia má pozitívne i negatívne stránky. Zastavme sa najskôr pri očakávaných výhodách. Delia sa na tri skupiny v závislosti od subjektu: pre štát, pre podnik a jeho účastinárov a pre rozvoj trhu. Privatizáciou štát môže:

- znížiť deficit štátneho rozpočtu a obrovské, takmer 90 % znovurozdeľovanie národného dôchodku;

- odstrániť nepotrebný štátny monopol v konkurenčnom sektore ekonomiky a odbyrokratizovať riadenie;

- oslobodiť sa od funkcií, ktoré mu nepatria a skoncentrovať sa na jemu vlastné funkcie — na sociálne zabezpečenie, obranu, vzdelávanie, budovanie infraštruktúry, formovanie „pravidiel hry“ a ďalšie, ktoré budú hrať obzvlášť dôležitú úlohu v zabezpečovaní stability v etape prechodu k trhovej ekonomike;

- dosiahnuť prechod k novému režimu fungovania a činnosti štátnych podnikov;

- mobilizovať vonkajšie a vnútorné zdroje (nie štátne), ktoré by čiastočne „vzali na seba“ uskutočnenie reštrukturalizácie a technologickej obnovy výrobného aparátu;

- zapojiť zahraničných účastinárov a investície s cieľom urýchliť integráciu so svetovým trhom.

Pre privatizované podniky, ich zamestnancov a účastinárov možno uviesť trojaké výhody z privatizácie:

- zvyšovanie konečných výsledkov podniku, dosiahnutie vysokých ziskov a dividend;

- odstránenie poručenstva štátu a poskytnutie vysokého stupňa samostatnosti;

- transformácia podniku do účastinnej spoločnosti a poskytnutie možností výhodných investícií kapitálu a premenu robotníkov z námezdnej sily na reálnych vlastníkov.

Privatizácia napomáha urýchlený rozvoj trhu nasledovne:

- postupne sa vytvára pluralitná štruktúra vlastníctva, ktorá je blahodarnou pôdou pre konkurenciu;

- činnosť podnikov sa hodnotí podľa trhových kritérií — zisk, rentabilita, kvalita a konkurenčná schopnosť produkcie a iné;

- vytvára sa plnohodnotný trh práce, kapitálový a tovarový trh.

Výsledky posledných privatizácií ukazujú, že výhody nie sú iluzórne. Odhad súčasnej skutočnej hodnoty vo vzťahu k hodnote počas verejnej dražby jedenástich privatizovaných francúzskych firiem vzrástol o 90,7 %.² Ďalšie štátne podniky v konkurenčnom sektore sa oslobodzujú od poručenstva a autonómnosť začína dostávať definitívnu formu.

Príjmy anglickej pokladne z predaja štátnych podnikov prevyšujú 13 miliárd libier a v Taliansku dosahujú asi 7,7 triliónov lír. Iba z jedného rozpredaja národnej telefónnej spoločnosti Nippon Telephon and Telegraph (NTT), ktorá v plnom rozsahu patrila štátu, japonská vláda získala vyše 13 miliárd dolárov.³

V Anglicku je vlastníkom účasť a obligácií každý piaty občan a vo Francúzsku každý ôsmy občan, čo je trojnásobné zvýšenie v porovnaní s koncom 70. rokov v Anglicku a asi dvojnásobné vo Francúzsku.⁴

Procesy privatizácie popri výhodách skrývajú aj niektoré nebezpečenstvá. Najvýznamnejšími sú: premrhávanie národného bohatstva a možný rast nezamestnanosti. Podobné negatívne efekty možno odstrániť pomocou programu, mechanizmov a procedúry privatizácie.

Program a mechanizmy privatizácie

Prechod k trhovej ekonomike vyžaduje nahradenie paradigmy štátneho (spoločenského) vlastníctva, ktoré sa zakladá na troch axiómoch:

a) formy vlastníctva bývajú „nižšie“ a „vyššie“, pričom za vyššiu formu a priori sa považuje štátne vlastníctvo;

b) štátny záujem drží primát nad kolektívnym a osobným (súkromným) záujmom;

c) formácia potenciálne vyššia než kapitalizmus, nazývaná „socializmom“, sa zakladá na štátnom vlastníctve.

Skúsenosti krajín s modernou trhovou ekonomikou ukazujú na jasnú nevyhnutnosť existencie štátneho sektora. V krajinách západnej Európy sa od konca druhej svetovej vojny až po roku 1984 začína zmenšovať podiel štátnych podnikov v národnej ekonomike. Štátnemu sektoru sa prisudzujú dôležité funkcie:⁵

— rozvoj tradične málorentabilných odvetví, o ktoré nemá záujem súkromný kapitál a ktoré sú nevyhnutnou podmienkou pre normálne fungovanie ekonomického organizmu; k tejto skupine možno priradiť také odvetvia a výroby, ktoré sú prirodzeným monopolom, alebo odvetvia strategického významu, ako ťažobný priemysel, infraštruktúra, zbrojárska výroba a iné;

² Le Nouvel Economiste, Special placements, marec 1990, s. 178.

³ Za rubežom, 1989, č. 46, s. 10; Problèmes Economiques, 1988, č. 2077, 1. jún, s. 18–23.

⁴ Problèmes Economiques, 1987, č. 2037, 26. august, s. 6.

⁵ KLINOVA, M.: Gosudarstvennoje predprinimateľstvo v stranach Jevropejskogo soobščestva, Nauka, s. 13–14.

— záchrana „topiacich sa“ odvetví (hutníctvo železa, stavba lodí a iné), ich sanácia a reštrukturalizácia;

— zabezpečenie strategických priorít a plánov, ktoré súkromný sektor vedený „neviditeľnou“ rukou trhu nevidí, alebo nemá dostatok prostriedkov na investície. K tejto skupine patria odvetvia náročné na vedu a kapitálovo náročné odvetvia — jadrová energetika, kozmická technika a iné.

Na uskutočnenie týchto funkcií sa štát niekedy uchýľuje k znárodneniu, ktoré je v trhových ekonomikách nevyhnutným prostriedkom obnovy ekonomiky alebo zachovania občianskeho mieru, no nikdy nie je samoučelom. Stavať proti sebe znárodnenie a privatizáciu teda znamená nevidieť pre stromy les.

Prv než sa začne odštátňenie, je nevyhnutné upresniť model organizácie a riadenia štátnych podnikov. Treba rozlišovať tri modely štátnych podnikov:

a) podniky úplne patriace štátu s bezprostredným riadením a administrovaním štátnymi orgánmi riadenia; nie sú nezávislé; patria k nim železnice, pošta, telefónne stanice, niektoré municipálne podniky;

b) podniky, ktoré sú úplne alebo takmer úplne štátnym vlastníctvom, no podriaďujú sa zákonom súkromného práva a pracujú ako podniky súkromného sektora; napr. automobilová firma Renault, Národná rakúska banka, rakúske solivary a iné;

c) firiálky a podniky, v ktorých prevažná časť kapitálu patrí štátnym podnikom a ich väzba na štát je skrytá, resp. nepriama.

Značne rozšírený spôsob riadenia posledných dvoch modelov podnikov sa uskutočňuje prostredníctvom štátnych holdingov.

Pri takomto prístupe musí zákonodarná a výkonná moc určiť konkrétne pre Bulharsko odvetvia a žiadúce rozdelenie štátnych podnikov do uvedených skupín. Ostatné podniky sa dostanú do programu privatizácie a keďže ich počet bude značný, treba uskutočniť výber a rozdeliť etapy privatizácie.

Treba vytvoriť osobitnú komisiu pri Národnom zhromaždení, ktorá bude sledovať priebeh privatizácie, každoročne spresňovať zoznam nových návrhov, ako aj odmietat nevhodné návrhy a sledovať fungovanie štátnych podnikov a štátnych holdingov.

Na usporiadanie a regulovanie bežných otázok treba popri výkonnej moci vytvoriť orgán — ministerstvo štátnej účasti, ktoré sa na realizáciu rozhodnutí parlamentu a vlády bude zaoberať vypracúvaním všeobecnej politiky; nebude však môcť uskutočňovať finančnú kontrolu a prijímať bežné rozhodnutia pre rozvoj holdingov. Ministerstvo bude vyberať manažérov a predstaviteľov štátu do riadiacích a kontrolných orgánov holdingov.

Po určení nadchádzajúcej privatizácie podniku ďalšou otázkou, ktorú treba vyriešiť, je otázka ohodnotenia predávaného majetku. Ohodnote-

nie musí vykonať jedna komisia alebo niekoľko expertných komisií, zostavených podľa odvetvovej príslušnosti. Pri ohodnotení musí komisia brať do úvahy rozsah a vzájomný vzťah medzi aktívami a pasívami, výšku zisku a rentabilitu podniku, ako aj možnosti jeho prosperity v budúcnosti. Ohodnotením je buď začiatočná cena majetku predávaného na dražbe, alebo hodnota, ktorá sa rozdeľuje v účastinách. Pre niektoré podniky možno účastiny predbežne proporcionálne rozdeliť v súlade s kupujúcimi. Určitý počet účastín poskytuje na verejný výpredaj bankový ústav pre právne a fyzické osoby, rezidentov v krajine, druhá časť sa poskytuje zamestnancom a podnikom, tretia časť zahraničným investorom. Účastiny ponúkané zamestnancom môžu byť lacnejšie, ale len po určitú hranicu. Zároveň sa na určitý počet zakúpených účastín poskytujú aj bezplatné účastiny. Ďalším uľahčením je režim platby, ktorý môže byť formou pôžičky alebo splácaním po čiastkach.

Privatizácia znamená nášst kupujúceho (účastinára), ktorý vidí v predávanom vlastníctve istú perspektívu. V neďalekej budúcnosti nemožno očakávať do Bulharska veľký prúd zahraničného kapitálu, predovšetkým pre nezameniteľnosť leva, nedostatok surovín, disciplinovaných pracovných síl, nestabilné hospodárske zákonodarstvo a politické riziko. Prostriedky nahromadené obyvateľstvom sú tiež nedostatočné na to, aby sa na ne dalo spoliehať. Iba finančné inštitúcie, banky a podniky môžu disponovať potenciálom účastinárov. Môže sa medzi nimi rozohrať japonský model vlastníctva alebo spoluvlastníctva právnickými osobami.⁶

Aby sa zabezpečila druhá podmienka — budúca prosperita štátom predávaného majetku — privatizáciu treba začať menšími objektmi. Niektoré väčšie podniky bude pravdepodobne nevyhnutné najskôr ozdraviť, alebo vložiť do nich dodatočné investície, aby sa zvýšila ich predajnosť.

Hlavná časť prostriedkov získaných z predaja sa bude akumulovať v novovytvorených holdingoch, druhá časť bude určená na vyrovnanie štátneho dlhu. V prípade neúspešného predaja musia byť účastiny po uplynutí určitého obdobia zhromaždené do štátneho holdingu.

Predložená schéma načrtáva najvšeobecnejšie princípy, ktoré sa v mechanizmoch a procedúrach privatizácie musia dodržať. Rozvojom trhu a so vznikom burzy sa procesy privatizácie budú rozširovať a komplikovať.

Privatizácia v Bulharsku bude nesporne dlhotrvajúcim a ťažkým procesom, ktorý sa na svojej ceste stretne s mimoriadnym odporom niektorých spoločenských síl a skupín, pretože ich pozbaví moci a privilégií. V tomto zmysle privatizácia bude svojho druhu revolúciou v ekonomických vzťahoch.

Preložila *Jana Kepplová*

Došlo 25. 5. 1990

⁶ OKUMURA, Ch.: Kooperativnyj kapitalizm v Japonii. Moskva, Mysľ 1986.

Diskusia

Několik úvah o tržní ekonomice

BUREŠ, Jiří

Hlavní otázkou současných diskusí je bezesporu nastolení tržní ekonomiky (viz např. [7]). Při hledání a realizaci trajektorie převodu naší ekonomiky je třeba si uvědomit mj. teoretické předpoklady pro efektivní fungování trhu. Protože světová literatura nabízí celou řadu velmi cenných a závažných fundamentálních výsledků vztahujících se k této problematice, domnívám se, že bude užitečné prezentovat ty, které mohou napomoci při hledání praktických kroků vedoucích k prosperitě naší ekonomiky.

Přechod k rozvinuté tržní ekonomice předpokládá závažné systémové změny, které, podle mého názoru, nelze provést naráz, aniž by se neprojevíly negativní důsledky vedoucí mj. k rozpadu trhu (srov. též s [3]). Trajektorie přechodu v prvé řadě závisí na výchozím stavu a charakteru ekonomiky, která má podobu složitého heterogenního systému, kde ve výchozím stavu každý jeho subsystém diferencovaně splňuje systémové podmínky; ty musejí být splněny, aby tržní ekonomika byla efektivní. Jak budu dále podrobně diskutovat, základním systémovým předpokladem je vysoká míra kompetitivnosti a nesegmentovanosti ekonomiky v nejširším slova smyslu.

Hlavním cílem příspěvku bude prezentace výsledků moderní ekonomicko-matematické disciplíny — teorie jádra, která patří mezi základní modelové nástroje analýzy trhu a jeho rovnováhy (viz [1; 2; 4; 5]).¹

¹ Jak budu dále podrobně diskutovat, jádro ekonomiky si lze představit jako takové její rovnovážné stavy (tj. celková poptávka je rovna celkové nabídce), kdy žádnou ekonomickou činností, tj. směnou, přerozdělením či výrobní činností, participujících subjektů nelze dosáhnout vyšší míry společenského blahobytu. Teorie jádra potom zkoumá, zdali existují tržní kompetitivní ceny, za nichž tyto rovnovážné stavy v ekonomice nastanou. Lze dokázat, že při vysoké kompetitivnosti a nesegmentovanosti ekonomiky je každý bod jádra ekonomiky dosažitelný v tržní ekonomice s kompetitivním systémem cen, tj. v tomto případě je tržní ekonomika efektivní.

1. *Ekonomika dvou subjektů*

Uvažujme nejprve ekonomiku, kde vystupují pouze dva ekonomické subjekty, a to výrobce spotřebních předmětů a výrobce výrobních prostředků. Označme $\bar{x}$ objem spotřebních předmětů, které vyrobil první výrobce, $\bar{y}$ je objem výrobních prostředků, které tvoří hotovou produkci druhého výrobce.

Předpokládejme dále, že výrobce spotřebních předmětů potřebuje pro zabezpečení své reprodukce určitý objem VP (výrobních prostředků) a naopak, výrobce VP nutně vyžaduje určitý objem SP (spotřebních předmětů) pro uspokojení potřeb svého pracovního kolektivu.

V procesu uspokojování potřeb obou ekonomických subjektů využijeme funkce užitku u_1, u_2 . To znamená, že jestliže zdroje určené na uspokojení potřeb prvního ekonomického subjektu jsou určeny uspořádanou dvojicí $e_1 = (x_1, y_1)$, kde x_1 je objem SP , y_1 je objem VP , potom $u_1(x_1, y_1)$ je celkový užitek. Analogicky pro druhý ekonomický subjekt, jehož funkce užitku je u_2 .

Přirozeným předpokladem cílového chování obou ekonomických subjektů je maximalizace celkového užitku. Protože uvažujeme uzavřenou ekonomiku, musí platit v procesu směny:

$$e_1 = (x_1, y_1), \quad e_2 = (x_2, y_2), \quad \text{kde } x_i, y_i \geq 0, \quad x_1 + x_2 = \bar{x}, \quad y_1 + y_2 = \bar{y}. \quad /1/$$

Uspořádaná dvojice (e_1, e_2) nám charakterizuje stav ekonomiky.

Uvažujme následující modelovou situaci na trhu, která v našem případě dvou ekonomických subjektů slouží k pouhé ilustraci pro další obecné úvahy, týkající se již „velké“ ekonomiky:

Předpokládejme, že na trhu je cena jednotky objemu SP rovna p_1 , cena jednotky VP rovna p_2 . První ekonomický subjekt, který má k dispozici objem $\bar{x}$ SP , prodá na trhu $\bar{x} - x_1$ množství SP a získá z prodeje peněžní prostředky $p_1(\bar{x} - x_1)$. Za takto získané prostředky chce koupit na trhu určitý objem VP tak, aby se mu zvýšil jeho celkový užitek (např. VP potřebuje k rozšíření výroby SP).² Nutnou podmínkou realizace této poptávky je rozpočtové omezení:

$$p_2 y_1 \leq p_1 (\bar{x} - x_1). \quad /2/$$

Zcela analogická úvaha platí pro druhý ekonomický subjekt, který má k dispozici $\bar{y}$ objemu VP . Jestliže bude realizovat prodej ve výši $\bar{y} - y_2$ při stanovené ceně p_2 , potom rozpočtové omezení pro nákup SP (např. pro uspokojení potřeb pracovního kolektivu tohoto výrobce VP) bude ve tvaru

$$p_1 x_2 \leq p_2 (\bar{y} - y_2). \quad /3/$$

² Oba ekonomické subjekty jsou tzv. price-taking. Viz podrobně např. [4].

Z našich poznámek vyplývá, že v procesu směny při daných cenách p_1, p_2 oba ekonomické subjekty řeší tyto úlohy:

$$\max U_1(x_1, y_1), \text{ za podmínky } p_1x_1 + p_2y_1 \leq p_1\bar{x}, \quad /4/$$

$$\max U_2(x_2, y_2), \text{ za podmínky } p_1x_2 + p_2y_2 \leq p_2\bar{y}, \quad x_i, y_i \geq 0. \quad /5/$$

Obě úlohy lze standardně graficky vyjádřit (schéma 1).

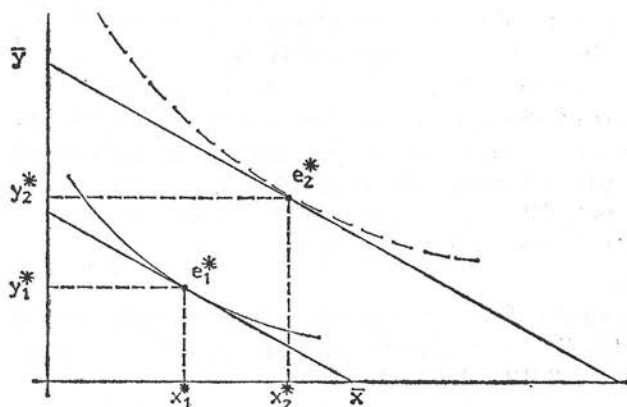

Schéma 1

Ze schématu 1 je zřejmé, že optimum prvního subjektu je v bodě e_1^* , druhého subjektu v bodě e_2^* . V tomto případě jsme obdrželi stav tržní nerovnováhy, protože je na trhu nabízeno $\bar{x} - x_1^*$ SP, ale poptávka je x_2^* , tj. převaha po SP. Opačná situace je pro VP, kde je převaha nabídky.

Chování obou uvažovaných subjektů v procesu směny lze velmi dobře znázornit pomocí tzv. Edgeworthova diagramu, který pro náš případ za předpokladu konvexních indifferenčních křivek znázorňuje schéma 2 [viz též [9]]:

Vysvětleme podrobně schéma 2. Každý bod uvnitř obdélníka charakterizuje bilanční rovnováhu v ekonomice /1/; připomeňme si, že je-li $e_1 = (x_1, y_1)$, potom $e_2 = (x_2, y_2)$, kde $x_1 = \bar{x} - x_2$, $y_2 = \bar{y} - y_1$, tj. jestliže prvnímu ekonomickému subjektu – výrobci SP byla uspokojena poptávka po VP ve výši y_1 , potom druhý ekonomický subjekt má k dispozici

Poznámka: Plnou čarou budeme vždy znázorňovat indifferenční křivky prvního ekonomického subjektu – výrobce SP, přerušovanou čarou indifferenční křivky výrobce VP; pro jednoduchost uvažujeme konvexní indifferenční křivky.

$\bar{y} - y_1$ objemu VP , a naopak, jestliže první ekonomický subjekt — výrobce SP uspokojil poptávku druhého ekonomického subjektu po SP ve výši $\bar{x} - x_1$, potom má k dispozici objem x_1 SP .

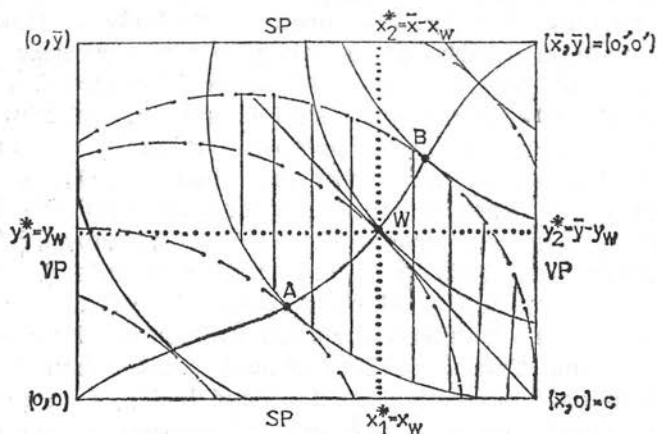

Schéma 2

Indiferenční křivky prvního ekonomického subjektu jsou konvexní (plná čára) a jsou kresleny při standardních osách, tj. počátek je bod $(0,0)$. Oproti tomu indiferenční křivky druhého ekonomického subjektu (stejný předpoklad konvexity — přerušovaná čára) jsou kresleny v soustavě souřadné, kde počátek je bod $(\bar{x}, \bar{y}) = (0', 0')$, tj. nyní jsou body „odečítány“ od severovýchodního bodu-vrcholu obdélníka, a to x -ová souřadnice směrem na západ, y -ová směrem na jih.

Výchozí alokace VP , SP na počátku směny je určena bodem C , kterým procházejí indiferenční křivky užitek obou ekonomických subjektů.³ Tvorbí hranice oblasti ve tvaru čochky (je šrafována svisle), která má tu vlastnost, že každý bod (alokace po směně VP , SP vzájemně) vede ke zvýšení užitek obou ekonomických subjektu.⁴

Bod A odpovídá maximálnímu možnému zvýšení užitek druhého ekonomického subjektu, za předpokladu, že nepoklesne výchozí užitek prv-

³ To znamená, že každý ze zúčastněných subjektů je ochoten směniti výchozí objem — celou svou produkci. V případě, že by tomu tak nebylo, bod C by nebyl vrcholem uvažovaného obdélníka. Tento náš předpoklad není v žádném případě újmou na obecnosti dalších úvah.

⁴ Zřejmě „růst“ indiferenčních křivek výrobce SP se děje ve směru od jihozápadu k severovýchodu; pro výrobce VP je tomu naopak: „růst“ jeho indiferenčních křivek je orientován ve směru od severovýchodu k jihozápadu.

ního subjektu; analogicky bod B je maximum zvýšení užitého prvního ekonomického subjektu, aniž by poklesl výchozí užitek druhého subjektu. Jak je dobře známo, jde o body paretovských optim, kde jejich množina (vzhledem ke všem možným výchozím alokacím VP , SP obou subjektů) je křivka procházející oběma počátky, tj. body (O, O) , (O', O') . Je též nazývána kontraktní křivkou, protože tyto body — alokace mohou být dosaženy směnou na trhu při určitých cenách (graficky jim odpovídají tečny oddělující obě se dotýkající konvexní indiferenční křivky). Je zřejmé, že by si první ekonomický subjekt směnou na trhu „pohoršil“ a druhý ekonomický subjekt by si „polepšil“, pokud by výsledná alokace VP , SP byla bodem kontraktní křivky mezi body (O, O) , A. Analogicky to platí pro body části kontraktní křivky mezi body (O', O') , B — v tomto případě by si „pohoršil“ druhý subjekt. Body paretovských optim na kontraktní křivce mezi body A, B mají tedy pro naše další zkoumání zcela zásadní význam. Jde o takové alokace SP , VP oběma ekonomickým subjektům, že jejich další vzájemnou směnou si již nemohou zvýšit současně oba užitek. Takto dosažené úrovně užitek obou subjektů jsou vyšší, než odpovídaly původní alokaci určené bodem C. Stručně řečeno, křivka AB odpovídá bodům, které jsou výsledkem vzájemně výhodné směny původních zdrojů, tj. SP , VP .

Pro náš případ konvexních indiferenčních křivek užitek je zřejmé, že platí: pouze alokace ležící na křivce AB je možné obdržet řešení úloh /4/, /5/ při různých rozpočtových omezeních. Všechny ostatní alokace, tj. body ležící mimo křivku AB ve šrafované oblasti sice odpovídají vyšším hladinám užitek obou ekonomických subjektů oproti jejich výchozím stavům, ale nemohou být dosaženy řešením úloh /4/, /5/ ani v případě, že bychom měnili rozpočtová omezení, jak již bylo vlastně diskutováno pomocí schématu 1; tj. neexistují ceny, které by tyto alokace určily.

Uvažujme nyní takovou vzájemnou polohu dotýkajících se indiferenčních křivek obou ekonomických subjektů, že existuje tečna vedená z bodu C k oběma těmto křivkám, jak je to zobrazeno ve schématu 2. Jde o přímku CW, která má charakter rozpočtového omezení uvažovaného v úloze /4/. Bod W je tzv. kompetitivní rovnováha (Walrasova alokace), pro kterou platí, že je realizován prodej objemu $\bar{x} - x_w$ SP druhému ekonomickému subjektu za rovnovážnou cenu p_1^W a prodej objemu y_w VP prvnímu ekonomickému subjektu za rovnovážnou cenu p_2^W . V tomto případě jde tedy o takovou tržní alokaci SP , VP oběma ekonomickým subjektům, které jsou paretovsky optimální a při těchto tržních cenách platí podmínka rovnováhy — poptávka je rovna nabídce pro obě uvažované komodity. Rovnovážné ceny si lze graficky představit jako kolmý vektor k přímce CW, resp. jejich poměr je roven absolutní hodnotě směrnice této přímky, jak plyne z následujících bilančních rovností, které nastaly v procesu směny, tj. celková peněžní hodnota prostředků získaných prodejem je rovna celkovému peněžnímu vydání na ná-

kup: $p_1^W (\bar{x} - x_w) = p_2^W y_w$, z toho již máme, že $p_1^W / p_2^W = y_w / (\bar{x} - x_w)$.

Poměr rovnovážných cen jsme již interpretovali pomocí absolutní hodnoty směrnice, avšak navíc je zřejmé, že tento poměr je roven vzájemnému poměru realizované nabídky a poptávky.

Lze snadno nahlédnout, že kompetitivní rovnováha závisí mj. na výchozí alokaci SP, VP oběma ekonomickým subjektům. Kompetitivní rovnováha může být i ovlivňována strategickým chováním ekonomického subjektu, a to úmyslnou restrikcí nabídky.

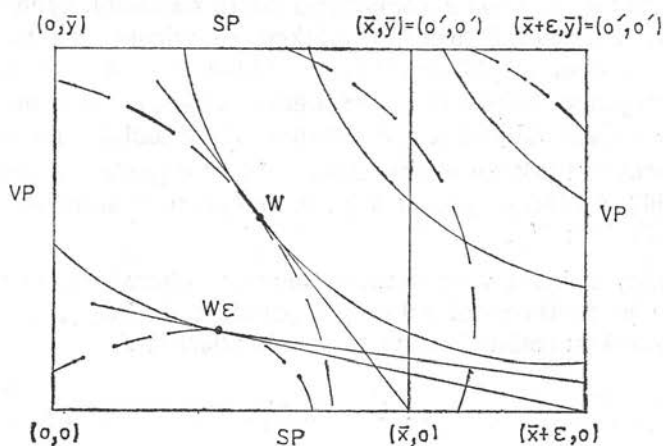

Schéma 3

Takovou situaci nám graficky zobrazuje schéma 3. Diskutujme otázku, zdali při takto stanovených preferencích obou uvažovaných subjektů bude výrobce SP motivován zvýšit objem své produkce $\bar{x}$ na úroveň $\bar{x} + \epsilon$, kde ϵ je velikost zvýšení výroby. Kompetitivní rovnováha W by se změnila na W_ϵ v neprospěch výrobce SP — jeho užitek by byl nižší. Uvažovaná tržní ekonomika by opět byla v rovnováze při jiných rovnovážných cenách, jejichž poměr by byl horší pro výrobce SP. Nárůst užitku druhého ekonomického subjektu by tedy byl „kompenzován“ poklesem užitku prvního výrobce, a to by ho jistě nemotivovalo k rozšiřování výroby. Jinými slovy to znamená, že pro ekonomiku danou schématem 3 může první ekonomický subjekt výrazně ovlivňovat situaci na trhu včetně kompetitivních cen.

Zabývejme se existencí kompetitivní rovnováhy. Jestliže schéma 2 prezentovalo z tohoto pohledu „ideální“ případ, kdy existovala právě jedna kompetitivní rovnováha, potom lze snadno ukázat, že kompetitivní rovnováha nemusí existovat, jako je ukázáno na schématu 4, popř. těchto

rovnovážných bodů je nekonečně mnoho (viz schéma 5), kde tvoří křivku W_1W_2 .

2. Ekonomika směny

V našich úvodních poznámkách jsme uvažovali „malou ekonomiku“, tj. vzájemnou interakci dvou ekonomických subjektů. Jestliže i v tomto případě jsme dostali mnoho nestandardních situací, potom tím spíše bude komplikovanější analýza „větší ekonomiky“.

Uvažujme případ interakce konečného počtu ekonomických subjektů A , které mají k dispozici l druhů produkce — zdrojů pro uspokojování jejich potřeb. Potom každý nezáporný vektor $x \in R_+^l$ určuje alokaci zdrojů poskytujících užitek ekonomickému subjektu. Je proto přirozené uvažovat pro každý subjekt $a \in A$ preferenční relaci $\succsim_a$ na R_+^l , která bude interpretována tak, že ekonomický subjekt a preferuje strukturu produkce (zdrojů) x před y , pokud $x \succsim_a y$. Označme τ množinu všech preferenčních relací na R_+^l .

Protože každý subjekt v ekonomice můžeme charakterizovat jeho zájmy (odrazem je preferenční relace) a produkcí (zdroji), se kterou disponuje, ekonomikou směny,⁵ nazveme každé zobrazení

$$\varepsilon : A \rightarrow \tau \times R_+^l. \quad /6/$$

Alokace produkce (zdrojů) v ekonomice ε je potom každé zobrazení

$$f : A \rightarrow R_+^l. \quad /7/$$

Analýzu ekonomiky nelze provádět bez toho, aniž bychom uvažovali výchozí stav, tj. počáteční alokaci produkce (zdrojů), které má k dispozici každý ekonomický subjekt. Výchozí stav popíšeme pomocí zobrazení e , kde e_a bude struktura a objem produkce (zdrojů) při prvotním výchozím rozdělení.

Každou alokaci f v ekonomice ε nazveme dasazitelnou alokací (nebo též stavem ekonomiky), jestliže jde o přerozdělení výchozího objemu a struktury produkce (zdrojů) všech ekonomických subjektů v ekonomice:

$$\sum_{a \in A} f_a = \sum_{a \in A} e_a. \quad /8/$$

⁵ V této fázi našeho výkladu neuvažujeme proces výroby.

V ekonomice nebudeme uvažovat pouze jednotlivé ekonomické subjekty, ale i jejich různá seskupení — koalice, což bude libovolná neprázdná podmnožina množiny A .

Jedna z nejdůležitějších charakteristik, ale i motivace pro vytváření koalic je to, zdali sdružené prostředky koalice lze přerozdělit tak, aby se zvýšil užitek všech jejích členů. Řekneme, že koalice $S \subset A$ může zlepšit alokaci f (stav ekonomiky ε), jestliže existuje alokace g tak, že platí:

$$\begin{aligned} g_a >_a f_a \text{ pro každý ekonomický subjekt } a \in S, & \quad /9/ \\ \sum_{a \in S} g_a = \sum_{a \in S} e_a. & \quad /10/ \end{aligned}$$

Množinu všech dosažitelných alokací (stavů ekonomiky ε) nazveme jádrem ekonomiky ε (označíme $C(\varepsilon)$), jestliže žádná koalice nemůže zlepšit daný stav ekonomiky ε , tj. jestliže neplatí současně podmínky /9/ a /10/.⁶

V důsledku našich úvodních poznámek můžeme ihned zavést pojem kompetitivní rovnováhy (Walrasovy alokace) jako takovou alokaci f v ekonomice ε , kde existuje vektor $p \in R^l$ rovnovážných cen uvažované struktury produkce (zdrojů) tak, že jsou splněny tyto dvě podmínky: Podmínka /11/:

Pro každý ekonomický subjekt $a \in A$ alokace f_a odpovídá maximálnímu užitku, který může ekonomický subjekt a dosáhnout vzhledem ke svému rozpočtovému omezení danému výchozí alokací a vektorem cen produkce, tj. f_a je maximální prvek vzhledem k preferenční relaci $>_a$ na množině $\{x \in R^l_+; p \cdot x \leq p \cdot e_a\}$, kde operace $\cdot$ značí skalární součin vektorů. Podmínka /12/:

Celková poptávka je rovna celkové nabídce, tj.

$$\sum_{a \in A} f_a = \sum_{a \in A} e_a.$$

Množinu všech kompetitivních rovnováh (Walrasových alokací) ekonomiky ε označíme $W(\varepsilon)$.⁷

⁶ Uvažujeme-li v ekonomice pouze dva ekonomické subjekty, jak bylo předpokládáno v úvodních poznámkách v Edgeworthově diagramu (sch. 2), potom stavy ekonomiky vyhovující oběma podmínkám /9/, /10/ jsou právě body svíse šrafované oblasti tvaru „čočky“ kromě bodů křivky AB , tj. v tomto případě jádro ekonomiky je tvořeno všemi body křivky AB .

⁷ Vraťme se opět k naší ekonomice dvou subjektů, resp. ke schématu 2. V tomto případě, jak bylo již podrobně diskutováno, je $W(\varepsilon)$ jednoruková množina, obsahující bod W . Vektor rovnovážných cen můžeme zobrazit normálovým vektorem přímkou CW , resp. jejich poměr je roven absolutní hodnotě směrnice této přímky. Rovnovážné

Naším hlavním cílem bude analýza všech podstatných souvislostí a vazeb mezi body kompetitivní rovnováhy a jádrem ekonomiky, protože jádro je základním pojmem teoretické koncepce trhu ve vazbě na otázky rovnováhy ekonomiky. Dává i jednotný teoretický základ operacionalizovaného pojetí rovnováhy v alokačním procesu trhem a je základním pojmem pro popis vlastností ekonomiky ve vazbě na tržní mechanismus. Rovnovážný cenový systém je potom nutnou podmínkou pro dosažení kompetitivního optima jako důsledek koordinační a interakční úlohy trhu. Základní filozofie je potom ta, jak budu dále podrobně diskutovat, že trh je tím více efektivní, čím „těsněji“ splývají body kompetitivní rovnováhy s body jádra ekonomiky a naopak, čím větší je tato diskrepance, popř. až neexistence kompetitivních rovnováh, tím více je třeba doplnit tržní regulaci o další typy ekonomických regulací. Právě tato myšlenka byla ilustrována pomocí úvah minulého paragrafu, kde lze v diagramu 2 prokázat, že bod kompetitivní rovnováhy je prvkem jádra ekonomiky, tj. platí

$$W(\varepsilon) \subset C(\varepsilon). \quad /13/$$

Lze snadno ukázat (viz např. [1]), že vztah inkluze /13/ platí pro každou ekonomiku směny ε .

Uvedený výsledek potvrzuje obecnost našich úvah, vztahujících se ke schématu 2, tj. body kompetitivních rovnováh jsou podmnožinou rovnovážných bodů ekonomiky ve smyslu definice jádra ekonomiky.

Samozřejmě vzniká otázka existence obou typů „rovnováh“, tj. neprázdnosti množiny Walrasových alokací a jádra ekonomiky. Protože lze formulovat postačující podmínky pro to, aby množina $W(\varepsilon)$ byla neprázdná, z toho již v důsledku platnosti inkluze /13/ plyne neprázdnost jádra ekonomiky. Postačující podmínkou je to, aby uvažované preferenční relace byly ireflexivní, spojitě, konvexní a monotónní.⁸

Jak bylo ukázáno pomocní schématy 4 a 5, existují i případy, kdy je množina Walrasových alokací prázdná či nekonečná.

Hlavním cílem analýzy regulace pomocí trhu bude zkoumání podmínek, za kterých je možné každou alokaci v jádru ekonomiky aproximovat pomocí Walrasovy alokace, tj. pomocí kompetitivní rovnováhy. Odpověď na tuto otázku je pozitivní v tom smyslu, že každou alokaci z jádra ekonomiky lze aproximativně dosáhnout pomocí tržní regulace

ceny SP , VP jsou v tomto případě kladné. Tak jak je obvyklé v literatuře (viz např. [1; 4; 5]), vektor rovnovážných cen má „různé znaménko“, kde záporná cena vyjadřuje negativní efekt v procesu směny, vystupující potom v rozpočtovém omezení jako náklady.

⁸ } je spojitá, jestliže množina $\{(x, y) \in R^l_+ \times R^l_+; x \succ y\}$ je otevřená;

} je konvexní, jestliže množina $\{x \in R^l_+; x \succ z\}$ je konvexní pro každé $z \in R^l_+$,

} je monotónní, jestliže platí implikace: $x \succeq y, x \neq y \Rightarrow x \succ y$.

Důkaz existenční věty lze nalézt v [1, kap. 15].

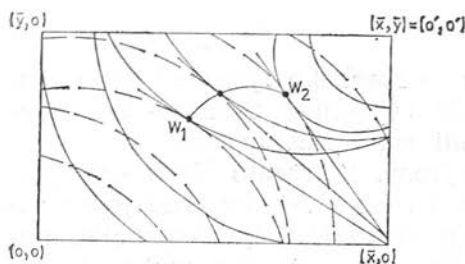

Schéma 4

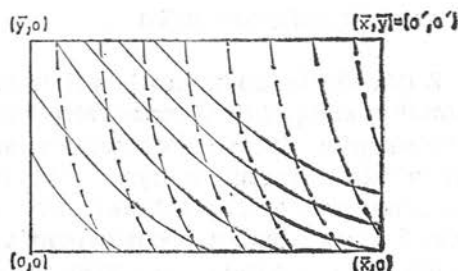

Schéma 5

s vhodným systémem cen, tj. pro každé $f \in C(\varepsilon)$ existuje takový vektor cen p , že při těchto cenách, které nemohou ekonomické subjekty ovlivnit — jsou důsledkem tržních vztahů — působení zákona hodnoty na trhu, většina ekonomických subjektů bude motivována provést alokaci f_a , tj. stav ekonomiky bude „blízký“ kompetitivní rovnováze. Avšak podstatným předpokladem je existence ekonomiky s velkým množstvím „podobně se chovajících“ ekonomických subjektů, ale to jsou již otázky, které je třeba zkoumat podrobně.

Uvažujme tedy měřitelný prostor ekonomických subjektů $(A, \mathcal{A}, \nu)$, kde A je σ — algebra všech koalic ekonomických subjektů, ν je konečná míra, která nám „měří“ velikost koalice. Důležitým pojmem při zkoumání vzájemného vztahu mezi $C(\varepsilon)$, $W(\varepsilon)$ je pojem nesegmentová (atomless) ekonomika: ke každé koalici, jejíž velikost není rovna nule, tj. pro každé $E \in \mathcal{A}, \nu(E) > 0$, existuje taková koalice S , která je „menší“, ale nenulová, tj. $0 < \nu(S) < \nu(E)$.

Právě tento předpoklad, který si lze intuitivně představit tak, že ekonomika je složena z „mikroskopicky malých“ ekonomických subjektů, které mohou vytvářet jakékoliv koalice, je základní podmínkou pro rovnost $C(\varepsilon) = W(\varepsilon)$ (viz [1, věta 1, s. 843]).

V literatuře jsou formulovány i podmínky pro aproximaci jádra ekonomiky pomocí kompetitivních rovnováh, kde ovšem opět implicitně vystupuje požadavek na velký počet participujících ekonomických subjektů, jak je to např. zformulováno pomocí předpokladu, že každý ekonomický subjekt z konečné množiny subjektů se v ekonomice vyskytuje n -krát jako svá věrná replika. Potom, s přijetím dalších dodatečných předpokladů, lze kompetitivní rovnováhy (Walrasovy alokace) využít k aproximaci alokací z jádra ekonomiky směny (viz [1, věta 3, s. 855]).

Nemám zde prostor a ani není mým cílem podrobně zkoumat všechny podmínky pro aproximaci alokací jádra ekonomiky směny pomocí kompetitivních rovnováh (Walrasových alokací). Avšak šlo by dokázat, tak jak bylo částečně již prezentováno, že bez splnění předpokladu nesegmentové ekonomiky směny v nejširším slova smyslu nelze zabezpečit nastolení efektivní tržní ekonomiky.

3. Produktivní ekonomika

Z důvodu jednoduchosti našich úvah — obecného vymezení jádra ekonomiky, kompetitivní rovnováhy a dalších základních pojmů — jsme v reprodukčním procesu ekonomiky zkoumali pouze procesy rozdělování, směny a užití. Uvažujme nyní i proces výroby. K tomuto účelu uvažujme množinu výrobních technik: m -rozměrné reálné vektory, kde jejich záporné složky budou představovat vstupy (materiálové, energetické, pracovní síly), kladné složky výstupy — strukturu a objem produkce. Dostačně velká dimenze m , zahrnující celou strukturu vstupů a výstupů včetně vstupů pracovní síly v celé ekonomice, umožní využít m -rozměrný vektor pro určení ekonomické činnosti každého subjektu.⁹ Tento přístup poskytne i popis množiny výrobních technik každé koalice S .

Protože dimenze uvažovaných reálných vektorů musí zahrnovat mj. strukturu a objem produkce za celou ekonomiku, musí tedy popisovat i produkci, která je nutná nejenom na reprodukci pracovní síly, ale i na reprodukci každého ekonomického subjektu. Logickým spojením potom dostaneme i množinu zdrojů ekonomického subjektu, které mohou v různé míře uspokojovat jeho potřeby — lze uvažovat stejnou dimenzi reálných vektorů.

Upřesněme nyní prezentované poznámky. Je-li $a \in A$ ekonomický subjekt, potom $Y_a \subset R^m$ je množina jeho výrobních technik, kde zřejmě podle naší konvence je množina vstupů určena podmínkou $\max(0, -y)$,
 $y \in Y_a$

výstup $\max(0, y)$.¹⁰ Analogicky lze tyto pojmy rozšířit na libovolnou koalici $S \subset A$.

Motivaci každého ekonomického subjektu $a \in A$, tj. jeho cílové chování, popíšeme analogicky jako v případě ekonomiky směny, a to pomocí preferenční relace $\succsim_a$ na množině $X_a \subset R_+^m$, která určuje strukturu a objemy zdrojů uspokojujících jeho potřeby s různým užitekem v procesu jeho reprodukce.¹¹ V prvé řadě jde o uspokojení výrobních potřeb, ale i dalších, mj. potřeb pracovního kolektivu ekonomického subjektu.

⁹ Jedna ze složek uvažovaného vektoru bude určovat velikost živé práce. Tato složka bude vždy záporná, jako výraz toho, že nemůže být výstupem výrobní činnosti ekonomického subjektu.

¹⁰ Tj. pro vektor vstupu $\tilde{y}$ výrobní techniky $y \in Y_a$ platí $\tilde{y}_i = \max\{0, -y_i\}$, $i = 1, 2, \dots, m$. Analogicky pro vektor výstupu.

¹¹ Na rozdíl od ekonomiky směny, může užitekový prostor X_a obsahovat i záporné vektory (např. vstupy živé práce). Přestože množiny X_a, Y_a jsou tvořeny m -rozměrnými reálnými vektory, jde obecně o různé množiny, protože množina výrobních technik je v prvé řadě určena technickými a technologickými podmínkami výroby, zatímco užitekový prostor spolu s preferenční relací je determinován vlastnostmi ekonomického subjektu.

Produktivní ekonomika bude uspořádaná dvojice (ε, Y) , kde ε je zobrazení, určené předpisem

$$\varepsilon : a \rightarrow (X_a, \hat{a}), \text{ pro každé } a \in A. \quad /14/$$

Y je množina výrobních technik všech možných koalic ekonomických subjektů, tj.

$$Y = \{Y_S; S \subset A\}. \quad /15/$$

Stav ekonomiky potom bude každé zobrazení f množiny A do R^m tak, že $f_a \subset V_a$, pro každé $a \in A$. Tj. stav ekonomiky je určen alokací disponibilních zdrojů jednotlivým ekonomickým subjektům, které větší či menší mírou (tj. s různým užitekem) mohou zabezpečovat jejich reprodukci.

Stav ekonomiky (ε, Y) je dosažitelný, jestliže platí

$$\sum_{a \in A} f_a \in \sum_{a \in A} e_a + Y_A, \quad /16/$$

tj. mohou být alokovány jednotlivým ekonomickým subjektům pouze ty zdroje, které vznikly v procesu zhodnocení výchozích zdrojů — počátečních alokací e_a , $a \in A$.

Definice jádra produktivní ekonomiky (ε, Y) je analogická definici jádra ekonomiky směny, avšak navíc je zde popsán produktivní efekt ekonomiky:

Jádro ekonomiky (ε, Y) (budeme ho značit $C(\varepsilon, Y)$) je množina všech dosažitelných stavů této ekonomiky (viz /16/), kde pro žádnou koalici $S \subset A$ nejsou současně splněny následující dvě podmínky:

$$g_a \succ_a f_a, \text{ pro každé } a \in S \quad /17/$$

$$\sum_{a \in S} g_a \in \sum_{a \in S} e_a + Y_S. \quad /18/$$

Systém koalic β ekonomických subjektů nazveme rovnovážným systémem, jestliže vliv každého ekonomického subjektu je v různých koalicích zhruba stejný, jak vyplývá z podmínky pro tzv. rovnovážnou množinu Y :

Pro každou koalici $S \in \beta$ existují nezáporná reálná čísla δ_S tak, že platí $\sum \delta_S = 1$, pro každé $a \in A$ a dále je splněno:

$$\begin{matrix} S \in \beta \\ a \in S \end{matrix}$$

$$\sum_{S \in \beta} \delta_S Y_S \subset Y_A. \quad /19/$$

Podmínka /19/, kde navíc je Y_S uzavřená množina, $0 \in Y_S$, je důležitým postačujícím předpokladem pro to, aby jádro ekonomiky byla neprázdná

množina, kde dále předpokládáme, že X_a je uzavřená, konvexní, zdola omezená množina, $e_a \in X_a$, relace $\succ_a$ je konvexní pro každé $a \in A$, $Y_A \cap R^m_+ = \{0\}$.¹²

Podobně jako pro ekonomiku směny, i zde je základním problémem vztah mezi jádrem produktivní ekonomiky a body kompetitivní rovnováhy (Walrasovy alokace).

Pro vektor cen p a ekonomický subjekt a označíme $\pi(a, p)$ rozdělení zisku, tj. čistý důchod ekonomického subjektu. Nazveme ho stabilním, jestliže jsou splněny následující dvě podmínky:

$$\sup \{p \cdot y; y \in Y_a\} = \sum_{a \in A} \pi(a, p) \quad /20/$$

$$\sup \{p \cdot y; y \in Y_S\} \leq \sum_{a \in S} \pi(a, p), \text{ pro každou koalici } S. \quad /21/$$

Jestliže podmínka /20/ formuluje předpoklad, že „maximální“ celkový zisk ekonomiky je roven součtu zisku všech ekonomických subjektů, potom podmínka /21/ říká, že „maximální“ možný zisk každé koalice není větší než suma všech zisků všech jejích členů — ekonomických subjektů. Zřejmě v tomto případě neexistuje motivace ekonomických subjektů na vytváření dalších koalic, popř. na jejich restrukturalizaci. Jinými slovy to znamená, že za předpokladu vektoru cen p , kde všechny ekonomické subjekty ho považují za daný, který nemohu ovlivnit, je pro každý ekonomický subjekt a rozdělení $\pi(a, p)$ celkového zisku ekonomiky $\sup p \cdot Y_A$ optimální.

Kompetitivní rovnováhu (Walrasovu alokaci) (f, y) , $y \in Y_A$ pro produktivní ekonomiku (ε, Y) lze potom definovat takto:

Existuje vektor cen $p \in R^m$, $p \neq 0$ a stabilní funkce zisku $\pi(a, p)$ tak, že platí:

$$f_a \text{ je maximální prvek v rozpočtové množině} \\ \{x \in X_a, p \cdot x \leq p \cdot e_a + \pi(a, p)\} \text{ pro každé } a \in A, \quad /22/$$

$$p \cdot y = \max p \cdot Y_A, \quad /23/$$

$$\sum_{a \in A} f_a = \sum_{a \in A} e_a + y, \text{ tj. celková nabídka je} \\ \text{rovna celkové poptávce.} \quad /24/$$

Jestliže označíme $W(\varepsilon, Y)$ množinou všech kompetitivních rovnováh (Walrasových alokací) ekonomiky (ε, Y) , potom lze snadno uázat, že je $W(\varepsilon, Y) \subset C(\varepsilon, Y)$, tj. každý bod kompetitivní rovnováhy (Walrasovy alokace) je prvkem jádra produktivní ekonomiky (viz. [1, s. 838]).

¹² Důkaz této věty lze nalézt v [2].

Podrobná analýza množin $C(\varepsilon, Y)$, $W(\varepsilon, Y)$ by vyžadovala velký prostor spolu s náročnějším matematickým aparátem. Avšak to není mým bezprostředním cílem. Opět lze dokázat, že i pro produktivní ekonomiku je základní podmínkou pro efektivní tržní ekonomiku předpoklad nesegmentové ekonomiky, a tedy obsahová diskuse a vyústění kvalitativního resumé by bylo shodné jako pro ekonomiku směny.

Došlo 20. 4. 1990

Literatura

- [1] ARROW, K. J. — INTRILIGATOR, M. D.: Handbook of Mathematical Economics. New York, North-Holland, 2, 1982.
- [2] BÖHM, V. V.: The Core of an Economy with Production. The Review of Economic Studies, 1974, č. 3.
- [3] BUREŠ, J.: Zisk jako ukazatel efektivity chování podniku. Polit. Ekon., 37, 1989, č. 9.
- [4] HILDEBRAND, W.: Core and Equilibria of a Large Economy. Princeton, Princeton University Press 1974.
- [5] HILDEBRAND, W. — KIRMAN, A. P.: Introduction to Equilibrium Analysis. New York, North-Holland Publishing Company 1976.
- [6] IZÁK, V. a kol.: Stát, trh a hospodářská politika. Praha, EÚ ČSAV 1989.
- [7] KOUBA, K.: Kudy k efektivnímu trhu. Hospod. Nov., 1989, č. 51–52.
- [8] KOTULAN, A. — BUREŠ, J.: Kritéria efektivity, ukazatele plánu a vstřícné plánování. [VPE, č. 167.] Praha, EÚ ČSAV 1983.
- [9] TRISKA, D. — HLAVÁČEK, J.: Úvod do mikroekonomické analýzy. Praha, EÚ ČSAV 1986.

Konzultácie

Leasing - jedna z foriem financovania investícií

HOŠKOVÁ, Adela — MIKULÁŠOVÁ, Eva

Leasing možno charakterizovať ako formu získavania kapitálových aktív na využívanie počas celej alebo prevažnej časti ich životnosti na základe platenia stanovených poplatkov v určitom časovom období. V presnejšom zmysle slova leasing predstavuje prenájom výrobkov investičného charakteru, ktoré si nájomca vyberie sám. Charakteristickou črtou leasingu je skutočnosť, že pri jeho realizácii ide o dôsledné zotrvanie na zmluvnom nájomnom vzťahu, t. j. ponechanie výrobku v užívaní bez prevedenia vlastníctva a bez investovania zo strany nájomcu. Z finančného hľadiska leasing znamená, že investor môže leasingom získať investičné zariadenie bez toho, aby mal pripravené hotové prostriedky, alebo aby zariadenia prijímal výslovne formou úveru. Prijíma prakticky len záväzok platiť nájomné za používanie investície počas dohodnutej lehoty.

V posledných rokoch možno vo vyspelých štátoch sveta pozorovať vzrast leasingového trhu. Jeho popularita sa objasňuje tým, že účastníkom dohody dáva viacero výhod v porovnaní s tradičnými formami financovania, vrátane úverovania.

Predmetom leasingových obchodov je prakticky akýkoľvek hnuiteľný alebo nehnuteľný predmet. Najčastejšími predmetmi leasingových obchodov sú:

- budovy (napr. výrobné aj s celým zariadením, liečebné a komunálne budovy);
- výrobné zariadenia (napr. stavebné, textilné, obrábacie, zdvíhacie zariadenia);
- stroje (napr. kancelárske zariadenia, počítače, spolu so softwarom alebo bez neho);
- sklady;
- vozidlá, príp. aj ich príslušenstvá;
- obchodné objekty (napr. predajne);
- kancelárske budovy.

V súčasnosti sa používajú dva hlavné druhy leasingových obchodov:

- a) krátkodobý, prevádzkový leasing (často nazývaný ako operatívny),
- b) dlhodobý, finančný leasing, ktorý sa delí na plne amortizačný a čiastočne amortizačný.

Prevádzkový leasing z hľadiska používateľa slúži na uspokojovanie krátkodobých požiadaviek na základné prostriedky, na zmiernenie investičných rizík alebo na rýchlejšie zavádzanie výsledkov technického pokroku. Preto je možné operatívny leasing vypovedať, je však potrebné dodržať zmluvne stanovené výpovedné lehoty.

Prevádzkový leasing je veľmi blízky nájomnému, ale nie je s ním totožný. V medzinárodnej praxi existuje aj taký druh leasingovej zmluvy, ktorý má charakter nájomného (contract hire). Rozdiel medzi leasingom a prenájmom je v tom, že pri zmluve dlhšej ako 6 mesiacov sa považuje za leasing, pri zmluve kratšej ako 6 mesiacov sa považuje za prenájom.

Prevádzkový leasing má krátkodobejšiu platnosť, obvyklými objektmi sú vozidlá, počítače, výrobky využiteľné v širšom okruhu, prípadne také zariadenia, pri ktorých je rýchle zastarávanie.

Pri plne amortizačnom leasingu, na rozdiel od čiastočne amortizačného, sa celkové nadobúdacie náklady, finančné náklady na správu atď. na konci nájomného obdobia uhradia v plnej výške. V prípade, že objekt je ešte upotrebitelný, môže sa nájomca rozhodnúť pre jednu z alternatív:

- odkúpenie väčšinou za symbolickú cenu uhradenú v jednej splátke alebo vo viacerých splátkach;
- predĺženie nájomnej zmluvy pri súčasnom výraznom redukování nájomných splátok;
- vrátenie objektu lesingu prenajímateľovi.

Na konci základného nájomného obdobia pri čiastočne amortizačnom leasingu je možné dohodnúť:

- vrátenie objektov v stave dohodnutom v kontrakte;
- odkúpenie objektov za skutočnú alebo zostatkovú cenu;
- pokračovanie v nájomnej zmluve na základe novokalkulovaných leasingových splátok.

V prípade finančného leasingu podnik zaoberajúci sa touto činnosťou poskytuje v podstate úver pre používateľa tak, že kapitálové statky si ponecháva vo svojom vlastníctve a primárne sa stará o ich spoľahlivosť. Obvykle ide o zmluvy dlhodobejšie. Pri finančnom leasingu je charakteristické, že ťažko a zriedkavo je možné takúto zmluvu vypovedať pred jej splatnosťou. Leasingová odmenu treba platiť aj v prípade zániku predmetu leasingu a aj v prípade, že neprináša zisk. Všetko toto robí finančný leasing porovnateľným s poskytovaním úveru. Leasing sa od úveru odlišuje tým, že predmet leasingu zostáva až do konca vlastníctvom leasingovej spoločnosti. To znamená podstatný rozdiel. Leasing predstavuje pre kupujúceho 100 % financovanie cudzím kapitálom. V prípade bankového úveru je vždy potrebné mať časť kapitálu.

Leasing je jedným z kanálov formovania výrobného kapitálu aj zakladajúcich sa spoločných podnikov. Medzi jeho najdôležitejšie prednosti patrí široká škála služieb poskytovaných pri tejto forme financovania. Je to hlavne organizácia a financovanie dopravy, montáže, technickej obsluhy a poistenia objektu leasingov, zabezpečenie náhradnými dielmi, konzultačno-poradenské služby (napr. pri zdaňovaní). Zahrnutie týchto výdavkov do nájomného spravidla zabezpečuje nájomcovi relatívnu hospodárnosť pri nákladoch na získanie a využívanie zariadení. Okrem toho využitie uvedených a aj iných služieb, možnosť získať zariadenia „na kľúč“ uvoľňuje nájomcovi čas a energiu na riešenie iných otázok. To všetko dáva leasingovému financovaniu veľkú pružnosť, umožňuje operatívne reagovať na konjunktúrne zmeny na trhu pri nákupe zariadení.

Leasing možno členiť podľa viacerých (zaužívaných) hľadísk:

— podľa spôsobu použitia rozoznávame výrobný a spotrebný leasing;
— podľa predmetu leasingu hovoríme o hnutelnom a nehnuteľnom leasingu; v prípade nehnuteľnosti je platnosť leasingovej zmluvy prirodzene dlhšia;

— podľa použitia predmetu leasingu rozlišujeme individuálny (uvedený cieľ alebo účel využitia) a bianko (bez uvedenia cieľa alebo účelu) leasing;

— z hľadiska spolupráce leasingovej spoločnosti môže ísť o čistý leasing (len púhy prenájom užívateľovi bez údržby a opravy) a plný alebo vyčerpávajúci leasing, ktorý ponúka aj zvláštne služby, pochopiteľne, za vyššie odmeny;

— podľa úlohy účastníka rozlišujeme aktívny (vystupuje ako predávajúci) a pasívny (vystupuje ako kupujúci) leasing;

— o termínovanom leasingu hovoríme vtedy, keď používanie zariadenia je povolené na určený čas a v ňom je možné pokračovať len vtedy, ak zmluva obsahuje možnosť jej obnovenia alebo predĺženia;

— o medzinárodnom leasingu hovoríme vtedy, keď operácie alebo úkony sa uskutočňujú cez štátne hranice alebo pobočkami založenými v zahraničí; tuzemský leasing znamená, že sa na ňom zúčastňujú len tuzemskí partneri;

— o „sell and lease back“ hovoríme vtedy, keď užívateľ nakúpi potrebné zariadenie, potom ho odpredá leasingovej spoločnosti, a zároveň vystupuje ako kupujúci leasingu. Takýto úkon je výhodný pre iniciátora preto, lebo sa okamžite dostane ku kapitálu, pričom stav používaných základných prostriedkov mu neklesne.

Z doterajšej aplikácie leasingu predovšetkým vo vyspelých štátoch možno vytypovať jeho mnohé výhody, ale i nevýhody.

Hlavnou prednosťou leasingu z hľadiska nájomcu je možnosť okamžitého získania investičného zariadenia pre výrobu formou prenájmu bez potreby finančných prostriedkov. Použitie leasingu ušetrí vlastný kapi-

tál nájomcu. Vo všeobecnosti sa prijal názor, že použitie vlastného kapitálu je najdrahším riešením pre investora, hlavne ak tento kapitál môže byť užitočnejšie (napr. na financovanie výdavkov spojených s leasingom, ktoré nie sú ním poskytované).

Medzi ďalšie prednosti leasingu patria:

— Znižuje sa riziko spojené s morálnym zastarávaním zariadenia, problémy amortizácie sú vyriešené. Leasingová zmluva sa podpisuje na také dlhé obdobie, na aké je zariadenie nevyhnutné. Pri zariadeniach podliehajúcich rýchlemu opotrebovaniu a zastarávaniu sa podpisuje zmluva na kratšie obdobie, po jej vypršaní sa vymení za najnovší model, čím sa zabezpečí možnosť držať krok s vedeckým pokrokom.

— Vopred stanovená výška splátok počas dohodnutého obdobia zabezpečí pre nájomcu možnosť presnej kalkulácie potrieb a zdrojov.

— Používanie leasingu neovplyvňuje úverovú schopnosť používateľa a jeho likviditu. Poskytovanie leasingu a úveru sa neposudzuje podľa rovnakých podmienok. V prípade, že kupujúci nevie pri žiadosti o poskytnutie úveru preukázať požadované záruky na jeho úhradu, má možnosť získať požadované zariadenie formou leasingu. V tomto prípade leasing v skutočnosti zväčšuje finančný potenciál kupujúceho. Podľa názoru odborníkov z praxe je leasing pre mnohé firmy dodatočným úverovým zdrojom.

Leasingom sa zaoberajú výrobné firmy, pobočky výrobných firiem, a hlavne špecializované leasingové spoločnosti.

Z hľadiska leasingovej spoločnosti ide pri leasingu o formu podnikania, ktorého výsledky musia kryť všetky náklady, úroky z vlastného alebo požičaného kapitálu, poistenie rizika a zisk.

Leasing je na prvý pohľad drahší nástroj financovania ako nákup. Napriek tomu pri individuálnej kalkulácii nájomcu môže byť ekonomickejšou formou než kúpa. Okrem už uvedenej možnosti podnikania aj v prípade nedostatku finančných prostriedkov leasing prináša nájomcovi napr. aj daňové výhody, ktoré znižujú čiastku pre daňové priznanie; údržbu zariadení prenecháva nájomca na starosť leasingovej spoločnosti, ktorá zamestnáva na údržbu vysokokvalifikovaný a špecializovaný personál; v niektorých leasingových zmluvách je stanovené, že prenajímateľ sa musí postarať v prípade výpadku stroja o okamžitú náhradu, čím je nájomca uchránený od výpadkov vo výrobe.

Uvedené prednosti leasingu nemožno považovať za vyčerpávajúce a ani za nemenné.

Kvôli úplnosti poukážeme aj na nedostatky leasingu a uvedieme dôležité protiargumenty:

— počas trvania leasingu nájomca vo väčšine prípadov nemá možnosť predať alebo vrátiť zariadenie, hoci v jednotlivých prípadoch by bolo možné takýmto spôsobom korigovať predchádzajúce chybné rozhodnutia;

— v prípade zhoršenia hospodárskej situácie nájomca je vystavený

tomu, že leasingová spoločnosť vystúpi s požiadavkou vydania používaného predmetu;

- poplatok za prenájom je vysoký;
- po vypršaní splatnosti zmluvy odkúpenie zariadenia predstavuje ďalšie výdavky, aj keď v rámci splátok bola jeho plná hodnota zaplatená.

Skúmanie argumentov a protiargumentov vedie k záveru, že o vhodnosti použitia leasingu možno rozhodnúť až na základe zváženía ekonomickej výkonnosti a možností nájomcu a po zvážení výhod, ktoré mu môže leasing priniesť. Preto nie je vhodné leasing ako alternatívny prostriedok vopred odmietnuť s odvolaním sa na jeho drahotu, zároveň nie je možné propagovať ho ani ako jedinú spasiteľskú metódu na povznesenie úrovne národného hospodárstva.

Leasing v ČSFR

V ČSFR rovnako ako vo väčšine východoeurópskych krajín dochádza k snahe reštrukturalizovať vnútornú ekonomiku s cieľom prispôbiť jej fungovanie novým podmienkam vo svete. Ide o procesy, ktoré vyžadujú prehodnotiť niektoré doteraz platné prístupy.

Napriek tomu, že vo vnútroštátnych vzťahoch nie je forma plateného prenájomu ničím neznámym, v hospodárskej praxi nenašla širšie uplatnenie. To je možné konštatovať aj o medzinárodnom leasingu.

Príčiny môžeme rozdeliť do dvoch kategórií:

1. Systém plánovania zahraničného obchodu s plným odčerpávaním a na druhej strane pridelovaním devíz nestimuloval podniky k tejto forme angažovania sa. Rozhodujúca väčšina potrebného dovozu strojov a zariadení sa riešila klasickými obchodnými metódami, predovšetkým nákupom. Inú formu predstavovali a dodnes predstavujú zmluvné dohody v rámci takej výrobnéj kooperácie, keď hodnota zariadenia sa spláca výrobkami vyprodukovanými na tomto zariadení. Okrem toho sa používali náhradné a niekedy aj neekonomické riešenia (napr. devízovo-návratné úvery, licencie) a dôvodom ich používania bola a vlastne zatiaľ aj je nekonvertibilnosť česko-slovenskej meny.

2. Veľmi nízka informovanosť o tejto forme získavania strojov a zariadení, a to tak v minulosti, ako aj v súčasnosti, spôsobuje, že situácia nie je omnoho lepšia.

Prvá kategória príčin je výsledkom mnohoročného ignorovania riadenia národného hospodárstva ekonomickými metódami. Druhá kategória je zapríčinená nedostatkom špecialistov v tejto oblasti. Preto na popredné miesto sa dnes dáva príprava kvalifikovaných kádrov, vrátane sféry medzinárodného leasingu. Treba cieľavedomejšie prilákať zahraničných odborníkov, a takisto posielat aj našich špecialistov na stáže do zahraničných leasingových spoločností.

Leasing v česko-slovenských podmienkach má zatiaľ veľmi chudobnú

tradíciu. Z doterajších skúseností preto možno konštatovať iba obmedzený okruh (nie reprezentatívny) poznatkov:

— Ukazuje sa, vzhľadom na nedostatok vlastných devízových kapitálových zdrojov, že v ČSFR je výhodné využívať predovšetkým leasing, ktorý je formovaný dohodou o možnosti kooperácie v tom zmysle, že prenajaté výrobné zariadenie nájomca spláca výrobkami na ňom vyrobenými priamo výrobcovi, ktorý je zároveň aj prenajímateľom.

— Tento spôsob leasingu sa ľahšie uzatvára medzi malými, pružnými firmami, pretože veľké, renomované firmy buď nemajú o výrobky na dodanom zariadení záujem, alebo naopak, požadujú veľmi veľké množstvá, ktoré menší česko-slovenský podnik nie je schopný dodať. Veľkosť kooperácie určuje aj druh výrobného programu. Iná situácia je napríklad v potravinárskom priemysle a iná v strojárstve.

— Z hľadiska nášho špecifického problému je pri možnosti splácania leasingu vlastnými výrobkami dôležité vyhľadávať takého dodávateľského partnera, ktorý má už vybudovanú dobrú pozíciu na trhu.

V súčasnom období sa o možnosti využívania leasingu v česko-slovenskej hospodárskej praxi nemálo diskutuje. Podstatne zmeniť situáciu by mohlo zakladanie špecializovaných leasingových spoločností, ako napr. založenie prvej leasingovej a finančnej spoločnosti CORFIN s 50 % zahraničnou kapitálovou účasťou.

Vzhľadom na rýchlo sa vyvíjajúcu situáciu v našej republike, v súčasnosti sa ukazujú výborné perspektívy pre rozvoj leasingu medzi Východom a Západom. Problémom však zostáva nekonvertibilita našej meny.

Česko-slovenský právny poriadok pripúšťa splácanie v peňažnej forme. Doteraz v rozhodujúcom počte prípadov prevládala peňažná forma. Nie je však možné vylúčiť, že pri určitom deficite voľne vymeniteľných mien budú česko-slovenské subjekty v budúcnosti presadzovať formu splácania nájomného vyprodukovanými výrobkami aj v prípade, keď prenajímateľom je leasingová spoločnosť. Čiastkovým riešením za tejto situácie by bolo využitie usporiadania, ktoré je známe ako kompenzačné financovanie nájomných poplatkov. Vzhľadom na to, že hlavne v Maďarsku a v Poľsku sú s týmto usporiadaním určité skúsenosti, uvádzame stručné informácie o kompenzačnom financovaní leasingu.

Pri tomto spôsobe financovania ide o presadenie možnosti platiť nájomné výrobkami vyrobenými na prenajatom zariadení. Vzhľadom na to, že západné leasingové spoločnosti obvykle nie sú pripravené prijímať platby za prenájom v hotových výrobkoch, riešenie tohto problému často vyúsťuje do zložitého usporiadania, ktoré zahŕňa niekoľko odlišných fáz.

Leasingové spoločnosti vo všeobecnosti požadujú, aby dodávateľ hotových výrobkov vyrobených na prenajatom zariadení podpísal oddelene dohodu s ďalšou spoločnosťou, ktorá bude disponovať s týmito výrobkami. Výnos z predaja bude slúžiť na úhradu poplatkov z prenájmu.

Do tejto transakcie kompenzačného prenájmu potom vstupuje ešte obchodná organizácia, ktorá bude plniť úlohu sprostredkovateľa. Prostredníctvom väzieb obchodnej organizácie s koncovým používateľom ponúknutých kompenzačných výrobkov sa môže podpísať leasingová zmluva. V týchto prípadoch vstupuje do transakcie leasingová spoločnosť len vtedy, ak je istý pravidelný prísun konvertibilnej meny na účet spoločne udržiavaný budúcim nájomcom a odberateľom kompenzačných výrobkov.

Ďalším kľúčovým faktorom je požiadavka finančných záruk leasingovej spoločnosti na krytie rizík. Prenajímateľ (leasingová spoločnosť) má v podstate dve možné alternatívy. Jednak využiť poisťku v poisťovacej spoločnosti, alebo žiadať nájomcu o poskytnutie záruk, prostredníctvom národných zahraničných obchodných bánk. Pre prenajímateľa je druhá alternatíva menej nákladným riešením.

Kompenzačné financovanie leasingu má vplyv aj na dĺžku nájomného obdobia. Vo väčšine východoeurópskych štátov leasingový kontrakt trvá 4—5 rokov. V prípade, že prenajímateľ pristúpi na úhradu nájomného dodávkami výrobkov, od nájomcu sa očakáva, že prijme kratšie nájomné obdobie. Dôvodom k tomu je zníženie rizika spojeného s ťažkosťami pri zhodnotení ceny kompenzačných dodávok za dlhé obdobie, pretože čím dlhšie je obdobie, tým väčšie je riziko tak pre prenajímateľa, ako aj pre sprostredkovateľa (obchodnú organizáciu).

Medzi negatívne prvky kompenzačnej formy leasingu patrí skutočnosť, že je potrebné voliť medzi niekoľkými dodatkovými kontraktmi, ktoré cenu transakcie zvyšujú.

Záver

Leasing ako jedna z foriem finančného zabezpečenia investičných zariadení sa v zahraničí osvedčila a mimoriadne rýchlo rozšírila. Leasing nadobúda čoraz viac cieľovo orientovanú podnikateľskú formu, ktorá sa vyznačuje pohotovou a pružnou absorpciou vedecko-technického pokroku s cieľom získať rýchlym zavedením výroby nových výrobkov vysokej technickej úrovne čo najvyššiu ziskovosť a čo najvyššiu rýchlosť obratu vložených prostriedkov. Zvyšujúci sa význam leasingu v zahraničí bude čoraz viac pôsobiť aj na česko-slovenský priemysel, čo si bude vyžadovať adekvátne prispôsobenie sa zahraničným podmienkam.

Charakteristickou črtou česko-slovenského leasingu je nedostatok kapitálu a chýbajúci trh kapitálu, problém, nekonvertibility česko-slovenskej meny, nezodpovedajúca administratívno-právna úprava financovania leasingových operácií, nedostatočná informovanosť česko-slovenských záujemcov a existencia v súčasnosti len jedinej novo založenej leasingovej spoločnosti.

Na ďalšie rozšírenie leasingu, technický rozvoj a inováciu je v ČSFR nevyhnutných viacero činiteľov, z ktorých spomenieme len niektoré:

- zdokonalenie právnych noriem, ktoré upravujú leasing v súlade s medzinárodnými dohodami;
- vytvorenie dobre fungujúceho trhu kapitálu a tým vytvorenie väčších možností alokácie kapitálu;
- dosiahnutie konvertibility česko-slovenskej meny;
- úprava zdaňovania (daňové úľavy) a ďalšie výhody pri aktívnom, príp. aj pasívnom leasingu spojené s úpravou účtovnej evidencie.

Literatúra

- [1] BARTÓK, J.: A lizing elmélete és gyakorlata. [Výskumná správa.] Budapešť 1986.
- [2] BLATNÝ, M. — BÁČA, J.: Metodický na tuzemský leasing. Hospod. Nov., 1990, č. 16.
- [3] KLOKNER, Š.: Leasing. Nová forma financovania investícií. [Štúdia.] Bratislava, ŠBČS 1984.
- [4] Leasing in Österreich. [Informačný materiál.] Viedeň, VÖLG 1989.
- [5] SEMAKIN, A.: Iz sovremennogo arsenala — lizing. [Ekonomičeskoje sotrudničestvo stran — členov SEV. Moskva 1990, č. 1.
- [6] ŠPIČKA, J. — VOTÝPKA, J.: Možnosti uplatnění leasingu v podmínkách čs. ekonomiky. Národ. Hospod., 1990, č. 6.
- [7] URBÁNEK, J.: Leasing — lekce z hospodárnosti. Hospod. Nov., 1989, č. 3.

Správy

Druhý československo-britský okrúhly stôl Reštrukturalizácia zrelých ekonomík

Druhý československo-britský okrúhly stôl o reštrukturalizácii zrelých ekonomík v dňoch 29.—30. mája 1990 v Starej Lesnej by bolo možné povrchne charakterizovať ako pragmatický. V novej spoločenskej situácii u nás — priaznivo naklonenej, a zároveň nástojčivo vyžadujúcej riešiť konkrétne praktické otázky čs. hospodárstva — sa aj organizáciou okrúhleho stola do štyroch blokov (1. Základné problémy, 2. Rôzne riešenia problémov, 3. Sociálne dôsledky jednotlivých riešení, 4. Politické a inštitucionálne implikácie riešení), jeho prioritným zameraním na čs. realitu a zložením britskej časti, v ktorej boli zastúpené aj podnikateľské kruhy (predseda East European Trade Council, výkonná riaditeľka Barbican Centre) a traja členovia britského parlamentu takéto nasmerovanie okrúhleho stola akoby predučilo. Predsa však, popri pragmatických návrhoch, väčšine navrhovaných a diskutovaných riešení z britskej ani československej strany nechýbali seriózne teoretické argumenty.

Škoda, že „podaná ruka“ — ponuka skúseností a vedomostí o zrelej trhovej ekonomike britskými účastníkmi — nenašla dostatočne adekvátneho

pendanta v predstaviteľoch našej politickej, riadiacej a podnikovej praxe, ktorých neúčast na okrúhlym stole je iba čiastočne ospravedlniteľná „predvolebnou horúčkou“, prípadne inými povinnosťami. Československo-britský okrúhly stôl dal široký priestor pre pozitívne (ako čo urobiť) i pre negatívne učenie sa (ako čo neurobiť) a umožnil zamýšľať sa nad podmienkami aplikability cudzích skúseností.¹

Ako na predchádzajúcom okrúhlym stole v minulom roku v Newcastle upon Tyne reštrukturalizácia zrelých ekonomík sa posudzovala z najširších súvislostí. Pozornosť sa nesústreďovala natoľko na otázku „čo“, ako na otázku „ako“. Posúdili sa najnovšie znaky reštrukturalizácie britskej ekonomiky (pokles naftového priemyslu a pokračujúce znižovanie spracovateľského priemyslu), ktoré nezmenili celkový štruktúrny profil Veľkej Británie charakterizovaný dezindustrializáciou a rozvojom založenom na III. sektore. Tento dlhotrvajúci štruktúrny pohyb má mnohé rozporuplné dôsledky: zahraničný deficit (nehmotný vývoz nestačí kompenzovať zníženie hmotného vývozu, rastie dovoz spotrebného tovaru: „Briti sú viac importne oriento-

¹ Napríklad britská strana za netransferabilný do svojej krajiny pokladala tripartitný systém vyjednávania ako systém podí nej — vhodný pre malé krajiny.

vaní ako Francúzi“), ale i zníženie ekologickej zaťaženia, prudký rast nezamestnanosti v počiatočných rokoch, ktorý sa v poslednom roku zastavil a znížil (t. r. okolo 1,5 mil. nezamestnaných oproti viac ako 3 miliónom v minulých rokoch) ako dôsledok postupného „nasávania“ pracovných síl v III. sektore a netradičných foriem zamestnanosti zvyšujúcich dopyt po pracovných silách, ktorý terciár — na rozdiel od industriálnej zamestnanosti — umožňuje.

Ukazuje sa, že na otázku „ako“, sa nie všetky názory vládnucej konzervatívnej strany a opozičnej labouristickej strany (pri okrúhlym stole sa zúčastnili zástupcovia oboch) diametrálne odlišujú. Obe strany uznávajú nutnosť určitého „riadenia“ trhu a niektoré rozdiely v názoroch na rozsah a nástroje „riadenia“ sa zmenšujú. Labouristi napr. dospeli k poznaniu ohraničenej účinnosti administratívnych opatrení (reštrikcia dôchodkov, cenová reštrikcia). Obe strany v zásade zastávajú dosť podobné stanovisko k znižovaniu štátneho sektora a na jeho úlohu v štruktúrnych zmenách v súčasných podmienkach.² Uvedomujú si potrebu určitej „programovosti“ na centrálnej i regionálnej úrovni, ktorá vytvára podmienky pre štruktúrny rozvoj (napr. programy rozvoja zón podnikania, rekvalifikačné programy a pod.).

Väčšie rozdiely, ktoré sa diskutovali za okrúhlym stolom, sú v názoroch na vzťah centralizmu a decentralizmu v

štátnom „riadení“ trhového hospodárstva. Labouristi preferujú decentralistický model blízky k modelu aplikovanému vo Francúzsku. Tradične centralistickejšie zameraná je terajšia vládna strana.³ Bez rozdielu politických názorov pokladá sa ale úloha regionálnych orgánov v hospodárstve za nenahraditeľnú. Platí to v bežnom hospodárskom živote a o to viac v zlozomých obdobiach. Regionálne orgány nesú veľký podiel na úspešnosti či neúspešnosti reštrukturalizácie v danom regióne. Najpozitívnejšie výsledky sa dosahujú tam, kde sa podarí ich úsilie spojiť s biznisom.

Ťažiskom okrúhleho stola bola diskusia o prechode čs. hospodárstva na trhovú ekonomiku. Medzi základné diskutované otázky sa dostala rýchlosť prechodu na trhovú hospodárstvo, sociálne náklady prechodu, uskutočniteľnosť prechodu interpretovaná ako spoločenská prijateľnosť sociálnych nákladov prechodu atď. Všetky tieto otázky bezprostredne súvisia so zvoleným programom prechodu na trhovú hospodárstvo. Má ísť o „riskantný šokový“ program terapie, „bezpečný“ pomalý program terapie, „dávkový“ program prechodu?

Niger Forman, predseda Great Britain — East Europe Centre a MP za konzervatívnu stranu sa pokúsil o svoju projekciu minimálnych krokov čs. reformy. Zahŕnul do nej 1. mobilizovanie interných úspor a zapojenie externých úspor (zahraničných investícií), 2. eliminovanie dotácií a prechod

² Labouristi v prípade volebného víťazstva napr. nehodlajú masovo nacionalizovať s výnimkou niektorých odvetví produkujúcich verejné statky (napr. telekomunikácie). Odporučili napr. i odpredaj komunálnych domov a bytov do súkromných rúk i keď sú toho názoru, že trh bytov „všetko nevyrieši“.

³ Decentralistický model dáva možnosť, aby sa v prípade rozdielnej politickej reprezentácie na lokálnej a centrálnej úrovni lokálne hospodársko-politické programy odlišovali od vládneho programu. Britská vláda zvyšovanie moci lokálnych orgánov hodlala doplniť zväčšenou kontrolou zo strany občanov. Za vhodný nástroj sa pokladala tzv. poll tax. Rozšírenie počtu daňových poplatkov a zvýšenie lokálnych daní malo totiž prispieť k zvýšeniu tlaku obyvateľov na znižovanie lokálnych výdavkov. Ako je známe, poll tax sa stretla s rozhodným odporom britskej verejnosti.

na trhové oceňovanie, 3. motivovanie pracovnej sily s cieľom zvýšiť výkonnosť, 4. produkovanie dostatku tvrdej meny, 5. nahradenie trhu RVHP inými trhmi, 6. získavanie manažérskych skúseností, 7. zastavenie znečisťovania životného prostredia a zatvorenie podnikov — hlavných znečisťovateľov. Povšimnutiahodné je, že navrhovaný prístup sa zameriava na podporu produkčného sektoru, na prechod deficitu k vyrovnanosti na základe politiky podpory ponuky.

Návrhy ako riešiť základné otázky prechodu, ako uskutočniť jednotlivé kroky reformy padali rôzne. Niektoré čiastkové riešenia boli evidentné: napr. zakladanie škôl manažérov, príprava rekvalifikačných programov, získavanie zahraničných strategických a finančných investorov (na podporu investícií do Česko-Slovenska existuje vo Veľkej Británii tzv. Investment Insurance Scheme), dôraz na marketing a pod. Iné sa ukázali značne spornejšie: Britská strana vyjadrovala pochybnosť o možnostiach rýchlej privatizácie. Rozpačito až zamietavo sa vyjadrovala o schéme rozdelenia časti národného majetku bez úhrady obyvateľstvu. Za rozhodujúce pokladala vytvoriť priaznivé podmienky pre vstup súkromného zahraničného a domáceho kapitálu (priaznivé daňové a legislatívne podmienky, kvalifikačné predpoklady manažérov a pod.). Britské skúsenosti ukazujú, že stratové štátne podniky sa ťažko „ponúkajú na trhu“, začínať treba s tými, ktoré sa rýchlo a ľahko dajú pripraviť na predaj. Mnohé štátne podniky si vyžadujú štátne investície, ktoré ich pred predajom „postavenia na nohy“. Vystríhať sa pokúšenia predať za nízku cenu stratové podniky pokladá britská strana za predpoklad úspechu. Nejde totiž len o stratu „v štátnej peňaženke“, ale o možnú stratu politickej prestíže privatizácie. Sú tieto skúsenosti pre nás

poučné? Sotva možno odpovedať záporne.

Medzi „ťažké otázky“ patrila i cenová reforma. Vyjadrili sa známe argumenty pre a proti cenovej liberalizácii (k prvým patria: kritériom alokácie môžu byť iba trhové ceny, dotácie k cenám sú neprípustné; k druhým: ceny budú za podmienok hlbokého deficitu a monopolného trhu naďalej skreslené, ba čo horšie, v týchto podmienkach sa nezaručí trhová reakcia na ceny). Diskutovala sa možnosť zavedenia enkláv voľných cien na tých parciálnych trhoch, kde existuje dostatok a súťaž ako i nutnosť zdaňovania nadpriemerného zisku pri používaní voľných cien.

V prechodnom období odporúča britská strana klásť zvlášť veľký dôraz na sociálnu politiku. Zdôvodňovala to nielen nevyhnutnosť neprekročiť hranicu sociálnej prijateľnosti reformy, ale i nevyhnutnosťou získať podporu spoločnosti pre reformu i napriek jej nepriaznivým sprievodným znakom. Ak sa totiž zavrhnú politika „tvrdej ruky“, jedinou inou možnosťou je úsilie dosiahnuť sociálny konsenzus (prof. Ray Pahl). Sociálnu kohéziu možno preto pokladať za podmienku úspechu reformy sine qua non. I britské povojnové skúsenosti ukazujú nesmiernu dôležitosť ochoty národa znášať hospodárske a sociálne náklady obnovy rekonštrukcie britského hospodárstva a spoločnosti.

Stupeň sociálnej kohézie nezaručuje iba sociálna a hospodárska politika (napr. dôchodková politika zameraná na ochranu pred znehodnocovaním dôchodkov a úspor obyvateľstva, daňová politika, politika zamestnanosti atď.), ale i politická kultúra najvyšších orgánov: schopnosť priznávať si chyby a korigovať ich, úsilie o poznanie a rešpektovanie názorov verejnosti a pod.

Britskí účastníci upozorňovali na nové sociálne rozpory, resp. vyostrenie

doterajších rozporov s prechodom na trh: rast zločinnosti, nová hospodárska kriminalita (daňový únik a pod.), sociálna diferenciacia. Hoci ich názory na sociálne trhové hospodárstvo boli rôzne, všetci pokladali princíp určitého sociálneho vyrovnávania za nevyhnutný (podpory sociálne slabším vrstvám, v nezamestnanosti atď.).

Politické a inštitucionálne dôsledky rôznych riešení sa diskutovali priebežne a zvlášť v poslednom bloku. Azda najpodnetnejšou bola úvaha Ch. Smitha (hovorca pre ekonomické otázky za Labour Partý v britskom parlamen-

te) o vzťahu politických cyklov a cyklov hospodárskej politiky.⁴ Dvojročné obdobie do nových volieb v Česko-Slovensku hodnotil ako prikrátke na uskutočnenie zásadných krokov prechodu. Toto obdobie môže ešte skrátiť na polovicu politika predvolebných ústupkov vlády v 2. roku svojho mandátu.

V tomto bloku sa diskutovali aj inštitucionálne predpoklady vytvárania jednotlivých trhov (napr. trhu kapitálu) a osobitne reforma v bankovníctve.

Brigita Schmögnerová

Medzinárodný seminár Vzťahy štátu a trh v modernej ekonomike

V dňoch 10.—13. septembra 1990 sa uskutočnil v Bratislave seminár na tému *Vzťahy štátu a trhu v modernej ekonomike*. Organizátormi podujatia boli vo vzájomnej spolupráci tri inštitúcie: Ústredný ústav národohospodárskeho výskumu, pobočka Bratislava, Česko-slovenská vedecko-technická spoločnosť pri pobočke ÚÚNV Bratislava a Centre for Research of European Social and Employment Policy (CRESEP — Centrum pre výskum európskej sociálnej a zamestnaneckej politiky pri Universite v Bath, Veľká Británia). Seminár predstavoval vlastne prvú akciu Spoločného európskeho projektu rozpracovaného v rámci programu TEM-PUS. Z tohto dôvodu bol na seminári prítomný okrem britských expertov z University of Bath aj P. Timko z EU-REG-u (Europäische Vereinigung für Internationale Zusammenarbeit, Stuttgart, SRN).

Predmetom prednášok, plenárnych rokovaní a diskusií bola analýza vzťahov štátu a trhu krajín Európskych spoločenstiev (ES) a ťažkosti za-

vádzania trhovej ekonomiky v krajinách strednej a východnej Európy.

Seminár pozostávajúci z deviatich pracovných rokovaní v sekciách a štyroch plenárnych rokovaní otvoril úvodným prejavom K. Pekník, poverený vedením Ústredného ústavu národohospodárskeho výskumu, pob. Bratislava. Prednášky sa konali vo dvoch paralelných pracovných sekciách. Prvá sekcia sa zaoberala otázkami verejných financií, privatizácie, cien, trhu práce. Druhá sekcia bola zameraná na sociálnu politiku, problémy marginalizácie sociálnych skupín, osobné sociálne služby a ich privatizáciu.

Úvodné plenárne rokovanie, pod názvom *Dve šance pre Európske spoločenstvo: jednotný trh 1992 a zmeny vo východnej Európe*, viedol G. Room. V otázke jednotného európskeho trhu sa dotkol niektorých problémov s tým spojených: zosúlaďovanie finančných systémov, vytváranie trhu práce s nadnárodne riadenou sociálnou politikou, možné začiatkové negatívne efekty pre určité oblasti a určité skupiny obyva-

⁴ Napríklad v závislosti od striedania vládnúcich strán sa striedali nacionalizačné a denacionalizačné vlny vo Veľkej Británii (nacionalizačné vlny 1945—1951 Atlee, 1964—1969 Wilson, 1974—1979 Callaghan), vo Francúzsku [po druhej svetovej vojne de Gaulle, 1972—1977 Mitterand, po roku 1981 znovu socialisti].

teľstva. V otázke zmien v strednej a východnej Európe sa zaoberal vplyvom otvorenia sa týchto trhov na trh ES, kde určujúcimi faktormi sú emigrácia a prílev zahraničných investícií. K danej problematike vystúpil so svojim prejavom aj P. Timko, ktorý vyzdvihol snahu ES zabrániť prílevu emigrantov z krajín východnej Európy, najmä po otvorení sa trhu ZSSR. V otázke prílevu kapitálu do krajín východnej Európy zdôraznil prevahu osobitných záujmov vyspelých krajín nad humanitárnymi cieľmi, čím vzniká určité nebezpečenstvo zneužitia krajín bývalého východného bloku s možnými dlhodobými nepriaznivými následkami. V koreferáte na tému *Niektoré vybrané problémy realizácie ekonomickej reformy ČSFR* M. Plesovská načrtla možnosti prechodu na trhové hospodárstvo v česko-slovenských i v európskych súvislostiach.

Prvá pracovná sekcia začala prednášku C. Lawsona *Trh práce a štát: ekonomickej efektívnosť a sociálne ciele*. Bola zameraná na priame a nepriame zásahy štátu do dopytu a ponuky na trhu práce a štátny vplyv na inštitucionálny rámec fungovania trhu práce. Hovorilo sa v nej o výhodách a nevýhodách takýchto vládnych zásahov, s tým, že vláda nemôže efektívne ovplyvňovať vývoj miezd a produktivity práce. Takýto vývoj by mal byť ovplyvňovaný iba na úrovni podnikov.

V druhej urednáške na tému *Privatizácia štátnych podnikov — skúsenosti Veľkej Británie* C. Lawson analyzoval motivačné aspekty, rozsah a zavedenie privatizačného programu vo Veľkej Británii. Z výsledkov privatizácie najdôležitejším bol príjem štátnej pokladnice (približne 65 miliárd libier šterlingov), obmedzenie moci vlády v ovplyvňovaní priemyslu, urýchlenie reštrukturalizácie priemyslu. C. Lawson upozornil na potrebu konkurencie pre

proces privatizácie slovami, že „nemá zmysel iba zmeniť štátny monopol na súkromný monopol“. Bohaté skúsenosti Veľkej Británie v procese privatizácie môžu byť pre nás dôležitým zdrojom poznatkov.

Prednáška pod názvom *Vplyv štátu na ceny v trhovej ekonomike* pojednávala o úlohe cien v trhovej ekonomike, vplyvoch makroekonomickej politiky na ceny, o mikroekonomickej cenových problémoch a vplyve politiky ES na ceny. Dôraz sa kladol na zásadnú dôležitosť aktívnych cien pre ekonomickú efektívnosť. S koreferátom na danú tému vystúpil M. Nemeč, ktorý sa zaoberal problémom, ako uskutočniť v prechodnom období liberalizáciu cien.

Príspevok P. Ondrčku *Reflexie k modelu vzťahov štátu a trhu v trhovej ekonomike* bol orientovaný na problémy súvisiace so štátnymi zásahmi, hlavne do oblasti sociálneho rozvoja.

Ďalšiu prednášku viedol J. Cullis na tému *Finančná politika na Východe a na Západe*. Bola zameraná na otázku, ako získať prostriedky do štátneho rozpočtu, so zreteľom na tri aspekty:

a) efektívnosť — minimalizácia deformácií efektívnosti ekonomiky;

b) spravodlivosť — zabezpečenie spravodlivosti v rozdeľovaní optimalizáciou pomeru výšky príjmu a dane z príjmu;

c) administratíva — minimalizácia administratívnych nákladov.

V prednáške na tému *Štátne výdavky v kapitalistických krajinách* sa J. Cullis zaoberal všeobecnými otázkami štátnych výdavkov v trhovej ekonomike, opodstatnenosťou ich existencie, hlavnými skupinami, resp. štruktúrou štátnych výdavkov a spornými otázkami k danej problematike v súčasnosti. Upozornil na nepomer v objeme vládnych výdavkov krajín ES a krajín východnej Európy vo vzťahu k HDP, ale takisto na nebezpečenstvo rýchleho a

neuváženého odstraňovania tohto nepomeru.

V druhej sekcii viedli prednášky G. Room a L. Challisová. V prvej prednáške s názvom *Metódy hodnotenia politiky vo verejnom sektore: efektívnosť, efektívnosť, hospodárnosť* sa pojednávalo o politických a vedeckých aspektoch hodnotenia politiky vo verejnom sektore, kde sú vládou zdôraznené tri základné kritériá, vyplývajúce už zo samotného názvu prednášky. Na základe uvedeného prístupu k verejnému sektoru a k jeho hodnoteniu vláda Veľkej Británie zaviedla:

a) väčší presun zodpovednosti za riadenie na tú jednotku, ktorá službu skutočne poskytuje, vrátane zodpovednosti za rozpočet (miestna škola, rodinný lekár atď.);

b) podrobnejšie finančné vyúčtovanie z týchto jednotiek do centrálnej vlády;

c) privatizáciu služieb a konkurenciu medzi rozličnými súkromnými dodávateľmi z hľadiska uchádzania sa o právo poskytovať tieto služby.

V druhej prednáške *Privatizácia sociálnych služieb: skúsenosti Veľkej Británie* L. Challisová oboznámila s priebehom privatizácie sociálnych služieb a hovorila aj o novom návrhu vlády Veľkej Británie, podľa ktorého by sa úloha verejného sektora v priamom poskytovaní sociálnej starostlivosti mala radikálne znížiť.

V prednáške *Lokálne vládne orgány a regulácia sociálnych služieb* L. Challisová rozoberala vzťah medzi centrálnou vládou a vládami na miestnej úrovni, z hľadiska financovania osobných sociálnych služieb. Analyzovala, aký vplyv môžu mať tieto regulačné systémy na poskytovanie sociálnej starostlivosti.

V poslednej prednáške druhej sekcie s názvom *Sociálne náklady ekonomickej zmeny: ohrozené skupiny v*

trhovej spoločnosti G. Room objasnil vzťah medzi ekonomickým rastom a nerovnosťou v trhovej ekonomike. Analyzoval problémy sociálnych skupín, ktorým hrozí zníženie životnej úrovne alebo priamo chudoba. Poukázal na súčasné metodologické možnosti merania chudoby. Informoval o trendoch sociálnej politiky ES v 70. a 80. rokoch.

Plenárne rokovanie na tému *Reflexie k modelu vzťahov štátu a trhu v trhovej ekonomike* viedli L. Challisová a J. Cullis. Charakterizovali trhovú ekonomiku z hľadiska stimulov, spravodlivosti, kultúry a efektívnosti. Hovorili o flexibilitate vzťahu štátu a trhu v trhovej ekonomike. V takomto ekonomickom systéme neexistuje deliaca čiara medzi trhovým mechanizmom a verejným sektorom. V druhej časti rokovania sa pozornosť upriamila na otázky sociálnej politiky v trhovej ekonomike a analýzu jednotlivých sektorov sociálnych služieb vo vzťahu k štátu.

Ďalšie plenárne rokovanie k problematike *ČSFR: prechod k trhovej ekonomike* viedol C. Lawson. Vo svojej prednáške charakterizoval spoločné črty a odlišnosti jednotlivých trhových ekonomických, politických a ekonomických spôsobov prechodu od centrálnej ekonomiky k trhovej ekonomike. Prehľadné a výstižné charakterizovanie trhového hospodárstva, možných úskalí Česko-Slovenska v prechodnom období, ako aj formulácia základných prvkov ekonomickej reformy, dali tomuto príspevku charakter záverečného dokumentu seminára.

Posledné plenárne rokovanie viedol G. Room. Týkalo sa *Výskumnej stratégie v ES: projekty v oblasti sociálnej a ekonomickej politiky*. Rozobral modely výskumu a zdroje výskumu vo Veľkej Británii s akcentom na ekonomický výskum. Hovoril aj o možnostiach spolupráce, resp. pomoci Veľkej Británie pre ČSFR v oblasti ekonomic-

kého výskumu a vzdelávania, o možných zdrojoch financovania, nadáciách výskumných programoch. So svojimi príspevkami k tejto problematike vystúpili aj P. Timko a J. Cullis.

Všetky plenárne rokovania a prednášky boli doplnené otázkami z pléna, alternatívnymi názormi a diskusnými panelmi. Jednotlivé prednášky budú spracované do Zborníka, ktorý vyjde v dohľadnom čase pod hlavičkou ÚÚNV, pobočka Bratislava. Záverečné zhrnutie z rokovania seminára urobila

V. Fronková, iniciátorka a garant seminára.

Seminár *Vzťahy štátu a trhu v modernej ekonomike* mal vysokú odbornú a organizačnú úroveň. Poskytol množstvo informácií o trhovej ekonomike, naznačil možnosti a úskalia prechodu ČSFR k trhovej ekonomike. Ukázal potrebu užšej a intenzívnejšej spolupráce výskumných pracovníkov z ČSFR a z vyspelých západných štátov. Možno ho označiť za priekopnícky čin tohto druhu na Slovensku.

Andrej Smolka

Medzinárodný seminár o ekonomike služieb

Vedecký seminár o ekonomike služieb, poriadaný PROGRESOM (program výskumu ekonomiky služieb) pri Postgraduálnom ústave Európskych štúdií Ženevskej univerzity (Research Programme on the Service Economy at the Graduate Institute of European Studies, Ženeva) sa konal v máji 1990 už po šiesty raz. Zúčastnilo sa ho vyše 50 odborníkov z danej oblasti z 20 krajín sveta, zastupujúcich popredné vedecké inštitúcie a univerzity.

Podnet k usporiadaniu takéhoto podujatia vznikol na uvedenom Inštitúte, ktorý usporiadal (v roku 1983) aj prvý kurz o ekonomike služieb. Jeho cieľom bolo poskytnúť dôkazy o tom, že služby sa stávajú kľúčovým prvkom ekonomického rozvoja. Možno povedať, že išlo v tom čase o priekopnícky čin, keďže obdobný kurz sa v Európe dotedy neusporiadal. O dva roky zorganizoval Inštitút Európskych štúdií prvý medzinárodný seminár o ekonomike služieb. Súbežne s tým sa začal vydávať informačný bulletin PROGRES, ktorý sa stal styčným nástrojom pre výskumné programy a odborníkov z oblasti ekonomiky služieb. Časopis je veľmi vyhľadávaný a v súčasnosti dis-

tribuovaný v počte cca 2000 ks do celého sveta.

Záujem o otázky ekonomiky služieb sa značne zvýšil v súvislosti s diskusiou a rokovaním GATT-u o liberalizácii služieb v rámci Uruguayského kola. Z vecnej stránky sa rokovanie týkalo otázok o beztarifných bariérach obchodu, ktoré sú vo väčšine prípadov spojené so službovými činnosťami (service activities).

V rámci konania tohtoročného seminára došlo k ďalšiemu významnému kroku. Do rokovania boli zahrnuté otázky *významu a postavenia služieb v krajinách východnej Európy*. Na seminár boli pozvaní odborníci zo všetkých východoeurópskych krajín, zaoberajúci sa príslušnými otázkami. V tejto súvislosti v úvodnom prejave prof. O. Giarini, organizátor podujatia za PROGRES, konštatoval: „... krajiny východnej Európy boli poznačené strnulou ekonomickou teóriou oveľa viac ako krajiny západnej Európy, keďže ich ekonomický rozvoj bol založený na industrializačných procesoch, pričom nebral do úvahy značný význam služobných činností.“

Až do nedávnych čias ekonómia

zastávali názor, že služby zohrávajú v ekonomike sekundárnu úlohu. Jeho platnosť bola opodstatnená do začiatku tohto storočia, keď sa vo výrobnej sfére používali jednoduché technológie. Od momentu, keď technológie, a zvlášť tie, ktoré boli založené na vedeckom základe, stali sa podstatnou súčasťou výrobných procesov a kľúčovým prvkom zvýšenia komplexnosti ekonomického systému, predstavujú služby hlavný faktor — či výzvu pre ekonómov zaoberajúcich sa výrobnou činnosťou.

Je pravda, že ešte doteraz má mnoho službových činností „predindustriálny“ charakter, a teda i sekundárny význam v celkovej ekonomickej činnosti. Dnes už je však jasné, že väčšina služieb, zvlášť v rozvinutých ekonomikách, sa stala kľúčovým prvkom produkcie bohatstva národa.

V 70. rokoch došlo k všeobecnej ekonomickej kríze. To bol pravdepodobne hlavný moment pre prechod výrobných systémov na vyššiu úroveň technologického rozvoja, s väčšou závislosťou od funkcie služieb. Tento fenomén mal význam nielen pre rozvoj terciárneho sektora, ale aj v tom, že výrobné systémy začali absorbovať službové činnosti, a teda i veľkú časť ekonomických zdrojov (pracovních síl a kapitálu). Je to zároveň cesta postupného prerodu priemyselnej ekonomiky na ekonomiku, v ktorej výrobné (priemyselné) odvetvia samy využívajú služby a prioritne ich zapájajú nielen do predvýrobnej fázy (výskum, vývoj), ale i v priebehu a po ukončení výrobných procesov. Pokrok v priemysle je práve tým momentom, pri ktorom ide o značné zvýšenie kvantity a kvality službových činností.

Predstavy, že služby sú v protiklade s priemyselnou výrobou, sú veľmi vzdialené realite. Tá je však veľkou výzvou pre súčasných ekonómov, aby pocho-

pili tento moment a využili ho v zaujme lepšej integrácie výrobných i službových činností.

V spätnom pohľade na krajiny východnej Európy je to zároveň impulz, cesta, aby v nižšej fáze ekonomického rozvoja, v ktorej sa nachádzajú, vyvinuli v záujme vyššieho ekonomického rastu osobitné úsilie pre väčšie uplatnenie a využitie všetkých druhov služieb, najmä výskumných, riadiacich, finančných, kontrolných, informačných, distribučných, údržbárskych a pod. Dnes už je samozrejmé, že správne ocenená funkcia služieb v modernej ekonomike je dôležitou podmienkou ekonomického rozvoja. Je to aj cesta k dosiahnutiu reálneho pokroku.

S úvodnými slovami vystihujúcimi programové zameranie a cieľové poslanie tohtoročného vedeckého podujatia o ekonomike služieb korešpondovali i prednesené referáty.

Prevažná časť vystúpení zástupcov krajín východnej Európy sa zaoberala otázkami postavenia, úloh a prosperity sektora služieb v kontexte teoretickej a metodologickej bázy i praktických potrieb a možností, zohľadňujúc inputovú i outputovú stránku.

Aspektom úrovne služieb, najmä po metodologickej stránke, vrátane medzinárodnej komparácie, kvalitatívnej stránky, ako aj regionálnej diferenciacie infraštruktúry, sa zaoberali viacerí prednášatelia (E. Ehrlich, Ústav svetovej ekonomiky Maďarskej akadémie vied, E. Kigyossy-Schmidt, Ústredný ústav ekonomických vied Akadémie vied NDR). Z príspevkov vyplynulo, že služby, infraštruktúra a výrobné sektory tvoria organický celok. V modernej ekonomike je ich separovanie problémovjšie ako ich spĺvanie, najmä pri tvorbe a rozširovaní civilizačných procesov a modernizačných programov, pri zabezpečení efektívnosti ekonomiky, zmien jej štruktúry, prepo-

jenia svetovej ekonomiky, zapájania zahraničného kapitálu do výrobných sektorov, kooperácii, integrácii a výmene informácií medzi rôznymi trhmi, ekonomickými aktérmi a regiónmi. Bude nevyhnutné s väčšou i menšou naliehavosťou využiť tieto funkcie služieb pri prestavbe ekonomik krajín východnej Európy, ako aj pri zmierňovaní dopadov prestavby predovšetkým v oblasti zamestnanosti, resp. nezamestnanosti, investičných aktivít, cenovej rovnováhy či nerovnováhy, sociálnych napätí a pod.

Najväčšia časť vystúpení sa týkala problematiky *stavu, úlohy a vývoja sféry služieb*. Keďže išlo o prvý deň rokovania autorov z krajín donedávna riadených centrálnou (NDR, Juhoslávia, Litva, ČSFR, Poľsko, Rumunsko, Čína), obsahové zameranie referátov o poznatky sa vcelku zhodovali.¹

Vo všetkých krajinách s centrálnou riadenou ekonomikou je rozvinutosť sféry služieb nízka, či sa na ňu pozeráme cez úroveň zamestnanosti, alebo cez podiel na tvorbe hodnôt. Toto meranie je však problémové, pretože v socialistických krajinách sa hrubý domáci produkt (HDP), v ktorom sa zohľadňuje prínos služieb v národnom hospodárstve, doteraz nevypočítaval, alebo sa len začína vypočítavať. Experimentálne prepočty ukazujú veľmi nízky podiel služieb na tvorbe HDP,

ale aj v spotrebe, v zastúpení trhovými foriem, výrobných služieb či služieb vo výmenných procesoch (v zahraničnom obchode). Tieto skutočnosti silne znevýhodňujú nielen ich väčší vstup aj do medzinárodnej spolupráce a integrácie, ale hlavne ich prínos z nej.

Väčšina krajín východnej Európy na sklonku roku 1989 začala proces revolučných spoločenských a ekonomických zmien, ku ktorým patrí demokratizácia spoločenského života a reforma hospodárstva prechodom k trhovej ekonomike. Z tohto aspektu *za najdôležitejšie ohnisko reformy ekonomiky sa považuje práve zmena funkcií, úloh a postavenia služieb v národnom hospodárstve*. Preto musí byť ekonomická teória vôbec a osobitne služieb oslobodená od ideologického bremena, ktoré predstavuje Marxova teória o neproduktívnej práci vynakladanej v oblasti služieb. Doterajšie reformné názory mnohých ekonómov zostali len na akademickej pôde a nepresadili sa v národohospodárskej politike a praxi — či už radiacej, alebo štatistickej — v zmene systému rozhodovania, distribúcie financovania, najmä služieb. Naďalej sa uplatňovali znovurozdeľovacie procesy a tzv. samoobsluha tak vo výrobnej, ako aj v spotrebnej sfére (domácnostiach). Externalizačné procesy boli limitované a mnohé spotreb-

¹ H. Mittelbach (Centrálny ústav ekonomických vied, Akadémia vied NDR): Sektor služieb NDR, stav a výhľad; Z. Fabjančič (Slovenský inštitút pre sociálne plánovanie, Lublana): Úloha sektora služieb v Slovinsku a v juhoslovskej ekonomike v 90. rokoch; A. Miškinis (Ekonomický ústav Litovskej akadémie vied, Vilnius): Služby v centralizovanej ekonomike; A. Nešporová (Prognostický ústav Českoslovskej akadémie vied, Praha): Perspektívy rozvoja sektora služieb v ČSFR; A. Kerner (Karlova univerzita, Praha): Sociálne a ekonomické aspekty služieb; V. Michalová (Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce, Bratislava) — V. Fronková (Ústredný ústav národohospodárskeho výskumu, Bratislava): Ekonomický rast a rozvoj služieb ČSFR — minulosť a budúcnosť; V. Fronková — V. Michalová: Poznatky o výrobných službách v ČSFR; J. Maciejewicz (Centrálne škola plánovania a štatistiky, Varšava): Postavenie obchodu so službami v poľskej ekonomike; A. Ghibutiu (Ústav svetovej ekonomiky, Bukurešť): Úvaha o terciarizácii rumunskej ekonomiky; Li Jiangfan (Ekonomický výskumný ústav, Univerzita Shipai, Južná Čína, Guangzhou): Súčasná situácia, problémy a rozvoj sektora služieb v Číne.

né a výrobné služby dekomercializované a vylúčené z trhu. Toto všetko viedlo k zvyšovaniu nákladovosti, k nižšej efektívnosti, produktivite, kvalite služieb, k pomalejšiemu zavádzaniu technického pokroku, k zaostávaniu na úseku informatiky, výpočtových, telekomunikačných a ďalších druhov služieb spojených s uspokojovaním rozvojových potrieb, so silným vplyvom v sociálnej, kultúrnej a duchovnej sfére.

Okrem už spomenutého odideologizovania ekonomickej teórie služieb, ďalšie cesty k vyššiemu zastúpeniu služieb v ekonomických procesoch spočívajú napr. v *decentralizácii, demonopolizácii a deregulácii ekonomiky a v širšom uplatňovaní trhových vzťahov vo všetkých sférach ekonomiky, teda aj v službách.*

Účastníci seminára sa zhodli v tom, že rýchlosť rozvoja služieb v krajinách východnej Európy bude závisieť od úspechu ekonomickej reformy, od hĺbky poklesu, resp. stavu vo východiskovom období a od obnovy ekonomického rastu. Kľúčovou otázkou prirodzene je, ako budú nové vlády úspešné pri vytváraní a stimulovaní novej podnikateľskej atmosféry a aký osobný podnikateľský vzťah sa nadobudne, aké schopnosti, zručnosti sa získajú v profesnej a kvalifikačnej stránke pracovných síl a tým aj pracovných miest.

Na široko diskutované otázky postavenia sféry služieb v ekonomikách riadených plánom nadviazali počas druhého dňa rokovania talianski ekonómovia (P. Casselli, G. Pastrello, Univerzita Modena) *komparatívnym hodnotením krajin východnej a západnej Európy*, opierajúc sa o poznatky pre-

zentované na 5. seminári o ekonomike služieb v Ženeve (J. Winiecki, G. Ofer, V. Michalová, V. Fronková, J. Maciejewicz, Mankiewicz, A. Nešporová, E. Ehrlich). Zamerali sa hlavne na aktuálne problémy zamestnanosti a nezamestnanosti, ako aj možnej absorpcie pracovných síl sférou služieb v súčasnom období. Z bohatej diskusie vyznievali zhodné i protirečivé názory na riešenie týchto otázok v krajinách východnej Európy.

Predmetom ďalších vystúpení boli: *kvalita služieb*, ktorá zohráva stále väčšiu úlohu v produkčnej a spotrebnej sfére, vzťah medzi ponukou a dopytom, medzi službami a ostatnými ekonomickými činnosťami; *úlohy služieb v štruktúrnych procesoch* jednak v rámci celej ekonomiky (medzi sférou služieb a sférou výrobnou), jednak v samej sfére služieb. Treba dodať, že modernizačný proces sa uskutočňuje tak v technológiách, v organizácii, ako aj v riadení.

Osobitne zaujala charakteristika služieb v ich novej funkcii ako proticyklického faktora. Hoci nemožno presne definovať jeho charakter (prechodnosť, trvalosť), zatiaľ sa takéto správanie služieb pozoruje od ekonomickej krízy zo 70. rokov.²

Z jednotlivých zložiek sféry služieb sa najčastejšie berie ako príklad poisťovníctvo. Jeho rast sa potvrdil aj v období silného poklesu ekonomickej činnosti a vysvetľuje sa zvyšujúcou zraniteľnosťou a rizikom v podnikaní v dôsledku špecializácie v ktorejkoľvek oblasti činnosti. Tieto otázky sú zatiaľ málo zastúpené pri príprave riadiacich kádrov. Pritom všetky riziká musia byť identifikované do takej miery, ako je to len možné a zraniteľnosť

² A. Mayere (Centre d'échange et d'information sur les activités de service ECULL France): Ako definovať kvalitu služieb? H. Shaumburg-Muller (Copenhagen Business School): Úloha služieb v štruktúrnych zmenách; J. R. Cuadrado Roura (Fondo para la Investigación Económica y Social, Madrid): Rast a proticyklické chovanie služieb v Španielsku.

musí byť zmenšovaná. Stratégie ekonomickej činnosti musia z toho vychádzať. Uvedené otázky spolu s viacerými ďalšími sa ukázali ako potrebné aj pre budúce rokovanie odborníkov z oblasti ekonomiky služieb. Organizátori preto rozhodli, že 7. seminár o ekonomike služieb sa bude konať v máji 1991 v Paríži. Predbežne do programu zaradili jednak aktuálne teoretické otázky ekonomiky služieb, otázky štatistiky služieb, problematiku sociálnych služieb (v rámci verejnej potreby), jednak otázky tieňovej ekonomiky v službách.

Z poznatkov o ekonomike služieb v rámci konania vedeckého seminára v Ženeve sme dospeli k záveru, že naša ekonomická veda i prax je v pozícii veľkej podližnosti, pokiaľ ide o

modernú teóriu služieb, chápanie ich postavenia, funkcie a významu v rozvoji ekonomiky a spoločnosti. Pritom je stále zrejmejšie, že bez lepšieho pochopenia a ocenenia účasti služieb v hodnototvorných, výmenných a spotrebných procesoch nebude možné predvídať smery ekonomických a spoločenských premien, ani vypracovať vhodné stratégie ekonomického a spoločenského rozvoja.

Za danej situácie a z uvedených dôvodov je žiadúce využiť všetky dostupné spôsoby a možnosti pre operatívne vyplnenie „bielych miest“ v poznaní postavenia služieb v rozvinutej ekonomike a vo vyspelej spoločnosti. Účasť na seminári bola jednou z nich.

Valéria Michalová

Prémia Slovenského literárneho fondu za I. polrok 1990

Výbor Sekcie pre vedeckú a odbornú literatúru Slovenského literárneho fondu udelil prémie za I. polrok 1990 autorovi J. Kučerákovi za článok *Životná úroveň — problémy a systémové súvislosti*, uverejnený v č. 5/38/1990 Ekonomického časopisu.

Článok prináša množstvo zaujímavých a podnetných myšlienok. Zameriava sa na základné problémy v doterajšom vývoji a súčasnom stave životnej úrovne, konkrétne na nesúlad medzi rozsahom používaných výrobných faktorov a nepriaznivými charakteristikami životnej úrovne, na jej zaostávanie za ekonomicky vyspelými krajinami, a napokon na preferenciu kvantitatívnych stránok životnej úrovne pred kvalitatívnymi stránkami. Táto časť článku prináša pre čitateľov cenné poznatky, pričom je spracovaná na vysokej odbornej úrovni. V druhej časti sa autor normatívnym spôsobom zaoberá potrebou systémových zmien vo formovaní životnej úrovne, najmä z hľadiska riadenia ekonomiky a z hľadiska obsahu a distribúcie verejných statkov.

Prémia Slovenského literárneho fondu za vedecké prvotiny mladých autorov za rok 1990

Výbor Sekcie pre vedeckú a odbornú literatúru Slovenského literárneho fondu udelil prémie za rok 1990 autorovi D. Brzicovi za článok *Rozvoj trhovej aktivity a osobnosti jednotlivca vo väzbe na hospodársky mechanizmus*, uverejnený v č. 5/38/1990 Ekonomického časopisu.

Príspevok sa zaoberá problémami rozvoja trhovej aktivity v nadväznosti na osobný rozvoj jednotlivca. Poukazuje na niektoré závažné nedostatky hospodárskeho mechanizmu v centrálne plánovanej ekonomike a na ich odzrkadlenie v správaní človeka a rozvoja jeho osobnosti. Zdôrazňuje, že urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti si vyžaduje kritickú rekapituláciu vzťahov motivácie a stimulácie. V závere sa zdôrazňuje význam ďalšieho skúmania človeka v rámci ekonomickej teórie a závažnosť niektorých nastolených problémov, ktoré sa budú prejavovať i v budúcnosti.

Bibliografia

PREHLAD OBSAHU ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

ECONOMIC IMPACT, 1990, č. 2

Výsledky summitu v Houstone — Liberalizácia obchodu medzi vyspelými a rozvojovými krajinami — BALASSA, B. — MIVHALOPOULOS, C.: Mnohostranné rokovania v rámci systému GATT sľubujú jedine reálne možnosti pre významnú liberalizáciu obchodu v súčasnosti — McCRACKEN, P. W.: Myšlienky o marketizácii štátom riadených ekonomík — CHANDLER, W. U.: Rozvoj a zmeny v životnom prostredí — REID, W. V. C.: Udržateľný rozvoj: poučenia z úspechov — FRI, R. W.: Energia a prírodné prostredie: blížiaci sa kolízia? — HANDL, G.: Právo a ochrana ovzdušia — REPETT, R.: Za evidovanie prírodných zdrojov — LINDSEY, B.: Obchodné tajomstvo: globálny dovozný boom — GARNER, C. A.: Ako rýchlo môže rícky priemysel — HOWARD, D. H.: Dôrást ekonomika Spojených štátov? — LAWRENCE, R. Z.: Výzva k zmenám pre americký deficit platobnej bilancie — MAKIN, J. H.: Medzinárodné „nerovnováhy“: úloha menových kurzov

EKONOMIKA I MATEMATIČESKIJE METODY, 1990, č. 3

PETRAKOV, N. J.: Problémy vytvárania trhu v ZSSR — GEDDI, K.: Ponuka pracovných síl v „druhej“ ekonomike na príklade ZSSR — KSENOFONTOV, M. J. — SUVOROV, N. V. — SUŤAGIN, V. S. — UZIAKOV, M. N.: O variantoch štruktúrno-investičnej politiky v dlhodobom výhľade — ROGOVSKIJ, J. A. — RUTKOVSKAJA, E. A. — POLAKOV, J. V.: Akostná heterogenita investičných zdrojov a metódy ich merania — GLADYŠEVSKIJ, A. I. — MIŠINA, V. J.: Problémy investičnej obnovy fondov v rokoch 1991—1995 a spôsoby ich riešenia — PRESMAN, L. S.: Efektívnosť riadenia ekonomiky na základe plánov, cien, noratívov, priamych da-

ní — GOFMAN, K. G. — KREČETOV, I. I.: Modelovanie dlhodobej stratégie ovládania zozmu a ochrany biosféry zeme — VOJEJKOVA, T. V. — KAZAKEVIČ, G. D. — MOROZOV, A. G.: O modelovaní procesu prechodu na veľkoobchod s výrobnými prostriedkami — MELENTIEV, B. V.: Skúsenosti z využitia medzioblastného modelu výpočtu ukazovateľov priestorových proporcií — ŠEVELOV, J. V. — KLIMENKO, A. V.: Optimalizácia rozvoja a rozmiestnenia odvetvia s veľkými podnikmi — PORTUGAL, V. M.: Model plánovania výroby „na sklad“ — BELEŇSKIJ, V. Z. — ARUMAŇAN, I. I. — AVSTRIJSKAJA, T. P.: Variantná analýza štruktúrnych zmien v národnom hospodárstve v procese technologických zmien — AVERBUH, J. A.: Výber najlepšej regresie pre prognózovanie na základe skúšobného príkladu

INTERECONOMICS, REVIEW OF INTERNATIONAL TRADE AND DEVELOPMENT, 1990, č. 3

SCHARRER, H. E.: Dve menové únie — SIMONIS, U. E.: Rozvojová stratégia pre 90. roky — ALTMAN, J.: Podmienky Medzinárodného menového fondu: nesprávna strana platí účet — BETZ, J.: Sociálne výsledky regulačnej politiky v rozvojových krajinách — HRBEK, R.: Európske spoločenstvá a zmeny v strednej a východnej Európe — Sociálna dimenzia a príťažlivé sily: doplnkové alebo protichodné? — VOIGT, St.: Mechanizmus skúmania obchodnej politiky: nový nástroj s nedostatkami — KLENNER, W.: Administratívne delenie a ekonomická reforma v Číne — Ekonomická situácia Spolkovej republiky Nemecko

IZVESTIJA AN SSSR, SERIJA EKONOMIČESKAJA, 1990, č. 4

Uznesenie výročného všeobecného zasad-

nutia oddelenia ekonomiky AV ZSSR — ABALKIN, L. I.: Ekonomická veda a spoločnosť — VOĐANOV, A. A. — SUCHOV, A. N.: Urýchlenie vedecko-technického pokroku a rozvoj strojárstva v dvanásťtej päťročnici — KOZLOV, N. V.: Materiálno-technická báza výroby a štruktúrna politika — KAREUK, I. J. — GUMEROV, R. R.: Zdokonaľovanie štruktúry a zvýšenie efektívnosti fungovania APK — MALMYGIN, I. A.: Problémy orientácie investičnej politiky na človeka — VČIČ, A. [Juhoslávia]: Príčiny tovarovej výroby v socializme — JAKOBSON, L. I.: Nedostatky trhu a neobchodné organizácie — LINDHAGEN, J. [Švédsko]: Verejný sektor a alternatívy — ENTOV, R. M. — BOJKO, M. V. — KUZNECOV, V. V.: Monopol a antimonopolistické regulovanie: kapitalistické skúsenosti — MIDOJANC, S. A.: Sociálny ideál P. A. Kropotkina

JOURNAL OF POST KEYNESIAN ECONOMICS, 1989, zv. 12, č. 1

SILK, L.: Áno, Virgínia, inštitucionalisti existujú — MOORE, B. J.: Jednoduchý model bankových sprostredkovateľských operácií — GOODHART, CH.: Stal sa Moore príliš horizontálnym? — JARSULIC, M.: Endogénny úver a endogénne obchodné cykly — Zdaňovanie blahobytu: návrh na daň z prírastku pre Spojené štáty — BLECKER, R. A.: Zvyšovanie cien, konkurencia v dovoze a úpadok amerického oceľiarstva — VICKERS, D.: Ilúzia ekonomickej hranice — HSING, Yu: O vzťahu medzi infláciou a nezamestnanosťou: nové poznatky zo šiestich industrializovaných krajín — Vonkajšie efekty trhu práce a klesajúca nepružnosť nominálnych miezd — LANGLOIS, C.: Zvyšovanie cien proti marginalizmu: korigovaná polemika

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1990, č. 6

NEUMANN, L.: Jedna z alternatív privatizácie: vyčlenenie súkromných podnikov z veľkých priemyselných organizácií — SINGH, A.: Trh účastín v socialistickej ekonomike. Poznámky k čínskej ekonomickej reforme — BERTÁNÉ FORGÁCS, A. — BOD, P. A. — NAGY, Z.: Medzi monopolom a konkurenčným trhom. Trhová štruktúra spracovateľského priemyslu 1980—1988 — VISZKA, E.: Nezniesiteľná ľahkosť prechodu bez katarzie? KÜTI, A. — MÓRA, M.: Sanácia a likvidácia po roku 1986 — MOHÁCSI, K.: Trhový mechanizmus vývozu obilia — PATAKI, I.: Pokus monetaristickej peňažnej politiky vo Veľkej Británii [1979—1985]

KYKLOS — INTERNATIONAL REVIEW FOR SOCIAL SCIENCES, 1990, č. 2

TOBEY, T. J.: Dôsledky domácej politiky ochrany životného prostredia na modely svetového obchodu: empirický test — STARK, O.: Prístup relatívnej deprivácie stimulov k výkonom v kariérových hrách a iných súvislostiach — LINGLE, Ch.: Apartheid ako rasový socializmus — KONRAD, K. A.: Výhody z postavenia: sociobiologické príčiny, preteky získavania statkov zvyšujúcich úroveň postavenia a ich zdaňovanie

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1990, č. 6

SMOENIKOV, S.: Nová logika európskeho rozvoja — FEDULOVA, S.: Vzťahy ZSSR — USA — ČĽR a niektoré tendencie medzinárodného rozvoja — AGEJEV, A. — GRAČEV, M.: Organizačná kultúra súčasnej korporácie — KIM EN SAM: Prestavbu potrebuje každý — STUDENKOV, V.: Plán a trh v podmienkach kapitalizmu — KOMLEV, S.: Diskusia o produktívnej práci: súčasný pohľad — PEREGUDOV, S.: Mechanizmus politickej správy a koncepcie štátnomonopolistického kapitalizmu — GRIGORIEV, L.: Nevyhnutná etapa reformy — odstátne — MORGACEV, S.: Litovský gambit — ŠAMBERG, V.: Miestne správne orgány v USA — CHUDOLIJ, J.: Unikátna spolupráca na severe Európy — JAKOVLEVA, J.: Nové javy v kooperačných vzťahoch kapitalistických firiem

THE QUARTERLY JOURNAL OF ECONOMIC, 1990, zv. CV, č. 1

LEHMAN, B. N.: Záluby, opraty a efektívnosť trhu — WEIL, P. H.: Neočakávané výhody v makroekonómike — FARMER, R. E. A.: Zvýhodnenia RINCE [Risk Neutrality and Constant Elasticity Substitution — riziková neutralita a konštantná pružnosť substitúcie] — ALTSHULER, R. — AUERBACH, A. J.: Význam asymetrie daňového zákona: empirický výskum — BARNANKE, B. — GERTLER, M.: Média, politický nátlak a firma: prípad tvorby cien ropy koncom 70. rokov — FRIEDMAN, B. M. — WARSHAWSKY, M. J.: Náklady ročnej renty: závery pre správanie k úsporám a odkazy [peňazí] — BRUCE, N. — WALDMAN, M.: Rotten. Kidová teoréma sa stretáva s dilemou samaritána — CHEMAVAT, P. — NALEBUFF, B.: Prevod upadajúcich odvetví — COX, D.: Medzigeneračné prevody a obmedzenia likvidity

VOПРОSY EKONOMIKI, 1990, č. 5

OŽERELIV, O.: Humánny, demokratický socializmus: kontúry súčasných koncepcií — VEGER, L.: Optimálne výrobné vzťahy — socialistické kritérium — KOVALEV, V.: K súčasnej ekonomickej koncepcii socializmu — BERBEKOVA, M. — ALEKSEJEVA, I.: O vzájomných vzťahoch medzi objektmi, obsahom a formou socialistického vlastníctva — MERGURIEVA, V.: Prijatý zákon o vlastníctve a čo ďalej? — JEMELIANOV, A.: Agrárna reforma a súčasný sociálno-ekonomický systém dediny — ŠMELEV, G.: K otázke Leninovho prepracovania „všetkých našich názorov na socializmus“ — SUSLOV, I.: Od monopolu k efektívnej mnohorakosti hospodárenia s pôdou — SEROVA, J.: Agrárna reforma a mnohorakosť foriem hospodárenia — Názor obyvateľov na mnohoraké formy hospodárenia na pôde — Ārenda a farmárstvo — údaje Štátneho štatistického úradu ZSSR — GALČINSKIJ, A.: K. Marx o ekonomickom obsahu výrobných síl spoločnosti (metodologický aspekt) — MELKUMIAN, V.: Súčasné buržoázne a ľavicovo-radikálne interpretácie teórie hodnoty a výrobných cien K. Marxa — MIEGRAM, S.: Miera zisku: „hnací motor“ alebo brzda [o buržoázných verziách zákona o tendencii znižovania miery zisku]

VOПРОSY EKONOMIKI, 1990, č. 6

JEVSTIGNEJEVA, L. — PERLAMUTROV, V.: Prestavba: spoločenský kapitál a trh — MAJEVSKIJ, V.: Regulovaný trh: perspektívy sociálno-ekonomického rozvoja krajiny — ACHMEDUJE, A.: Štátny monopol — hlavný obsah a spôsoby jeho prekonávanie — STARODUBROVSKAJA, I.: Základy antimonopolnej politiky — CAPELIK, V. — JAKOVLEV, A.: Kvantitatívne charakteristiky monopolu — KRYLOVA, N. — LYKOVA, L.: Formy monopolu v sovietskej ekonomike — RADAJEV, V.: Ekonomická motivácia v podmienkach monopolu sovietskeho typu — Monopol a antimonopolná politika: u „nich“ a u „nás“ [za okrúhlym stolom Ekonomického ústavu AV ZSSR] — VARDOMSKIJ, L.: Zóny slobodného podnikania v ZSSR: hľadanie riešení a protirečenia skutočnosti — BONDARENKO, V.: Zvláštne ekonomické zóny a oblastné riadenie — LAVROV, S. — PRICHOĐKO, S.: Problémy vytvárania zón spoločného podnikania — DAVYDOV, A.: Práca a kapitál vo vývozných zónach Ázie a Ďalekého východu — Názory obyvateľstva na spoločné a zahraničné podnikanie v ZSSR — MAU, V.: Pri prameni nedostatku tovarov

— NIKITIN, M.: Ťažkosti a protirečenia prechodu na tvrdú valutu v 20. rokoch — GLOVELI, G.: Socialistická perspektíva a bariéry na ceste NEP-u — BELYCH, A.: O logickej a praktickej realizácii socializmu [z dejín diskusie] — PREOBRAZENSKIJ, J.: Ešte raz o socialistickej akumulácii [odpoveď s. Bucharinovi]

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1990, č. 6

DOBRITZ, J. — ROLOFF, J. — SPEIGNER, W.: Prognózy vývoja obyvateľstva NDR včera a dnes — KLOSS, G.: Medzinárodná kooperácia a ekonomika NDR — WEISHEIMER, M.: Ekonomické problémy vývoja spotreby elektrickej energie v priemysle — MÜLLER, K. O. W.: K 40. výročiu úmrtia ekonóma J. A. Schumpetera — KÜHNERT, U.: Adaptačné tendencie konzervatívnej sociálnej politiky v SRN — WITTENBERG, G.: Odcudzenie — teoreticko-historické a aktuálne aspekty — SCHREIBER, G.: Výroba spotrebných predmetov v kombinátoch vyrábajúcich výrobné prostriedky — áno alebo nie? — DRECHSEL, E.: Zraniteľnosť ekonomiky a ekonomickej vedy — HERGERT, H. J.: Teoretické základy reprodukcie a ciele spoločných podnikov

THE ECONOMIC JOURNAL, marec 1990, č. 399

WADHWANI, S. — WALL, M.: Vplyv podielov na zisku na zamestnanosť, mzdy, návratnosť kapitálu a produktivitu: poznatky z mikroúdajov — KAY, J. A.: Daňová politika: prehľad — LEVIS, M.: Problém dilemy výhercu, úrokovú náklady a podhodnotenie začiatočných kurzov účastín — CALOMIRIS, C. W. — HUBBARD, R. G.: Rôznorodosť firiem, vnútorné financie a „kontingencia úverov“ — PHIPPS, S. H.: Simulácia dôsledkov reakcie na návrhy reformy poistenia v nezamestnanosti — ALGOS-KOUFIS, G. S.: Obchodované komodity, súťaživosť a agregované výkvyv v Spojenom kráľovstve v roku 1925 — FRANCO, G. H. B.: Fiškálne reformy a stabilizácia: štyri prípady hyperinflácie — PACK, H. — PACK, J. R.: Je zahraničná pomoc zastupiteľná? Prípád Indonézie — PEPALL, L.: Trhový dopyt a výrobová polarizácia — MEZA, D. de — WEBB, D.: Riziko, nepriaznivý výber a zlyhanie kapitálového trhu

EKONOMIKA I MATEMATIČESKIJE METODY, 1990, č. 4

USTUŽANINA, J. V. — KLAČKO, T. L.: Sú-

časné problémy vlastníctva v socialistickej ekonomike — TAMBOVCEV, V. L.: Vlastníctvo ako systém — BIM, A. S.: Sociálno-ekonomická úloha štátu v súčasnej prestavbe ekonomiky — BELYCH, A. A.: Jeseň 1928 — ekonomická a finančná rovnováha — VARŠAVSKIJ, A. P.: Problémy využívania výsledkov dosiahnutých v oblasti vojenskej techniky, v civilnom sektore ekonomiky — ŽARAVLEV, S. N.: — SERGEJEV, S. M.: Súčasný smery v medzinárodnom porovnaní makroekonomických ukazovateľov — CIRLIN, M. B.: Koordinovaný systém dezagregovaných a rozšírených medziodvetových bilancí — POMANSKIJ, A. B. — TROFINOV, G. J.: Lokalizovaný technický pokrok a modelovanie štruktúrnych zmien na základe výrobných funkcií — ADAMOVIČ, O. S. — MAMYŠEVA, N. A.: Modelovanie ekonomického rozvoja s prihliadnutím na technologické zmeny — ALBERGOV, M. M. — BRONŠTEJN, A. J.: Modelovanie aglomeračného efektu — RIKUN, A. D. — ŠIRIAK, I. M.: Model ekonomického stimulačného aktivity priemyselných podnikov šetriacej zdroje — GOŠTEJN, J. G. — BORISOVA, E. P. — DUBSON, M. S.: Interaktívny systém analýzy multikriteriálnych úloh — LIPOVSKI, A. O.: O podstate socialistickej ekonomiky — GURVIČ, F. G.: — OVSIJENKO, J. V.: Čínska reforma: úspechy, ťažkosti, perspektívy — VASULIEVA, N. A.: Samofinancovanie investičnej činnosti: problémy a rozhodnutia — Konferencia Ekonomického oddelenia Úradu AV ZSSR, venovaná 25. výročiu časopisu EMM

CHALLENGE, THE MAGAZIN OF ECONOMIC AFFAIRES, 1990, č. 2

McGUIRE, M. C.: Revolúcia v medzinárodnej bezpečnosti — SCHULTZE, CH. L.: Využitie prínosu mieru na zvýšenie úspor — HOLZMAN, F. D.: Ako CIA prekrútila pravdu o sovietskych vojenských výdavkoch — HEALEY, N. M.: Boj proti inflácii vo Veľkej Británii — TIETENBERG, T. H.: Využitie ekonomické nástroje na zachovávanie životného prostredia — KLEIN, L. R.: Ekonomia pretavenia mečov na pluhu

CHALLENGE, THE MAGAZIN OF ECONOMIC AFFAIRES, 1990, č. 3

EISNER, R.: Zbavme falošnej citlivosti zdedenú učenosť v hospodárskej politike — BLECKER, R. A.: Nadmerná spotreba je prítstie — SILVIA, J. E.: Existuje mákke pristátie pre finčné trhy? — HILL, E. W.: Úspory a záruky na pôžičky: niekto-

ré štáty získavajú, oveľa viac štátov stráca — FEIGE, E. L.: Posolstvo Gorbačovi: znovu rozdeľte bohatstvo — BOSKIN, M. J.: Slobodné trhy: cesta k neprerušnému rastu

INTERECONOMICS, 1990, č. 4

LÖSCH, D.: Masívna pomoc Západu pre ZSSR? — NEUNDÖRFER, K.: Textilný a odevný priemysel v Uruguajskom kole: súčasná situácia a budúce perspektívy — MATTHES, H.: Potreby lepšej koordinácie peňažnej politiky — HERZ, B. — NÖRK, B.: Nijaký významný podnet pre väčšiu koordináciu hospodárskej politiky — DÖRRENBÄCHER, CH. — FISCHER, O.: Telekomunikácie v Uruguajskom kole — BRÖNE, St.: Vnútrotný trh Európskych spoločenstiev, Lomé IV a africké, karibské a pacifické krajiny — HOLTUS, M.: K problému negatívnych netto finančných prevodov do rozvojových krajín: odpoveď — MOHNFELD, J. H.: Energia a ropa vo výchoďnej Európe — stav a vyhliadky — GROSSER, G.: Svetová ekonomika v lete 1990

INTERECONOMICS, 1990, č. 5

MAYER, O. G.: Európska menová únia — prečo, kedy a ako? — MICHAELIS, J.: Vzájomné rešpektovanie národných regulácií v Európskych spoločenstvách — KNORR, H. — TEGGE, A.: Liberalizačné stratégie voňného obchodu v službách — SINHA, R.: Nachádzajú sa obchodné vzťahy medzi Európskymi spoločenstvami, Japonskom a Spojenými štátmi na križovatke? — MAIER, G.: Medzinárodné finančné trhy: kontrola alebo liberalizácia? — ÖSTERKAMP, R.: Existuje prevod zdrojov z rozvojových krajín do priemyselných krajín? — LANG, F. P.: Možno nemecký „hospodársky zázrak“ opakovať? — MATTHIES, K.: OPEC po 30. rokoch — PISÜLLA, P. — LÖSCH, D.: Zvláštne ekonomické zóny v ČLR — Veľká Británia v čele stagflácie

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE, 1990, č. 1

MASAHIKO AOKI: K ekonomickému modelu japonskej firmy — ZVI BODIE: Penzie ako poistenie dôchodku v starobe — AGNAR SANDMO: Buchanan o politickej ekonomii: prehľadový článok

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE, 1990, č. 2

HURD, M. D.: Výskum pokročilého veku:

ekonomické postavenie, odchod do dôchodku, spotreba a sporenie — GARDNER, R.: L. V. Kantorovič: cenové aspekty optimálneho plánovania

JOURNAL OF ECONOMIC PERSPECTIVES, 1990, č. 3

BARDHAN, P.: Sympóziu o štáte a hospodárskom rozvoji — KRUEGER, A. O.: Zlyhanie vlády pri zabezpečovaní rozvoja — CHAUDHURI, M. D.: Zlyhanie trhu a zlyhanie vlády — WESTPHA, L. W.: Priemyselná politika v ekonomike poháňanej vývozom: poučenia z juhokórejských skúseností — FISHLow, A.: Úloha štátu v Latinskej Amerike — JORDE, Th. F. — TEECE, D. J.: Inovácia a kooperácia: dôsledky pre súťaženie a anitrust — BRODLEY, J. F.: Zákon proti trustom a inovačná kooperácia — SHAPINO, C. — WILLIG, R. D.: Výrobné spoločné podniky a anti-trustové pokračovanie — KORNAL, J.: Vzťah medzi formami vlastníctva a mechanizmom koordinácie: všeobecné skúsenosti z reforiem v socialistických krajinách — TIROLE, J.: Na počesť Davida Krepsa, vyznamenaného medailou Johna Batesa Clarka — Hádanky: o ekonomike zločinu a konfiškácie — FROOT, K. A. — THALER, R. H.: Anomálie v medzinárodnej výmene — STEUERLE, C. E.: Daňové úvery pre rodiny s deťmi a nízkymi príjmami

KÖZGADASÁGI, SZEMLE, 1990, č. 7—8

KORNAL, J.: Dodatky k „pamfletu“ — ERDŐS, T.: Pozadie reformy vlastníctva z hľadiska rozdeľovania dôchodkov — BALÁZSY, S. — CSÁKI, CS. — FODOR, L. — NYITRAI FERENCNE — ZALA, J.: Odporúčania pre obnovu hospodárskej politiky — PETSCHNIG, M. Z.: Príčiny dvojciferej inflácie forintu — STARK, D. — NEE, V.: K analýze inštitúcií štátneho socializmu — MADARÁSZ, A.: Adam Smith a dilemy zmeny systému — GARAI, L.: K ekonomickej psychológii zásobovania a odbytu — Kytica trhového hospodárstva s modrou sturou [rozhovor K. Szabó, s členom Výboru Modrej stuhu Gy. Surányi] — KUCZI, T.: Tradičný, racionálny a inovatívny podnikateľ — VARGA, Gy.: Poľnohospodárskopolitické diskusie a svedomie výskumníka — IZSÓ, M.: Ekonomická rehabilitácia ľudí alebo čo vyžaduje svedomie? — GAAL, Gy.: Diskusia o minulosti, súčasnosti a budúcnosti — BARTA, J. — KÖRÖSI, G.: Prognóza vývoja spotreby elektrickej energie — BAGDY, G.: Vplyv

vývozných podpôr a dovozných obmedzení (1979—1986)

JOURNAL OF POSTKEYNESIAN ECONOMICS, 1989—1990, č. 2

DRAGO, R.: Jednoduchý keynesiánsky model efektívnych miezd — WILLIAMS, E. E. — FINDLAY III, CH. — TUGGLE, D.: Teória náhodnej prevádzky firmy: záleží na riadení? — Sympóziu na počesť Douglasa Vickersa — BAUSOR, R.: Príspevok Douglasa Vickersa do ekonomie — RIMA, I. H.: Viac ako len štúdie o teórii peňazí: hold vedeckosti Douglasa Vickersa — KREGEL, J. A.: Operačné a finančné páky, firma a cyklus: úvahy o Vickersových obmedzeniach peňažného kapitálu — Shackle-Vickersov prístup k prijímaniu rozhodnutí z neznalosti — Determinanty priamych zahraničných investícií — FAUSTEN, D. K.: Vzájomná závislosť medzi bežnými a kapitálovými účtami — SARDONI, C.: 18. kapitola Všeobecnej teórie: jeho metodologický význam — DAVIS, J. B.: Keynes a organicizmus — ROTHEIM, R. J.: Organicizmus a úloha individua v Keynesových názoroch

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNIJE OTNOŠENIJA, 1990, č. 7

TYŠECKIJ, I.: Problém bezpečnosti v medzinárodných vzťahoch — ALEKSACENKO, S.: Ekonomická reforma: poľská cesta — KOEČUGINS, M.: Vzdelávanie a biznis — POPOV, J.: Multinacionálne korporácie v rozvojových krajinách: lacná pracovná sila a zákony trhu — ZOLOTUCHIN, V. — ZOLOTUCHINA, N. — ABOLINA, J.: Od „predmetového“ centralizmu k „systémovému“ centralizmu — EUBIMOV, L. — JAROVAJA, J.: Sociálno-ekonomický obsah historického procesu (na príklade USA) — ANIKIN, A.: Adam Smith, ruská myseľ a naše problémy — STURUA, G.: Peripete vojenskej reformy — SPASOV, N.: USA — východná Európa: vchádzanie do nových úloh — JEGOROV, I.: Európa na ceste do tretieho tisícročia — JUDANOV, J.: Stredné a malé podnikateľstvo v SRN

THE QUARTERLY JOURNAL OF ECONOMICS, 1990, č. 2

AKERLOF, G. A. — YELLEN, J. L.: Hypotéza úsilia o spravodlivú mzdu a nezamestnanosť — BLAU, F. D. — GRAHAM, J. W.: Rozdiely medzi čiernymi a bielymi v blahobyte a majetku — Existujú nejaké pridané hodnoty z procesu posudzovania

rukopisov v ekonómii: úvodné poznámky — BRUNO, M. — FISCHER, St.: Regál, pravidlá riadenia a pasca vysokej inflácie — FORGES, F.: Rovnováha s komunikáciou v príklade trhu práce — KOENIG, E. F.: Bilancie reálnych peňazí a načasovanie spotreby: empirický výskum — FISMAN, M. J. — HAGERTYK, M.: Optimálny rozsah slobody rozhodovania umožňujúci informovanosť — BANKS, J. S.: Kontrola monopolného správania a asymetrická informácia — KAMIEN, M. I. — ZANG, I.: Hranice monopolizácie dané možnosťami preberania firiem — AZARIADIS, C. — DRAZEN, A.: Prahové obmedzenia v ekonomickom rozvoji — CHARI, V. V. — JAGANNATHAN, R. — JONES, L.: Cenová stabilita a termínované komoditné obchody — PAXSON, CH.: Úverové obmedzenia a výber hospodárskych aktivít — OCHS, J.: Koordinačný problém na decentralizovanom trhu: pokus

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1990, č. 7

SCHMIDT, P. G.: Sociálne trhové hospodárstvo ako hospodárskopolitický model. Genezis a skúsenosti západonemeckej cesty — SCHULZ, W.: Socialistická ekonomika proti trhovému hospodárstvu — KRYSMANSKI, H. J.: Ku kontextu otázky vlastníctva — LUFT, H.: Problémy spoločenského vlastníctva v NDR — HOFFMANN, P. — RAMKE, R.: Politika „Buy-out“ ako nástroj vytvorenia nového stredného stavu v NDR — MERKLE, W. — TREIS, B.: „Corporate identity“ ako koncept profilácie v podmienkach sociálneho trhového hospodárstva

WELTWIRTSCHAFTLICHES ARCHIV — REVIEW OF WORLD ECONOMICS, 1990, z. 2

KEIN, M. — NEUMANN, J. M.: Seigniorage (rozdiel medzi reálnou a nominálnou hodnotou mince): čo to je a kto ho dostáva? — CHRISTENSEN, M. — PALDAM, M.: Ešte raz k Lucasovej hypotéze variability — PERKINS, J. O. N.: Empirické zistenia k makroekonomickému mixu otvorenej ekonomiky — HANINK, D. M.: Znova k Linderovej téze — STEGEMANN, K.: Antidumpingová politika EHS: sú cenové záväzky legálnou náhradou za cenové dohody? — LAIRD, S. — YEATS, A.: Trendy v netarifných obmedzeniach obchodu priemyselných krajín v období 1966—1986 — CARRUTH, A. — SCHNABEL, C.: Empirický model rastu nemeckých odborov — 1956—1986: tradičné versus kointegračné a omyly korigujúce metódy — STORDEL,

H.: Nestabilita vývozu a určujúce faktory pre tvorbu kapitálu v rozvojových krajinách — FABER, G. — SIEGERS, J. J.: Pružnosť cien dovozov EHS podľa oblastí pôvodu: systémový prístup — RAUSCHER, M.: Môže kartelizácia vyriešiť problém rúbancie tropických lesov? HAAN de J. — ZELHORST, D.: Účinky deficitov rozpočtu federálnej vlády (USA) na finančné trhy: kritické poznámky

VOPROSY EKONOMIKI, 1990, č. 7

JASIN, J.: Problém prechodu k regulovanej trhovej ekonomike — BOROZDIN, J.: O niektorých otázkach vytvárania trhovej ekonomiky — Diskusia o socialistickom trhovom hospodárstve — Názory obyvateľstva na perspektívu prechodu k trhu — RAJEVSKIJ, V.: Stratégia a taktika finančného ozdravenia — DUBININ, S.: Obnova finančného systému — ROGOVA, O. — MOJSEJEVA, L.: Menová sústava: mechanizmus a smery stabilizácie — ISUPOV, V.: K otázke konvertibility rubľa — TELLE, V.: Ako znížiť množstvo peňazí (o podstate úverových vzťahov a ich mieste v hospodárskom mechanizme) — SIMONOV, V.: K reforme úverovej sústavy v ZSSR — SOLOVIEVA, S. — MIKRIN, J.: Banková reforma v Maďarsku: problémy využívania skúseností — BIRMAN, I.: Sovietska ekonomika a sovietská — ŠIROKORAD, L.: K otázke charakteristiky prelomu v rozvoji politickej ekonomie v ZSSR na rozhraní 20. a 30. rokov (N. A. Voznesenskij a I. I. Rubin)

DIE WELTWIRTSCHAFT, 1990, z. 1

GERN, K. J. — KAUFFMANN, B. — TRAPP, P.: Konjunktúra priemyselných krajín má naďalej vzostupnú tendenciu — KAUFFMANN, B.: USA: sotva zaznamenateľný rast výroby — GERN, K. J.: Japonsko: konjunktúra stráca na tempe — FLEMING, G. — LANGFELDT, E. — SCHATZ, K. W. — TRAPP, P.: Spolková republika Nemecko: hospodárska a menová únia s NDR podporuje konjunktúru — SIEBERT, H.: Dlhodobé a krátkodobé perspektívy nemeckej integrácie — STEHN, J. — SCHMIEDING, H.: Zameranie špecializácie a schopnosť konkurencie: inventarizácia zahraničného obchodu NDR — KLODT, H.: Politika trhu práce v NDR: námety pre program rekvalifikácie — ROSENSCHON, A.: Systém sociálnej bezpečnosti v NDR — BOSS, A.: Sociálna pomoc, stimuly na zvyšovanie výkonnosti a sociálna únia s NDR — NEU, A. D.: K štrukturálnym zmenám v ener-

getike NDR — SCHRADER, J. V.: Integrácia nemeckého agrárneho sektoru — konkurencia lokalít a štruktúr alebo preberanie západných regulácií — DICKE, H.: Dôsledky nemeckej integrácie na poľnohospodárstvo v NDR — SCHMIEDING, H.: Prechod na trhovú ekonomiku: spoločné črty a rozdiely medzi západným Nemeckom roku 1948 a strednou a východnou Európou dnes — KOOP, M. J.: Makroekonomické aspekty reforiem vo východnej Európe — HEITGER, B.: Hospodársky rast

na Východe a Západe v medzinárodnom porovnávaní od roku 1950 — SCHRADER, K.: Koordinačná komisia pre kontrolu vývozu (COCOM) a reformy v krajinách RVHP — WIEBELT, M.: Štruktúrne prispôsobovanie a rozdeľovanie dôchodkov v rozvojových krajinách na príklade Malajzie — LÜCKE, M.: Brazílske hospodárstvo na prahu 90. rokov — nový hospodárskopolitický začiatok alebo pokračovanie v „príštípkárení“

František Brunner

OBSAH 38. ROČNÍKA EKONOMICKÉHO ČASOPISU

Komparácia hospodárskej politiky v priemyselne vyspelých štátoch — Úvod	10	851
Rok s novými perspektívami — — — — —	1	3
Úlohy Ekonomického časopisu v rozvoji slovenskej ekonomickej vedy na prahu novej epochy — Zora Komínková — — — — —	6	467

STATE

Andrášik, Ladislav — Belica, Miroslav, Integrovaný výskum človeka a vlastníctvo — — — — —	6	479
Azudová, Eubica — Jakúbek, Ivan, Motivácia subjektívneho činiteľa — — — — —	7	563
Bajer, Ivan, Možnosti humanizácie civilizačného rozvoja — — — — —	2	107
Belica, Miroslav, pozri Andrášik, Ladislav — — — — —	6	479
Brzica, Daneš, Rozvoj participatívnych forem řízení v podmínkách přechodu k novému typu hospodářského mechanismu — — — — —	8	688
Brzica Daneš, Rozvoj tvorivej aktivity a osobnosti jednotlivca vo väzbe na hospodársky mechanizmus — — — — —	5	385
Dúbrava, Juraj, Nové tendencie vo vedecko-technickej stratégii amerických a západoeurópskych koncernov — — — — —	6	494
Hrnčíř, Miroslav, Otevřené problémy přestavby hospodářského mechanismu v československé ekonomice — — — — —	1	5
Hus, Jaroslav, pozri Sojka, Jozef — — — — —	2	120
Jakúbek, Ivan, pozri Azudová, Eubica — — — — —	7	563
Janáčková, Stanislava, Inovační aktivita podniků ve vyspělých ekonomikách — — — — —	7	575
Kárász, Pavol, Cenový vývoj v štruktúrnom modeli československej ekonomiky — — — — —	9	755
Kreuter, Josef, Změny v japonské fiskální strategii v 80. letech — — — — —	5	394
Kučerák, Jozef, Životná úroveň — problémy a systémové súvislosti — — — — —	5	371
Michalová, Valéria, Strategické prvky a cieľové zámery v službách — — — — —	11	947
Polouček, Stanislav, Jak došlo k dlužnické krizi rozvojových zemí? — — — — —	12	1075
Schmögnerová, Brigita, Východiskové podmienky československého hospodárstva a hodnotenie smerovania československej ekonomickej reformy v rokoch 1987—1989 — — — — —	3	204
Sojka, Jozef — Hus, Jaroslav, Analýza substitučních procesov medzi energiou a základnými fondmi — — — — —	2	120
Šestáková, Monika, Štruktúrna adaptácia a trh kapitálu — — — — —	8	675
Šikula, Milan, Kritický prah neracionálnosti hospodárenia a ekonomickej reforma — — — — —	12	1059
Šíbl, Drahoš, „Európa 1992“ a ďalšie perspektívy Európskych spoločenstiev — — — — —	9	767
Zelenková, Hana, Formování ekonomického vědomí v kontextu vývoje na vnitřním trhu — — — — —	4	283

O EKONOMICKÝCH PROBLÉMOCH VEDECKO-TECHNICKÉHO POKROKU

Ernst, Pavel, K reálným úkolům plánování a řízení vědeckotechnického rozvoje v novém hospodářském mechanismu — — — — —	2	135
--	---	-----

K OTÁZKAM SOCIÁLNO-EKONOMICKÉHO PROGNOZOVANIA

Belková, Helena — Tirpák, Ivan, Ekologické súvislosti dlhodobého rozvoja SR — — — — —	4	294
---	---	-----

Brhlovič, Gerhard, Perspektívne premeny reprodukcie ľudského potenciálu SSR — — — — —	1	17
Gál, Fedor — Potůček, Martin — Timoracký, Marian, K východiskám skúmania vývojových možností spoločnosti — — — — —	3	216
Potůček, Martin, pozri Gál, Fedor — — — — —	3	216
Timoracký, Marian, pozri Gál, Fedor — — — — —	3	216
Tirpák, Ivan, pozri Belková, Helena — — — — —	4	294
Tvrdoň, Jozef, Základné podmienky a ciele rozvoja hutnícko-strojárskeho komplexu v ekonomike SSR — — — — —	1	30

KOMPARÁCIA HOSPODÁRSKEJ POLITIKY V PRIEMYSELNE VYSPĚLÝCH ŠTÁTOCH

Čapek, Aleš, Současná vědeckotechnická politika vyspělých zemí ve světle moderní teorie inovačního procesu — — — — —	10	900
Hermannová, Lýdia, Experimenty s predajom účastín podnikovým zamestnancom vo vyspělých štátoch — — — — —	11	981
Hubková, Katarína, Komparácia efektívnosti štátnych a súkromných priemyselných korporácií vo vyspělých trhových ekonomikách — — — — —	11	974
Iša, Jan, Zmeny v hospodárskej politike priemyselne vyspělých krajín OECD v 80. rokoch — — — — —	10	857
Janáčková, Stanislava, Hospodárska politika Spojených štátů a vyrovnávaní technologické úrovne vyspělých zemí — — — — —	10	907
Kociánová, Helena, Současné problémy a nové koncepce sociálních politik Komínková, Zora, Úloha štátu v štruktúroadaptatívnej stratégii hlavných západoeurópskych krajín — — — — —	10	884
Lisý, Ján, Hľadanie mechanizmu ekologickej hospodárskej politiky — — — — —	11	986
Mikelka, Eduard, Ekonomická stratégia malých európskych hospodársky vyspělých krajín — — — — —	11	961
Sláma, Jiří, Empirická analýza inovačního výkonu tržních a netržních ekonomik pomocí statistiky patentů — — — — —	10	918
Šestáková, Monika, Politika „reindustrializácie“ v USA a v Japonsku (Porovnávacia analýza) — — — — —	10	870
Tíkal, Svatopluk, Nový model regulování v Evropských společenstvích v souvislosti s vytvářením jednotného vnitřního trhu — — — — —	10	914

PODNIKY V PODMIENKACH PRECHODU OD CENTRÁLNE PLÁNOVANEJ EKONOMIKY K TRHOVEJ EKONOMIKE

Keremidčijev, Spartak, Postupy a mechanismy privatizácie štátnych podnikov v Bulharsku — — — — —	12	1099
Loose, Brigitte, Prechod NDR k trhovému hospodárstvu — — — — —	12	1091
Mikušová, Karolína, Podmienky efektívnej činnosti štátnych podnikov v prechode k trhovej ekonomike — — — — —	9	778

DISKUSIA

Belica, Miroslav, K obsahu a charakteru práce v ČSSR v druhej etape vedecko-technickej revolúcie — — — — —	2	146
Benáček, Vladimír, Modelovací technika input-output — přežije rok 2000? — — — — —	11	1010
Bulíř, Aleš, Model rozhodování centrální banky — — — — —	9	798
Bureš, Jiří, Několik úvah o tržní ekonomice — — — — —	12	1106
Cvengroš, František, Inflation a nerovnováha v podmínkách administrativní tvorby cen — — — — —	11	994
Čejková, Viktória, Sociálně-ekonomické aspekty peňažného hospodárenia obyvateľstva — — — — —	1	56
Fecanin, Juraj, pozri Lašcia, Adam — — — — —	4	305
Fidrmuc, Jaroslav, Formovanie investičnej politiky v prechode k trhovej ekonomike — — — — —	7	601
Ivaníčka, Koloman ml., Počítačové experimentovanie s autokreatívnym modelom rozvoja ekonomiky — — — — —	3	230
Klvačová, Eva — Weig, Petr — Zeman, Jan, Některé prahové změny v činnosti státu podmiňující přechod k tržní ekonomice — — — — —	9	785

Kršáková, Alica, O potrebe reforiem bezplatne poskytovaných služieb	1	69
Kudera, Jiří — Manda, Petr, Chozrasčot ekonomické oblasti — — —	2	160
Laščiak, Adam — Fecanin, Juraj, Možnosti urýchlenia ekonomických procesov v nových podmienkach — — — — —	4	305
Lenczová, Terézia, Východisková situácia pre návrat k trhu — — —	2	173
Lobotka, Ján, Cena pôdy — predpoklad racionálneho hospodárenia —	7	587
Lobotka, Ján, K problematike ďalšieho postupu v cenách — — —	5	419
Manda, Petr, pozri Kudera, Jiří — — — — —	2	160
Podkrivacký, Rudolf, Uplatňovanie trhových kritérií v dopravnej politike	9	805
Rendek, Ignác, Prechod k trhu — bez inflácie — — — — —	5	407
Tosecká, Mária, Devízový kurz a samostatnosť hospodárskych organizácií	1	42
Weig, Petr, pozri Klvačová, Eva — — — — —	9	785
Zeman, Jan, pozri Klvačová, Eva — — — — —	9	785

Z DEJÍN NÁRODNÉHO HOSPODÁRSTVA A EKONOMICKÉHO MYSLENIA NA SLOVENSKU

Jaura, Zdeno, Genéza organizačných foriem podnikovej sféry a ich vyústenie do centralisticko-direktívneho systému riadenia národného hospodárstva (Prvý krok) — — — — —	8	698
Jaura, Zdeno, Genéza organizačných foriem podnikovej sféry a ich vyústenie do centralisticko-direktívneho systému riadenia národného hospodárstva (Druhý krok) — — — — —	9	813

KONZULTÁCIE

Džuppová, Olga, pozri Fejko, Peter — — — — —	5	421
Fejko, Peter — Džuppová, Olga, Model prognózovania stavebných investícií — — — — —	5	421
Hošková, Adela — Mikulášová, Eva, Leasing — jedna z foriem financovania investícií — — — — —	12	1120
Hrnčiarová, Ľubica, pozri Terek, Milan — — — — —	6	522
Hrvoľová, Božena, Niektoré otázky ekonomickej integrácie v Európskych spoločenstvách — — — — —	7	615
Kalinová, Jana, Snahy o urýchlenie integračných procesov v Európskych spoločenstvách — — — — —	5	429
Marek, Karel, K novele hospodárského zákonníka — — — — —	8	723
Mikulášová, Eva, pozri Hošková, Adela — — — — —	12	1120
Rabenseifer, Alfonz, pozri Rabenseiferová, Mária — — — — —	9	825
Rabenseiferová, Mária — Rabenseifer, Alfonz, Informačná technológia ako faktor konkurencieschopnosti podnikov — — — — —	9	825
Šlosárová, Anna, Postavenie ekonomickej analýzy v riadení podniku podporovanom počítačom — — — — —	7	629
Terek, Milan — Hrnčiarová, Ľubica, O jednej modifikácii metódy krížových interakcií — — — — —	6	522
Texler, Jiří, K príčinám ekologických problémů rozvojových zemí — —	8	710
Zajac, Štefan, Úvahy k vývoju vedeckého potenciálu členských štátov RVHP	6	506

PREHLADY

Černá, Jana, GATT — pôsobenie, význam a perspektívy — — — — —	11	1024
Hermannová, Lýdia, Vývoj a zmena štruktúry zamestnanosti vo vyspelých štátoch v druhej polovici 80. rokov a jej perspektívy — — — — —	4	325
Kárász, Pavol, Rozdelenie dôchodkov v štruktúrnom modeli československej ekonomiky — — — — —	3	256
Klačanský, Ivan, Zmluvné formy organizácie práce — — — — —	5	440
Matyčina, Anna, Teória a prax ekonomickej reformy v Sovietskom zväze	8	735
Mikelka, Eduard, Zmeny vo vývoji ekonomiky Švajčiarska — — — — —	4	337
Pilková, Anna, Podnikové plánovanie a nový hospodársky mechanizmus	3	243
Zeman, František — Zemanová, Ella, Výstavba bytov vo vybraných európskych štátoch — — — — —	4	314
Zemanová, Ella, pozri Zeman, František — — — — —	4	314

ZO ZAHRANIČNEJ VEDY

Friedman, Milton, Využívanie trhu pre sociálny rozvoj	—	—	—	—	7	642
Giardini, Orio — Roulet, Jean Rémy, Od pevnosti nabídky k ekonomickej službe	—	—	—	—	6	532
Roulet, Jean Rémy, pozri Giardini, Orio	—	—	—	—	6	532
Vanek, Jaroslav, ESOP: zámery, mýty a skutočnosť	—	—	—	—	11	1039

PROFILY

Joan Robinsonová — výzva ortodoxnému ekonomickému myšlení — R. Holman	4	352
Štefan Heretik — J. Iša	2	183
Trygve Magnus Haavelmo — nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu za rok 1989 — L. Unčovský	7	654
Vasilij Sergejevič Nemčinov — J. Fecanin	9	833

RECENZIE

Azgal'dov, G. G., Kvalimetrie — teorie a praxe hodnocení jakosti výrobků — V. Garaj	4	358
Bressand, A. — Nicolaidis, K., Strategic Trends in Services — V. Fronková	6	544
Hayek, F. A., The Fatal Conceit: The Errors of Socialism — M. Horniaček	7	657
Hábová, V. — Loginov, V. P. a kol., Vědeckotechnický pokrok a efektivnost společenské výroby — J. Švantnerová	3	269
Kačír, K., Počítače v riadiacich analýzach — D. Hudec	7	661
Kozlova, K. B., pozri Osadčaja, I. M.	6	549
Kulčáková, M., Spotrebiteľský dopyt — F. Hronský	1	89
Loginov, V. P., pozri Hábová, V.	3	269
Müller, E., Der Nationalreichtum — M. Rabenseiferová	4	360
Nicolaidis, K., pozri Bressand, A.	6	544
Osadčaja, I. M. — Kozlova, K. B. i kol., Gosudarstvo i ekonomika razvitych kapitalističeskich stran v 80-ch godach — J. Kalinová	6	549
Rudy, J., Organizácia a riadenie japonských priemyselných firiem — L. Jakešová	1	87
Rusmich, L., Zbožně peněžní vztahy v rozvinutém socialismu — J. Zeman	8	746
Sedlák, M. a kol., Vnútropodnikové riadenie — J. Kaliský	2	188
Vincúr, P., Dlhodobé plánovanie (etapy, úlohy, výsledky) — I. Milko	1	84
Vrtiak, V. a kol., Človek, práca, ekonomika — Š. Samson — E. Valaliková	5	448

Z NOVEJ EKONOMICKEJ LITERATÚRY

Aragon, G. A., pozri Viscione, J. A.	11	1051
Bönisch, A. (Hrsg.), Demokratische Alternativen — S. Valent	1	94
Bryant, N., Managing Expert System — P. Berky	3	277
Galbraith, J. K. — Menšikov, S., Kapitalizm, socializm, sossušestvo-vanje — D. Šibl	1	93
Kalinová, L. — Sova, V., Lidský potenciál v podmínkách přestavby — E. Lysá	6	553
Koroňkov, I., pozri Sloboda, Š.	3	276
Lebedeva, I. P., Strukturnyje izmenenija v japonskoj promyšlennosti — L. Hermannová	2	195
Löbl, K. — Říha, L., Vědeckotechnický pokrok a intenzifikace — M. Lešáková	3	273
Meissner, H. G., Strategisches internationales Marketing — A. Gáliková	5	454
Mejstřík, M., Hodnocení efektivnosti variant vědeckotechnického rozvoje (Teoretické otázky) — J. Hostýnová	2	192
Menšikov, S., pozri Galbraith, J. K.	1	93
Michník, E., Efektivnost investicij v zahraničnom obchode — E. Szanto	4	364

Píček, K. — Vodáček, L., Matematickostatistické metody v podnikovém rozhodování — M. Lesáková — — — — —	6	555
Říha, L., pozri Löbl, K. — — — — —	3	273
Slepička, A., Přeměny venkova (venkov našeho věku) — J. Šíbl — — — — —	5	452
Sloboda, Š., — Koroľkov, I. a kol., Zdokonaľovanie riadenia socialistického vnútorného obchodu — J. Manová — — — — —	3	276
Sova, V., pozri Kalinová, L. — — — — —	6	553
Truneček, J., Strategické rozhodovací procesy v hospodářské praxi — H. Jakeš — L. Jakešová — — — — —	3	274
Viscione, J. A. — Aragon, G. A., Cases in Financial Management — L. Unčovský ml. — — — — —	11	1051
Vodáček, L., pozri Píček, K. — — — — —	6	555
Zapadnoevropejskaja naučno-techničeskaja integracija i problemy obščevropejskogo sotrudničestva — D. Šíbl — — — — —	4	366

SPRÁVY

Celoštátny seminár Podmienky efektívnosti realizácie vedecko-technického rozvoja (V. Bacová) — — — — —	9	841
Druhý československo-britský okrúhly stôl Reštrukturalizácia zrelých ekonomík (B. Schmögnarová) — — — — —	12	1128
Konferencia European Association for Research in Industrial Economics '89 (Z. Adorjan) — — — — —	6	557
Medzinárodná konferencia Človek a práca na prahu tretieho tisícročia (D. Brzica) — — — — —	5	456
Medzinárodná letná škola mladých ekonómov v Debrecíne (V. Drgon) — — — — —	1	96
Medzinárodný seminár o ekonomike služieb (V. Michalová) — — — — —	12	1134
Medzinárodný seminár Vzťahy štátu a trhu v modernej ekonomike (A. Smolka) — — — — —	12	1131
Medzinárodný vedecký seminár Komparácia hospodárskej politiky v priemyselne vyspelých štátoch (L. Hermannová) — — — — —	7	644
Medzinárodný vedecký seminár Podniky v podmienkach prechodu od centrálne plánovanej ekonomiky k trhovej ekonomike (K. Mikušová) — — — — —	9	839
Mezinárodní konference Světové ekonomické společnosti ESEM '89 (J. Bureš) — — — — —	3	278
Obhajoba doktorskej dizertačnej práce Egona Hlavatého (E. Kohútiková) — — — — —	5	458
Obhajoba doktorskej dizertačnej práce Jozefa Markuša (M. Hreščák) — — — — —	1	98
Prémia Slovenského literárneho fondu za II. polrok 1989 — — — — —	2	198
Prémia Slovenského literárneho fondu za I. polrok 1990 — — — — —	12	1139
Prémia Slovenského literárneho fondu za vedecké prvotiny mladých autorov za rok 1990 — — — — —	12	1139
Za Bohuslavom Partýkom (J. Nagy) — — — — —	11	1055
Za Jánom Tomčánim (F. Hutník) — — — — —	11	1053
Za Viktorom Pavlendom (Š. Žolnay) — — — — —	9	844
Životné jubileum Egona Hlavatého — — — — —	7	662
Bibliografia — F. Brunner — — — — —	1	102
Bibliografia — F. Brunner — — — — —	2	199
Bibliografia — F. Brunner — — — — —	4	368
Bibliografia — F. Brunner — — — — —	5	462
Bibliografia — F. Brunner — — — — —	6	560
Bibliografia — F. Brunner — — — — —	7	669
Bibliografia — F. Brunner — — — — —	8	750
Bibliografia — F. Brunner — — — — —	9	846
Bibliografia — F. Brunner — — — — —	10	943
Bibliografia — F. Brunner — — — — —	12	1140
Obsah 38. ročníka Ekonomického časopisu — — — — —	12	1147

Měsíčník Československé akademie věd

POLITICKÁ EKONOMIE

(vydává Ekonomický ústav ČSAV v nakladatelství Academia)

JE ČASOPISEM PRO

- ▶ ekonomickou teorii, komparace, modelování, aplikace
- ▶ diskusi aktuálních otázek ekonomické reformy a hospodářského vývoje v Československu i ve světě
- ▶ konzultace základních problémů ekonomické vědy, teoretických škol a směrů
- ▶ přehledy, informace a novou literaturu z oblasti ekonomických věd i hospodářské politiky

NOVÝ XXXIX. ROČNÍK 1991

- s novou podobou i obsahem
- s novými čtenáři - předplatiteli !

▶ Objednávky přijímá redakce Politické ekonomie:
Ekonomický ústav ČSAV, Politických vězňů 7, 111 73 Praha 1
/roční předplatné činí Kčs 180,--/

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 15 riadkov. Časopis uvádza resumé v anglickom a ruskom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4 – 7 strán, informatívnych recenzií 1 – 2 strany, správ 3 – 5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Ing. Šikula, Milan, DrSc., Ekonomický ústav SAV, Štefánikova 2, 813 64 Bratislava – doc. Dr. POLOUČEK, Stanislav, CSc., Vysoká škola báňska, Osvoboditeľů 33, 701 00 Ostrava 1 – Dr. LOOSE, Brigitte, Zentralinstitut für Wirtschaftswissenschaften der Akademie der Wissenschaften, Prenzlauer Promenade 149/152, 1100 Berlín, SRN – KEREMIDČIJEV, Spartak, kand. ekon. vied, Institut ekonomiki BAN, Sofija 1040, ul. Aksakov 3, BĽR – RNDr. BUREŠ, Jiří, CSc., Ekonomický ústav ČSAV, Politických vězňů 7, 111 73 Praha 1 – Ing. HOŠKOVÁ, Adela, CSc. – Ing. MIKULÁŠOVÁ, Eva, CSc., Ústredný ústav národohospodárskeho výskumu, Drieňová 34, 826 26 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 1/39/1991

FIDRMUC, Jaroslav: Účastinárstvo ako forma vlastníctva a podnikania v trhovej ekonomike a zamestnanecká participácia

FERANCOVÁ, Tatiana: Finančná politika a hlavné smery peňažného regulovania hospodárstva

ONDRČKA, Pavol: Nové dimenzie sociálneho blahobytu

HLAVICA, Jiří — MAREK, Karel: K novému zákonu o akciových spoločnostiach a novelizovanému zákonu o podnikoch se zahraniční majetkovou účasťou

HERMANNOVÁ, Lýdia: Povojnový vývoj zamestnanosti žien vo vyspelých štátoch a jeho súčasný stav

GLEBITSCH, Nils Petter — BJERKHOLT, Olav — CAPPELEN, Ådne: Konverzia: globálne, národné a lokálne účinky (Prípadová štúdia Nórska)

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV**POLITICKÁ EKONOMIE číslo 1/39/1991**

KLACEK, Jan: Východiska a perspektivy rozvoje čs. ekonomické vedy (vedecký interview)

KUDERÍK, Ivan: Teorie ročníkových modelů základních fondů a její aplikace v pomírkách čs. ekonomiky

BOHATÁ, Marie: Pohled na výkonnost některých dnešních průmyslových podniků

BLAHA, Zdenek: O obchodních vztazích mezi SSSR a zeměmi RVHP

PROCHÁZKA, Petr: Instituce skupiny Světové banky

ŠIMONOVSKÁ, Dana: Souvislost vývoje průměrných mezd a vybraných makroekonomických veličin

IZÁK, Vratislav: Keynesiánská makroekonomie

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 38, 1990, č. 12. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavná redaktorka Zora Komínková, výkonná redaktorka Jana Černá, redaktorka Katarína Rybaniská, tajomníčka redakcie Nadia Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, š. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS-ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, nám. Slobody 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 144.—, jednotlivé čísla Kčs 12.—.

Distributed by SLOVART Ltd., nám. Slobody 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. Distribution rights are held by KUBON und SAGNER. P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1990